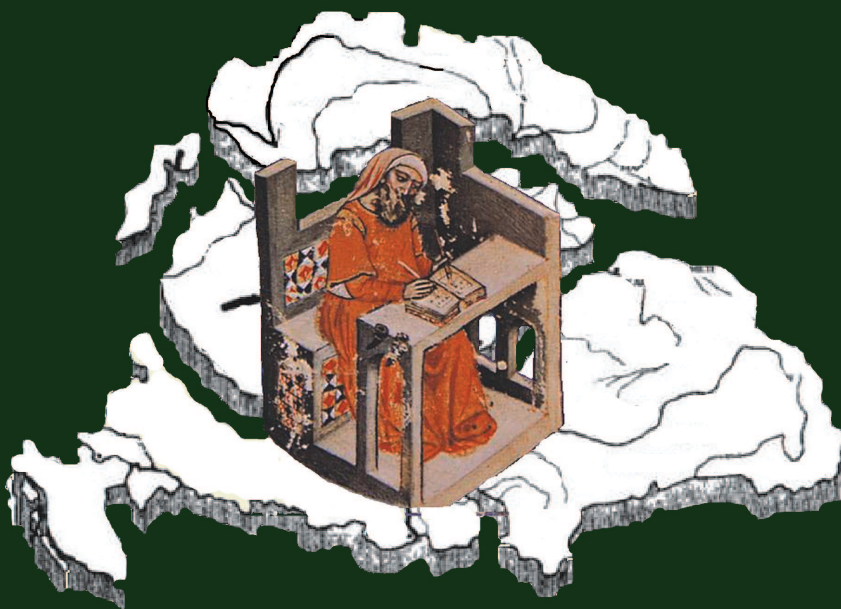

ÜNNEPI TANULMÁNYOK

PARÁDI József

65. SZÜLETÉSNAPIJA TISZTELETÉRE

Ünnepi tanulmányok

PARÁDI József

65. születésnapja

tiszteletére

Salutem,

2

sorozatszerkesztő
PARÁDI József

sorozatgondozó
Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti
Tudományos Társaság

Budapest
HU-ISSN 2416-2078

Ünnepi tanulmányok

PARÁDI József

**65. születésnapja
tiszteletére**

Szerkesztette:

PARÁDI Ákos

Budapest

2015

Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti
Tudományos Társaság

HU-ISBN 978 963 89 8289 6

Ünnepi tanulmányok

PARÁDI József

**65. születésnapja
tiszteletére**

© Szerzők, 2015
© Szerkesztő, 2015

HU-ISSN 2416-2078
HU-ISBN 978 963 89 8289 6

Dr. PARÁDI József

TARTALOMJEGYZÉK

Laudatio	15
BENCSIK Péter	
Úti okmányok és határátkelés a cseh (csehszlovák) és a magyar szabályozásban, 1848–1939	21
BODA József	
Az Osztrák-Magyar Monarchia felderítő szervezete	37
DEÁK József	
A polgári magyar állam rendvédelmi sajtója 1867-1944	65
ERNYES Mihály	
Rendvédelem az I. világháború előszelében (Pécs-Baranya)	89
LŐRINCZ József	
Az 1956-os forradalom és szabadságharc következményei a hazai börtönügyben	123
SOM Krisztián	
A magyarországi határforgalom ellenőrzés 1900-1914	137
SZAKÁLY Sándor	
A Magyar Királyi Csendőrség felügyelői 1919-1945	161
VEDÓ Attila	
A Magyar Királyi Csendőrség feladatai a külföldiek ellenőrzé- sében	177
PARÁDI József műveinek válogatott bibliográfiája 1982-2015	203

„*Vectigal quodam specularantes.*”
Tisztelgés a tudós előtt

LAUDATIO

PARÁDI József 2015. VI. 17-én volt 65 éves. Az ünnepelt június 17-én, Budapesten az Úr 1950. esztendejében született. Dinamikus egyénisége, szakterületének művelése és a magyar rendvédelem-történet gondozásának szervezése, illetve oktató munkája hihetlenné teszi e kort, azonban a tények kérlelhetetlenek. Minden bizonynyal ízlelgetni kell még e száraz tényt.

A Lajtán-túli területeken alakult ki az a szokás az egyetemi körökben, hogy az emeritáló professzoroktól fakultásaik, a tiszteletükre létrehozott kötettel búcsúznak. E hagyomány honosodott meg a magyar kultúrközegben is oly módon, hogy a példamutató szellemi munkásságot kifejtő tudósok tevékenysége előtt — akik szinte kivétel nélkül egyetemeken is oktattak — munkatársaik, hallgatóik és tanítványaik ily módon tisztelegnek 65. születésnapjuk alkalmából.

A jubiláns édesapja PARÁDI Antal — mint harckocsizó magyar honvéd — Budapest ostromakor esett fogságba, ahonnan 1949-ben térhetett haza. A fogságban kialakult betegsége azonban végigkísérte életét. Hosszas betegeskedés után 1972-ben hunyt el. Édesanyja — akire hárult a szülők egyetlen gyermekének a nevelése — hazaszeretetre nevelte fiát. Az ifjúvá serdülő gyermekben mély nyomott hagyott a szülői szeretett által közvetített nemzeti érzés. PARÁDI József az óbudai Árpád Gimnáziumban érettségizett 1968-ban, ahonnan a Kosuth Lajos Katonai Főiskola határőr szakára tett eredményes felvételi vizsgát. Tanulmányai befejezését követően 1972-ben avatták határőr hadnaggyá. A fiatal tisztben azonban élénken élt a történelem iránti vonzalom. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán folytatta tanulmányait, ahol 1978-ban szerezte meg második diplomáját. Az egyetemen szerzett történelemtudományi ismeretekkel felvértezve és a határőr szakmai ismeretek, valamint gyakorlati tapasztalatok birtokában kezdte el kutatni a magyar határőrizet történetét.

Bölcsészdoktori disszertációját — „*A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.*” címmel — 1984-ben Summa cum laude minősítéssel védte meg. Ekkor helyezték — kérésére — a Rendőrtiszti Főiskola oktatói karába. 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia minősítő bizottságának eljárásában védte meg — „*A magyar állam határőrizete 1920-1941.*” címmel — kandidátusi értekezését. Ennek nyomán 1991-ben — végigjárva az alsóbb oktatói fokozatokat — nevezték ki főiskolai tanárrá.

Munkássága fokozatosan kiterjedt a polgári magyar állam rendvédelmének egészére. Személye körül szellemi alkotóműhely formálódott, melynek szervezeti kereteit a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság képezte. A tudományos társaságnak alapító tagja, majd hosszú évek óta elnöke.

Elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar rendvédelem-történetet feltáró és bemutató tantárgycsoport kialakításában, illetve a szakterületet megalapozó alkotócsoport tevékenységének szellemi irányításában.

A magyar rendvédelem-történet oktatása terén valóságos paradigmaváltást hozott létre, melynek lényege az volt, hogy a korábbi marxista prekonceptión nyugvó szemléletet tükröző tananyag helyébe új látásmódot képviselő tananyagot helyezett. Ezen új szemléletmód lényegét alkotta, hogy a történelem eseményeit és tendenciáit nem egy kitüntetett világnézet elvárásai szerint csoportosította és magyarázta. E helyett a történelemtudományt nem eszközként kezelte, amely egy politikai prekonceptió alátámasztására szolgál, hanem tudományként művelte és alkalmazta, melynek egzakt eredményei a történelmi valóságon nyugodnak. Személyes munkássága és az általa vezetett szellemi műhely tevékenysége nyomán olyan változás jött létre a szakterület ismeretanyagában, amely az oktatásban visszafordíthatatlan változást idézett elő. Munkássága

és a személye körül kialakult szellemi műhely eredményei nyomán már nem lehet a magyar rendvédelem-történetet a rendszerváltást megelőző tartalommal és megközelítéssel oktatni, legfeljebb adminisztratív eszközökkel magát a szakterület oktatását lehet száműzni.

A magyar rendvédelem-történet tananyagának fejlesztői tevékenysége eredményeként — a saját kutatási eredményeit interpretáló tantárgyat — oktatott a győri, akkor még Széchenyi Főiskola Jogtörténeti Tanszékén, illetve az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Magyar Jogtörténeti Tanszékén külső munkatársként a legutóbbi évekig. Az ELTE-ÁJK, tevékenységét Pro Facultate kitüntetéssel ismerte el. PARÁDI József mindig nagy gondot fordított a fiatal kutatók támogatására. Hallgatói az intézményi és az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon kimagasló eredményeket értek el. Az általa témavezetett rendvédelem-történeti tudományos diákköri dolgozat részesült első ízben — a Rendőrtiszti Főiskola által benyújtott alkotások közül — Pro Scientia aranyéremben. A Mestertanári kitüntető címet pedig az elsők között kapta meg a rendvédelem-történeti tartalmú tudományos diákköri dolgozatok mentorálása terén végzett tevékenysége elismeréseként.

Ma már „csupán” a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának Hadtudományi Doktori Iskoláján ad elő, tantárgyai azonban ma is a saját kutatási eredményeinek az interpretálását valósítják meg. Emellett témavezető oktatóként is tevékenykedik a magyar rendvédelem-történet körébe tartozó doktori disszertációk tekintetében. E témakörben elképzelhetetlen egy doktori védés a Tanár Úr részvétele nélkül. Nincs olyan kezdő kollega, aki Hozzá fordulva ne kapna értékes tanácsokat, nincs olyan rendvédelem-történeti kutató, aki ne számíthatna a segítségére. Gazdag ismereteken nyugvó felvetései, meglátásai ma is inspirálják a kutatótársait, fiatal kollegáit újabb kutatásokra, közös gondolkodásra.

Nem csupán a kutatásra és az oktatásra terjedt ki a jubiláns tevékenysége. Munkásságának nem elhanyagolható részét alkotja a tudományszervező munkája. Kezdeményezésére jött létre a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-tör-téneti Tudományos Társaság, amely a vezetésével a magyar rendvédelem-történet meghatározó szellemi műhelyévé fejlődött. Különösen értékes a publikálások terén kifejtett tevékenysége. Két periodikát alapított, amelyeknek a főszerkesztői teendőit is el látja. A *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, HU-ISSN 1216-6774 1991. évi alapítása óta a magyar rendvédelem-történet körébe tartozó és a tudományos közléssel szemben támasztott igényekkel harmonizáló, az első közlés elvárásainak megfelelő lektorált tanulmányokat közöl. E periodika 34 publikált számában 111 szerzőtől 409 tanulmány jelent meg. A másik — ugyancsak a jubiláns által alapított és szerkesztett — periodika a *Rendvédelem-történeti Hírlevél (Nuntiotones Historiae Praesidii Ordinis)*, HU-ISSN 1785-3257, amely az 1992. évi alapítása óta a szakterület művelésével kapcsolatos operatív eseményekről nyújt tájékoztatást, bár e periodika 11 rovata közül a műhely rovatban kisebb terjedelmű tanulmányok is megjelennek.

A magyar rendvédelem-történet egy-egy szegmensének a bemutatására hivatott könyvsorozatok alapítása és szerkesztése is a jubiláns nevéhez fűződik. Kezdeményezésére jött létre:

- „*A magyar rendvédelem-történet öröksége*” című könyvsorozat, amely a nemzeti rendvédelem-történetünk egy-egy szeletének monográfia, illetve kismonográfia formájában történő feldolgozásait teszi közzé;

- „*A magyar rendvédelem-történet hagyatéka*” című könyvsorozat, amely a ma már nehezen fellelhető szabályzatok, tankönyvek és hasonló kiadványok reprint jellegű publikálására szolgál;

- „*Segéd tudományok a magyar rendvédelem-történet szolgálatában*” című könyvsorozat, amely a nemzeti rendvédelem-történetünk körében művelt történeti segéd tudományok eredményeinek a közlésére hivatott;

- „*Rendvédelem-történeti tanulmányok*” című tanulmánykötet-sorozat, amely nemzeti rendvédelem-történetünk egy-egy konkrét szakterületét, vagy kutatója munkásságát reprezentáló tanulmányok megjelenítését valósítja meg;

- „*Salutem*” című tanulmánykötet-sorozat, amely nemzeti rendvédelem-történetünk művelése terén kifejtett kimagasló munkássággal rendelkezők szellemi tevékenysége előtti tisztelgés megvalósítására hivatott.

A tudományos munkásságok nyomjelzői azok az elismerések, amelyekkel a közösség tiszteleg az alkotó tevékenysége előtt. Ezek a tisztelgések ugyan önmagukban keveset mondanak és az emberi gyarlóság is közrejátszik azok adományozásában. Az átadott elismerések azonban többnyire mégis valós eredményekről szólnak:

- 1998 Rendvédelem-történetért Érdemérem (társadalmi elismerés),

- 1999 Rendvédelem-történetért Érdemkereszt önzetlen támogató fokozat (társadalmi elismerés),

- 2000 a belügyi tárca Tudományos Munkáért Emlékplakett (állami elismerés),

- 2001 a Somogy Megyei Közgyűlés Ezüst Emlékérme (önkormányzati elismerés),

- 2002 Kossuth Díszkard tárgyjutalom a belügyi tárcától (állami elismerés),

- 2002 Tudással Magyarországért Díj (állami elismerés),

- 2002 Mestertanári cím (állami elismerés),

- 2004 Rendvédelem-történetért Érdemkereszt kiváló művelő fokozat (társadalmi elismerés),

- 2007 Rendvédelem-történetért Érdemrend önzetlen támogató fokozat (társadalmi elismerés),

- 2008 Rendvédelem-történetért Érdemrend kiváló művelő fokozat (társadalmi elismerés),

- 2009 Szent György Díj (társadalmi elismerés),

- 2010 Díztörő tárgyjutalom (társadalmi elismerés),

- 2012 Pro Facultate emlékérem ELTE-ÁJK.

A jubiláns a magyar tudománytörténetbe a magyar rendvédelem-történet szakterületének a kialakításával, a terminológia létrehozásával, annak egyetemi oktatásáért vívott harcával, a rendvédelem-történet művelésének jövőjéért folytatott küzdelemmel írta be a nevét.

PARÁDI József a nemzeti rendvédelem-történetünk művelésének egyedi és utánozhatatlan szereplője. Ebből fakadóan törvényszerű azon együttes és feltétlen elismerés, melyet e könyv lapjai a magyar rendvédelem-történetet gondozó szakma képviselőinek tisztelgése kifejez. Mi, rendvédelem-történészek együtt köszöntjük 65. születésnapjának évében PARÁDI József Tanár Urat.

Budapest, 2015.

a szerkesztő

BENCSIK Péter
Úti okmányok és határátkelés a cseh (csehszlovák) és a magyar szabályozásban, 1848–1939

A jelen írásban arra teszek kísérletet, hogy röviden összehasonlítsam az utazási lehetőségre vonatkozó cseh és a magyar jogi szabályozás sajátosságait. Mivel e kérdés feltárása eddig még szinte semmilyen formában nem történt meg, ez a rövid tanulmány az első lépés a téma kutatása terén. Ezért elsőként egy hosszabb korszak jellemzőinek összevetését kísérelem meg, anélkül, hogy a részletekben elmélyülnék. Terjedelmi okokból csak arra vállalkozom, hogy a polgári útlevéljog kialakulásától a II. világháborúig tartó időszakig vázoljam fel a két ország határátlépésre vonatkozó szabályainak hasonló, illetve eltérő vonásait.

A két ország összevetése annál is inkább érdekes, mivel eleinte mind a két állam a HABSBERG-birodalom alá tartozó terület volt, bár eltérő jogállással, az 1849 utáni önkényuralom korszakában pedig szinte egyformán alávetett státuszban. A dualizmus idején Magyarországon az útlevél témája is a belső ügykezelés körébe tartozott, míg Cseh-Morvaország területén — mint az Osztrák Császárság része — a neoabszolutizmus kori birodalmi szabályozás maradt érvényben. Az I. világháború végén mindkét ország visszanyerte teljes körű szuverenitását, miközben azonban hazánk jelentős nagyságú és lakosságú területet volt kénytelen átadni az újjászerveződő cseh, azaz ekkor már csehszlovák államnak. Csehszlovákia egyik sajátossága az volt, hogy az ország két felében hosszú időn át fennmaradt a két különálló jogrend,¹ a cseh tartományokban az osztrák, Felvidék és Kárpátalja területén pedig a magyar. Érdekes megvizsgálni, hogy miként alakult ez az utazási lehetőségek terén, mikor és hogyan vált külön a trianoni békediktátum által megcsonkított Magyarország és Csehszlovákia, majd 1993-tól Szlovákia útlevéljoga, illetve mikor vált egységessé a csehszlovák szabályozás.

A cseh korona országainak útlevéltörténetét Jan RYCHLÍK prágai professzor tárta fel.²

Utazási szabályok a neoabszolútizmus és a dualizmus idején

A XIX. század közepi útlevelhasználat cseh, vagyis osztrák szabályozásának áttekintése a korai magyar útlevel-történetről való ismereteinket is pontosítja.³ A szabad, útlevel nélküli mozgás lehetőségét a HABSBURG-birodalmon belül először az olmützi oktrojált alkotmány vezette be.⁴ Ezt az alkotmányt sem a cseh tartományok, sem Magyarország területén ténylegesen nem léptették életbe, 1851 szilveszterén pedig hatályon kívül is helyezték. Ennek következtében a forradalom előtti szabályok maradtak érvényben: az államon belüli és kívüli utazáshoz is útlevelre volt szükség, amelyet az országon belül is ellenőriztek, sőt magának az utasnak kellett vele a hatóságokat felkeresnie minden városban. 1857. II. 9-én több miniszter közös rendelete megszüntette a HABSBURG-birodalmon belüli útlevel-kötelezettséget és a belső ellenőrzést.⁵ A határ átlépéséhez azonban bel- és külföldi állampolgárok számára is kötelező volt az útlevel. 1859-ben a HABSBURG-birodalom csatlakozott a német államok 1850. X. 22-én Drezdában kötött egyezményéhez, amely ezen államok között is eltörölte az útlevelkényszert. A HABSBURG-monarchia egész területéről bármely német államba tehát útlevel nélkül lehetett utazni, ami Németország 1871-es egyesülése után is érvényes maradt. Eddigre a HABSBURG-birodalom egyébként is eltörölte az útlevel-ellenőrzést a külső határain is, az 1865. XI. 6-án kiadott császári rendelettel.⁶ Az utazóknak igazolnia kellett azonban, hogy rendelkeznek megfelelő anyagi eszközökkel. A rendelet fenntartotta ugyan a jogot az útlevelkényszer elrendelésére, ám az csak szükségállapot, illetve háború idején valósulhatott meg.⁷

1867. V. 10-én — Magyarországra már nem kiterjedő hatállyal — a vonatkozó tartalmú birodalmi rendelet kihirdetésével teljesen új útlevel-szabályozás lépett életbe⁸ az Osztrák Császárság tartományaiban, tehát a cseh korona országainak területén is. Ez megerősítette az Osztrák-Magyar Monarchián belüli útlevel nélküli utazás jogát, külföldre azonban – a német államok területét kivéve – előírta az útlevel használatát. Bizonyos esetekben más személyazonosságot igazoló okmány is elegendő volt útlevel helyett. Ez az előírás azonban merőben

formális volt, mivel 1865 óta a HABSBURG-birodalom határain nem volt útlevél-ellenőrzés. Ténylegesen csak azok váltottak útlevelet, akik olyan államba utaztak, amelyek vízumot és így útlevelet is kértek a beutazóktól (Oroszország, Törökország).

1867-től az útlevélkérdés szabályozása Magyarországon a magyar kormány hatáskörébe került. Az 1890-es évekig azonban semmilyen átfogó rendezés nem született e téren. Magyarország megörökölte az útlevél-ellenőrzés hiányát, a kor általános liberális felfogása miatt pedig ezen nem is kívánt változtatni. Új rendeletek legfeljebb egyes külföldi államok előírásainak kihirdetése, illetve a kivándorlás honvédelmi vagy — nők esetében — erkölcsrendészeti korlátozása miatt születtek. Emellett egyes államok bevándorlási szabályaira, illetve az oda való kivándorlás veszélyeire hívták fel a figyelmet.

Magyarországon az első átfogó szabályokat 1898-ban rendeleti formában adták ki,⁹ majd 1903-ban egész útlevélügyi törvénycsomag született. Előbbi ugyan útlevél-kötelezettséget írt elő a külföldi utazásokra, ám ez ténylegesen csak a román és a szerb határ átlépésére volt érvényes (a többi államhatárunk az Osztrák-Magyar Monarchia belső határa volt). Európa legtöbb országába, sőt az Amerikai Egyesült Államokba történő belépéshez sem volt szükség útlevélre. Ezt az útlevélmentességet elméletileg is megerősítette az 1903. évi útlevél-törvény.¹⁰ A század első évtizedében hazánkban az útlevél témája lényegileg egyenlő volt a kivándorlás problémájával. Tömeges határátlépést — eltekintve a kisebb határszéli forgalomtól — csak a kivándorlás generált. A kivándorlásról szóló törvények a kivándorlók számára — de csak nekik — előírták az útlevél-kötelezettséget.¹¹ Ezt azonban az általános útlevélmentesség korszakában nem lehetett betartatni és a magyar állam sosem tudta teljesen ellenőrzése alá vonni a kivándorlómozgalmat. E kudarc ellenére fel sem merült az általános útlevélkényszer gondolata.

1914-ig tehát a Cseh Királyság és a Magyar Királyság területéről is szabadon lehetett utazni a világ csaknem összes államába.¹² Ez a helyzet az I. világháború kitörésekor alapvetően megváltozott. Az Osztrák Császárságban és a Magyar Király-

ságban már 1914 júliusában megtiltották a hadkötelesek külföldre utazását, korlátozták a határátkelést a frontokhoz közel eső határszakaszokon és fokozatosan életbe léptették az útlel-ellenőrzést a határokon. 1915 januárjában mindkét kormány általános útlevél- és vízumkényyszert vezetett be.¹³ Mivel Német Császárság már 1914 decemberében ezt tette, az Osztrák-Magyar Monarchia és legfőbb szövetségese közötti utazáshoz is útlevél vált szükségessé, ami különösen hátrányosan érintette a cseh tartományok határvidékein élő német lakosságot, amely jelentős mértékű határon túli gazdasági kapcsolatokkal rendelkezett. Ezzel összefüggésben a Cseh Királyság tartományaiban bevezették a kishatárforgalmat bajorországi, szászországi és porosz-sziléziai határokon.¹⁴ Ezzel szemben a Magyar Királyságban a háború idején átmenetileg megszűnt ez a korábban létező jelenség, hiszen Szerbiával már 1914-ben, Romániával pedig 1916-ban megindultak a hadműveletek, ilyen körülmények között pedig a kishatárforgalmat működtetni nem volt lehetséges.

Szintén egyidejűleg, 1915 augusztusában-szeptemberében születtek meg az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét társországában azaz az Osztrák Császárságban és a Magyar Királyságban a hadművelési zónának minősített hátországi területekre vonatkozó, illetve azokon belüli utazási szabályok.¹⁵ Az időbeli azonosságok arra utalnak, hogy e rendeleteket valószínűleg, a Közös Hadügyminisztérium vagy az uralkodó kezdeményezte. Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság területén egyaránt létesültek belső (fronthoz közeli) és külső (a harcoktól távolabbi) hadművelési területek, melyekre eltérő szabályok vonatkoztak. E szabályok az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét társországában hasonlítottak egymásra, ami szintén az egységesen kialakított döntésre utal. Bár e zónák határai a front mozgása szerint változtak, meglehetősen mélyen benyúltak a hátországba, így például érintették a hadműveletektől eléggé távol eső Cseh-Szilézia és Morvaország területét is. A belső zónába csak katonai engedéllyel lehetett lépni, de a külső zónába való belépéshez is úti okmányra volt szükség, a Magyar Királyság,

valamint Cseh- és Morvaországok területén is. Ezzel újra országon belüli utazáshoz is úti okmányok használatát írták elő.

A külföldre utazás szabályozása a két világháború között

RYCHLÍK véleménye szerint Csehszlovákia érdeke az volt, hogy visszatérjen a szabad határforgalom gyakorlatához, azonban legalábbis eleinte a nemzetközi és a gazdasági helyzetre való tekintettel mégis korlátoznia kellett azt.¹⁶ Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság háború alatti előírásai ezért hatályban maradtak, beleértve a kishatárforgalom számára tett könnyítéseket is. 1918 végén az elsők között írták elő, hogy útlevelet csak az kaphat, akinek nincs adótartozása. Hasonló előírásokat Magyarországon is kiadtak.

Amikor a háború utáni helyzet (forradalmi hullám lecsengése, új államok stabilizálódása stb.) konszolidálódott, Csehszlovákia viszonylag gyorsan liberalizálta az utazási szabályait, de nem a háborút megelőző mértékben. Az útlevélkötelezettség és állandó ellenőrzés fennmaradt. 1922-ben új kivándorlási törvényt fogadtak el, amely a korábbi gyakorlattal szemben gazdasági okokból megtilthatta a kivándorlást.¹⁷ A külföldre utazás elvi szabadságát kormányrendeletben rögzítették.¹⁸ Bár az útlevél kötelező volt, de minden más háborús korlátozást eltöröltek, ugyanakkor az adófizetés továbbra is az útlevél kiadásának egyik feltétele maradt. A katonai szolgálat letöltése előtt sem adtak ki útlevelet. Korlátozás alá esett az útlevelek kiadása a Szovjetunió területére, a hatóságok által ismert kommunista párttagok például eleve ki voltak zárva ebből. Az 1921-es útlevél-rendeletet ideiglenesnek szánták, hatálya két év lett volna; később azonban többször is meghosszabbították az érvényességét. A rendelet nem helyezte hatályon kívül az 1865-ös osztrák császári rendeletet és az 1903-as magyar útlevéltörvényt, hanem ezek előírásaira hivatkozott, azokat módosította. Hatálya ugyanakkor Csehszlovákia egész területére kiterjedt.

Csehszlovákiában az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság útlevélszabályainak eltörlésére 1928-ban került sor. Ekkor fogadták el Csehszlovákia történetének első útlevéltör-

vényét, ettől kezdve váltak a szabályok az ország nyugati és keleti felén teljesen egyformává. Az útlevélkényszer továbbra is fennmaradt. Minden személynek saját útlevéllel kellett rendelkeznie, de a családi útlevelet elismerték, a férj útlevelében feltüntethették a feleséget és a 15 évnél fiatalabb gyerekeiket is. Az útlevelek időbeli érvényessége legfeljebb öt év volt. Szabályozták az útlevel-kibocsátó hatóságok körét, valamint a 7. §-ban világosan rögzítették, milyen esetekben lehet megtagadni az útlevel kiadását. Ezek közé tartozott az állam biztonságának vagy gazdasági érdekeinek veszélyeztetése és az adóhátralék is. A kormány korlátozhatta az útlevelek kiadását általában egy bizonyos ország területére. A törvény lehetővé tette a kishatárforgalom szabályozását a belügyminiszter számára.¹⁹ A törvényt a képviselőház és a szenátus heves viták után hagyta jóvá.²⁰ Az ellenzéki pártok — amelyek közé főleg a szocialista és kommunista erők tartoztak — követelték, hogy a törvény állítsa vissza a háború előtti mozgásszabadság mértékét. A leginkább támadott pont azonban az volt, hogy a törvény nem határozta meg, mik az állam alapvető gazdasági és állambiztonsági érdekei, ami az ellenzék szerint visszaélésekre adott lehetőséget. Például ennek alapján korlátozni lehetett a Szovjetunióba való utazást is, ezért különösen a kommunista képviselők léptek fel ellene. A csehszlovák útlevelek ekkoriban többnyire a következő bejegyzést tartalmazták: „Érvényes a világ összes államába, a Szovjetunió kivételével.” Ezt a korlátozást csak 1934-ben oldották fel, amikor a két ország diplomáciai kapcsolatot létesített egymással. Más országok felé a korlátozások nem voltak jellemzőek, bár a spanyol polgárháború kezdete után (1936) erre is volt példa, majd a szudétánémet válság kibontakozása után 1938 szeptemberében a hadköteles korúak utazását általában korlátozták. 1938. X. 5-étől kezdve pedig csak külön kiutazási záradék (kiutazási vízum) birtokában lehetett elhagyni Csehszlovákia területét. Az úgynevezett második köztársaság idején (1938–1939) ez a korlátozás már végig fennmaradt.

Magyarországon a két világháború között nem fogadtak el új útlevéltörvényt. A magyar hatóságok is törekedtek arra,

hogy visszaállítsák a szabad határforgalmat, ám a trianoni békediktátum káros következményeként, a katasztrofális gazdasági-társadalmi helyzet ezt nem tette lehetővé, továbbá minden szomszédos ország még vízumot is követelt a magyar állampolgároktól. A viszonyosság alapján hazánk is ezt tette. A helyi útlevél-kiállító hatóságok 1921. I. 1-jén kapták vissza jogaikat, addig a belügyminiszter kizárólagos joga volt az útlevelek engedélyezése. Az útlevelek érvényessége eleinte alig két hónap volt, de 1920-ban elvi döntés született arról, hogy ezt 6-12 hónapra növelik. Csehszlovákiához hasonlóan fennmaradtak a családi útlevelek, a feleség és a 15 évnél fiatalabb gyermekek számára. Szintén északi szomszédunk gyakorlatával egyezően a magyar útlevelek a Szovjetunióba nem voltak érvényesek, bár a magyar útlevelek többnyire nem a világ, hanem Európa összes államába voltak érvényesek („Oroszország” kivételével). 1936-ban — Spanyolország felé, illetve 1938-ban például a hadköteles korúak kiutazásának korlátozása terén — hazánkban is vezettek be korlátozásokat. A kivándorlást Magyarország is újra engedélyezte, ám a fő célpont, az Egyesült Államok 1921-ben szigorú bevándorlási törvényt fogadott el, ami jelentősen korlátozta az oda irányuló magyar kivándorlást.²¹

Jelentősebb különbségek mutatkoztak a két ország vízumpolitikájában. Ez persze elsősorban nem a prágai és budapesti kormány szándékain múlott, hanem külpolitikai okai voltak. Magyarország diplomáciai elszigeteltsége, a kisantant — benne Csehszlovákia — ellenséges magatartása miatt jóval korlátozottabb lehetőségekkel rendelkezett a vízumentességről szóló megegyezések terén, mint az igen aktív, elismert külpolitikát folytató Csehszlovákia. Nem meglepő tehát, hogy Prága lényegesen több vízumegyezményt tudott kötni. A csehszlovák állampolgároknak nem volt szüksége vízumra ahhoz, hogy Belgium, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország és gyarmatai, Hollandia, Izland, Japán, Jugoszlávia, Lettország, Litvánia, Monaco, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszország, Románia, a Saar-vidék, Spanyolország, Svédország, Uruguay és az USA területére lépjenek. Ezeket a megegyezéseket — két kivétellel — 1928 és 1932 között kötötte meg a csehszlo-

vák kormány.²² 1938-ban viszont sorra rendelték újra a vízumkötelezettséget számos állammal.²³ Magyarországnak 1930-tól sikerült hasonló egyezményeket kötni, rögtön az első évben Ausztriával, Németországgal, Olaszországgal — tehát a legfontosabb külpolitikai és gazdasági partnereinkkel —, illetve Svájjal és Liechtensteinnel is. Később Spanyolországgal, Nagy-Britanniával, Írországgal, USA-val, Finnországgal is sikerült megegyezni, de ezek csak 1-4 évi mentességet jelentettek. Csehszlovákia tehát csaknem az összes európai állammal meg tudott egyezni, érdekes azonban, hogy szomszédai zömével nem. Németország, Ausztria, Lengyelország és Magyarország nem tartozott azon országok körébe, amelyekkel Csehszlovákia vízum-egyezményt kötött, ilyen egyezmény egyedül Romániával jött létre, de a mentesség itt is alig egy bő éven át volt érvényes. Magyarország helyzete hasonló volt. Ausztria kivételével egyik szomszédjával sem állt fenn vízummentesség. Magyarország és a kisantant-államok között — tehát Csehszlovákia is ide tartozott — a két világháború között valóságos vízum-háborúk folytak, amelyekért a fő felelősséget Prága, Bukarest és Nándorfehérvár (Belgrád) viselte. Nem állt érdekükben ugyanis, hogy a trianoni határokon átívelő személyforgalmat és gazdasági kapcsolatokat erősítsék.²⁴

Hasonló volt a helyzet a kishatárforgalom tekintetében is. Magyarországnak itt is érdekében állt a forgalom minél szélesebb körű fenntartása, míg az utódállamok ennek elorsvasztására törekedtek. Csehszlovákia azonban a kishatárforgalom tekintetében kivételt jelentett a kisantant-államok között, mivel a kishatárforgalomban nem támasztott olyan akadályokat, mint a vízumok révén a távolsági forgalomban. Mindkét országnak valamennyi szomszédjával sikerült megegyeznie a kishatárforgalomról és az érintett határövezetek mélysége is hozzávetőlegesen 15 km volt. A határ átlépésére feljogosító igazolványokat a községi vagy a járási hatóságoknál kellett kérvényezni és ezek is adták ki azokat.

Csehszlovákia esetében is igaz, hogy az egyes határszakaszokon eltérő szabályok voltak érvényesek. A legliberálisabb szabályokról — némi meglepetésre — Németországgal egyez-

tek meg, ahol a kishatárforgalmi engedéllyel rendelkező személyek a határvonalat bárhol átlépheték. Ennek történelmi okai voltak, ugyanis Csehszlovákia „megörökölte” az Osztrák-Magyar Monarchiától az I. világháborúban a német tagállamokkal kötött szerződéseket. Amikor 1928-ban államközi egyezményt kötött Berlin és Prága, a korábbi gyakorlat továbbélését határozták el. Érdekes volt a lengyel határszakasz szabályozása is, mivel itt a határvidék lakói mellett a két ország valamennyi polgára — függetlenül attól, hogy a határövezetben lakott-e vagy sem — turisztikai célból szintén kaphatott kishatárforgalmi átlépési engedélyt, amellyel a határt bárhol átléphette. A többi ország tekintetében a határ átlépése rendszerint csak a határátkelőkön történhetett, ahol azonban ilyenek nem voltak, ott engedélyezték az átkelést másutt is.²⁵

Magyarország számára a kishatárforgalom fenntartása a nyilvánvaló politikai okokon kívül azért is fontos volt, mert a trianoni határ számos földbirtokot vágott ketté. Ezek tulajdonosai, az úgynevezett kettősbirtokosok megtarthatták a határ túloldalára került birtokaikat, megművelése azonban csak a kishatárforgalom keretében volt lehetséges. Emiatt szinte minden határszakaszon háromféle engedély létezett: kettősbirtokos igazolvány, határszéli úti igazolvány (egy évi érvényességgel, többszöri átlépésre) és az alkalmi útilap (egyszeri átkelésre). Leghamarabb Ausztriával sikerült megegyezni, s Csehszlovákia mellett ez az irány volt a másik, ahol nem voltak jellemzőek a fennakadások. A legnehezebb helyzetben a Jugoszláviával szomszédos területek voltak. Nándorfehérvár (Belgrád) a kettősbirtokos rendszer felszámolására törekedett és minden eszközzel — akár jogellenesekkel is — gátolta a kishatárforgalmat. Kevésbé élesen, de ez jellemezte Románia magatartását is. A magyar kormánynak azonban sikerült megvédenie a határok mentén élő polgárainak érdekeit, a kishatárforgalom egészen 1944-ig, a front Magyarországon való áthaladásáig, ha nem is zavartalanul, de tovább zajlott.²⁶

Jegyzetek:

¹ - A csehszlovák állam első törvénye (az ún. átvételi törvény) 1918. október 28-án kifejezetten hangsúlyozta, hogy az addigi törvények hatályban maradnak.

GYÖNYÖR: 170.p.

- De még 1945-ben, a háborús bűnösookról és a népbíróságokról szóló Beneš-dekrétum 5. §-a is a régi osztrák (1852-es) és magyar (1878-as) büntető törvénykönyvre hivatkozik.

SZARKA: 105-114. p.

² A továbbiakban a cseh(szlovák) gyakorlat elemzését e kötet alapján folytatom, általában külön további hivatkozás nélkül; a későbbi jegyzetekben csak a vonatkozó osztrák és csehszlovák jogszabályokra fogok utalni.

RYCHLÍK: 5-18.p. + 135–161.p.

Összehasonlításomban saját kutatási eredményeimet vetem össze az övével. Mivel a témakört osztrák és cseh levéltárakban személyesen nem kutattam, így munkáján kívül csak a fontosabb német vagy cseh nyelvű jogszabályok elolvasására volt módom. A cseh és szlovák történetírás egyébként – a magyarhoz hasonlóan – ezt megelőzően nem is foglalkozott az útlevélek történetével. A magyar szabályozás esetében csak a legfontosabb jogszabályokra hivatkozom a továbbiakban. Abban az esetben, ha számos rendelkezés tartalmát foglalom össze, inkább munkám megfelelő fejezeteire fogok hivatkozni.

BENCSIK

³ HEINDL — SAURER: 19-25.p.

⁴ Nr.150/1849. 25. §

⁵ Nr.32/1857.

⁶ Nr.116/1865.

⁷ Loc.cit. 354-358.p.

⁸ Nr.80/1867.

⁹ 117 121/1898.BM.kr.

¹⁰ 1903/VI.tc.

¹¹ 1903/IV.tc. ; 1909/II.tc.

¹² RYCHLÍK: op.cit. 9.p. ; BENCSIK: op.cit. 18-42.

¹³ Nr.11/1915. ; 285/1915.ME.r.

¹⁴ 9/1915 vyhláška císařsko-královského místopředsedy vlády pro království České o povinnosti opatřit si k cestám do ciziny cestovní pas a o úlevách v malém pohraničním styku [A császári-királyi kormányzó rendelete a Cseh Királyság részére a külföldi utazások céljára az útlevél megszerzésének köteleességéről és a kishatárforgalomban alkalmazott könnyítésekéről].

RYCHLÍK: op.cit. 154-155.p.

¹⁵ Nr.241/1915. ; 32 000/1915.BM.eln.r.

¹⁶ RYCHLÍK: op.cit. 12.p.

¹⁷ 71/1922. zákon ze dne 15 února 1922. o vystěhovalectví.

¹⁸ 215/1921. nařízení vlády republiky Československé ze dne 9. června, kterým se vydávají prozatímní předpisy cestovních pasech.

¹⁹ 55/1928. zákon ze dne 29. března 1928. o cestovních pasech. ; RYCHLÍK: op.cit. 158-161.p.

²⁰ A képviselőház 1925-1929-es ciklusának 139. ülése (1928. III. 23.), illetve a szenátus 1928. III. 28-i ülését.

A Cseh Köztársaság parlamentjének honlapja.

²¹ BENCSIK: op.cit. 50-61.p. + 78-84.p.

²² A vízummentességi egyezményeket az alábbi BM. rendeletek hirdették ki. Valamennyi a hivatalos közlönyben (*Sbírka zákonů a nařízení státu československého*) jelent meg. Az alábbiakban a rendelet (*vyhláška*) sorszámát és a közlöny adott éven belüli sorszámát és oldalszámait adom meg. Finnország: 69/1928. (26. sz. 303. p.); Belgium: 116/1928. (38. sz. 450. p.); Saar-vidék: 153/1928. (52. sz. 949. p.); Szerb-Horvát-Szlovén Királyság: 6/1929. (3. sz. 28. p.); Spanyolország: 20/1929. (9. sz. 173. p.); Japán: 78/1929. (30. sz. 558. p.); Dánia és Észtország: 91/1929. (34. sz. 623. p.); Izland: 111/1929. (40. sz. 643. p.); Norvégia: 160/1929. (61. sz. 1229. p.); Franciaország: 165/1929. (63. sz. 1249. p.); Uruguay: 1911/1929. (74. sz. 1352. p.); Lettország: 8/1930. (2. sz. 7. p.); Svédország: 49/1930. (22. sz. 323. p.); Nagy-Britannia: 50/1930. (22. sz. 323. p.); Litvánia: 61/1931. (28. sz. 440. p.); Olaszország: 116/1931. (53. sz. 815. p.); USA: 10/1932. (4. sz. 15. p.); Hollandia: 141/1932. (48. sz. 495. p.); Monaco: 272/1936. (77. sz. 1201. p.); Románia: 300/1936. (84. sz. 1249. p.); Spanyolország felé újra elrendelte a vízumkényszert: 161/1931. (75. sz. 1191. p.); újra eltörölte: 49/1932. (21. sz. 215. p.); Valamennyi letölthető a hirdetmény száma alapján.

A Cseh Köztársaság parlamentjének a honlapja.

²³ Romániával már januárban, novemberben Belgiummal, Franciaországgal, Svédországgal decemberben pedig Jugoszláviával.

8/1938.BM.r. ; 270/1938.BM.r. ; 271/1938.BM.r. ; 272/1938.BM.r. ; 351/1938.BM.r.

²⁴ BENCSIK: op.cit. 86-92.p.

²⁵ - Ausztriával először az 1921-ben aláírt államhatárokról szóló megállapodás született meg. Illetve szintén 1921-ben kötött kereskedelmi megállapodás keretében rendezték a határforgalmat. Véglegesen pedig a kishatárforgalomról szóló 1923. I. 18-án kötött szerződés szabályozta a témát.

288/1922. Korm.r. ; 14/1923.Korm.r. ; 68/1929. Korm.r.

- Romániával az 1921-es kereskedelmi szerződés rendezte először a témát, majd 1925. IV. 16-án kötötték meg a román-csehszlovák kishatár-forgalmi egyezményt.

402/1921. Korm.r.

- Lengyelországgal először a krakkói jegyzőkönyv rendezte a témát. A kishatárforgalmi egyezményt 1925. V. 30-án írták alá amit kormányrendelettel vezettek be. Ugyanekkor kötötték meg a turisztikai egyezményt is.

238/1925. Korm.r. ; 80/1926.Korm.r.

- Magyarországgal az 1927. V. 31-i kereskedelmi szerződés *E melléklete* szabályozta a kishatárforgalmat. 1937 novemberében Csehszlovákia és Magyarország a határátlépés témájában újabb megegyezést kötött.

120/1927. Korm.r. ; 1927/XVII.tc. ; 53/1938. Korm.r. ;
1660/1938.ME.r.

- Németországgal 1928. III. 27-én írták alá a kishatárforalmi megállapodást, amely a még a világháború idején kötött korábbi szerződéseket váltotta fel.

66/1928. BM.r.

²⁶ BENCSIK: op.cit. 61-74.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

**MONOGRÁFIÁK- KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ
KÖTETEK**

- BENCSIK — BENCSIK Péter: *A magyar utiokmányok története 1867-1945*. Budapest, 2003, Tipico Design. 179 p. HU-ISBN 963 7623 33 7.
- GYÖNYÖR — GYÖNYÖR József: *Közel a jog asztalához. A csehszlovák állam kezdeti nehézségei, területi gyarapodása, ideiglenes alkotmánya, alkotmánylevele és annak sorsa*. Pozsony, 1992, Madách. 212 p. CZ-ISBN 807 08 9183 1.
- HEINDL — SAURER — HEINDL, Waltraud – SAURER, Edith (szerk.): *Grenze und Staat. Paßwesen, Staatsbürgerschaft, Heimatrecht und Fremden gesetzgebung in der österreichischen Monarchie 1750–1867*. [Határ és állam. Útlevelehelyzet, állampolgárság, honossági jog és idegenrendészet az osztrák monarchiában 1750–1867.] Bécs – Köln – Weimar, 2000, Böhlau Verlag. 972 p. A-ISBN 978 320 59 9199 1.
- RYCHLÍK — RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. [Külföldre utazás a HABSBURG monarchiában és Csehszlovákiában. Útlevel-, vízum- és kivándorlási politika 1848–1989.] Prága, 2007, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. 260 p. SK-ISBN 978 807 28 5081 5.
- SZARKA — SZARKA László et al. (szerk.): *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában, 1944-1949. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések*. Budapest - Komárom, 2005, Kecskés László Társaság — MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 313 p. HU-ISBN 963 50 8478 1.

JOGSZABÁLYOK

- 1903/IV.tc. — 1903/IV.tc. a kivándorlásról.
- 1909/II.tc. — 1909/II.tc. a kivándorlásról.
- 1903/VI.tc. — 1903/VI.tc. az útlevéltűgyről.
- Nr.150/1849. — Nr.150/1849. Kaiserliches Patent, vom 4. marz 1849, [Császári pátens, 1849. III. 4.] Kaiserliches Patent, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Österreich enthaltend. [Császári pátens, a birodalmi alkotmány az Osztrák Birodalom és részei számára.] *Reich- Gesetz- und Regierungsblatt*, [Birodalmi törvény- és kormánylap] II.évf. (1850) 151-165.p.
- 1927/XVII.tc. — 1927/XVII.tc. a Csehszlovák köztársasággal 1927. évi május hó 31.-én kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről.
- Nr.32/1857. — Nr.32/1857. Ministerialverordnung vom 15. Februar 1857., womit neue Paßpolizeiliche Vorschriften erlassen werden [1857. február 15-i miniszteri rendelet, amellyel új útlevéltrendészeti előírásokat írnak elő]. *ReichsGesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich*, [Birodalmi törvénylap az Osztrák Birodalom számára] (1857), VIII.sz. 100-105.p.
- Nr.116/1865. — Nr.116/1865. Kaiserliche Verordnung vom 6. November 1865, betreffend die Auflassung der Paßrevisionen an den Gränzen des Reiches [1865. november 6-i császári rendelet a birodalom határain való útlevéltvizsgálat felfüggesztéséről]. *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich*, [Birodalmi törvénylap az Osztrák Birodalom számára] (1865) XXXIV.sz.
- Nr.80/1867. — Nr.80/1867. Kundmachung der Ministerien Aeuseren, des Innern, des Handels, der Polizei und Krieges vom 10. Mai 1867, über die dormalen in kraft bestehenden paspolizeilichen Vorschrifte. [1867. V. 10-én a külügyminisztériumi, belügyminisztériumi, kereskedelemügyi minisztériumi, a rendőr- és a hadügyminisztériumi kihirdetésekkel a korábbi útlevéltszabályozások helyébe lépő rendelet.] *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich*, [Birodalmi törvénylap az Osztrák Birodalom számára] (1867) XXXII.sz. 157-162.p.

- 117 121/1898.BM.kr. — 117 121/1898.BM.kr. I. Külföldieknek a községekben lakhatására vonatkozó rendelet pontos végrehajtása. II. Külföldi honosságú és horvát-szlavonországi községi illetőségű munkások nyilvántartása. (Valamennyi csendőrkertületi parancsnokságnak.) III. Az útlevel és uti igazolványok kiállítása és kezelése, valamint a határszéli szolgálat részletes szabályozása. *Belügyi Közlöny*, IV.évf. (1899) 1.sz. 3-4.p. 2.sz. 63-74p.
- Nr.11/1915. — Nr.11/1915. Verordnung des Gesamtministeriums vom 15. Jänner 1915., womit beschrankende polizeiliche Anordnungen über das Paßwesen erlassen werden [Az ősszminisztérium 1915. I. 15-i rendelete, amellyel rendőri korlátozó intézkedéseket vezetnek be az útlevel-rendszerbe]. *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, [Birodalmi törvénylap a Birodalmi Tanács és a képviselt királyságok és tartományok számára] (1915) VII.sz. 19-20.p.
- Nr.241/1915. — Nr.241/1915. Verordnung des Gesamtministeriums vom 17. August 1915., betreffend des Paßzwang im Kriegsgebiete [Az ősszminisztérium 1915. augusztus 17-i rendelete a háborús övezetekben kötelező útlevelek tárgyában]. *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, [Birodalmi törvénylap a Birodalmi Tanács és a képviselt királyságok és tartományok számára] (1915) CXIV.sz. 541-542.p.
- 285/1915.ME.r. — 285/1915.ME.r. az útlevelkötelezettség elrendelése tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára*, (1915) I.füzet. 38-40.p.
- 32 000/1915.BM.eln.r. — 32 000/1915.BM.eln.r. A hadművelleti területen a polgári személyforgalom korlátozásáról és az igazolási kötelezettség szabályozásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, XLIX.évf. (1915) II.füzet. 1788-1811.p.
- 215/1921. nařízení vlády republiky Československé ze dne 9. června, kterým se vydávají prozatímní předpisy cestovních pasech. — 215/1921. nařízení vlády republiky Československé ze dne 9. června, kterým se vydávají prozatímní předpisy cestovních pasech. [1921. június 9-i kormányrendelet az útlevelekkel kapcsolatos ideiglenes előírásokról.] *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1921) 52.sz. 485-487.p.

- 402/1921. Korm.r. — 402/1921. Korm.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1921) 99.sz. 1507-1523.p.
- 288/1922. Korm.r. — 288/1922. Korm.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1921) 104.sz. 1305-1322.p.
- 71/1922. zákon ze dne 15 února 1922. o vystěhovalectví. — 71/1922. zákon ze dne 15 února 1922. o vystěhovalectví. [1922. február 15-i törvény a kivándorlásról.] *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1922) 23.sz. 219-229.p.
- 14/1923.Korm.r. — 14/1923.Korm.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1923) 6.sz. 25-96.p.
- 238/1925.Korm.r. — 238/1925.Korm.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1925) 102.sz. 1165-1178.p.
- 80/1926.Korm.r. — 80/1926.Korm.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1926) 44.sz. 385-391.p.
- 120/1927. Korm.r. — 120/1927. Korm.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1927) 54.sz. 1168-1185.p.
- 55/1928. zákon ze dne 29. března 1928. o cestovních pasech. — 55/1928. zákon ze dne 29. března 1928. o cestovních pasech. [1928. március 29-i törvény az útlevelokről.] *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1928) 21. sz. 277-279.p.
- 66/1928. BM.r. — 66/1928. BM.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1928) 24.sz. 291-293.p.
- 68/1929. Korm.r. — 68/1929. Korm.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1929) 24.sz. 551-562.p.
- 8/1938.BM.r. — 8/1938.BM.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1938) 2.sz. 7.p.

- 53/1938. Korm.r. — 53/1938. Korm.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1938) 16.sz. 233-265.p.
- 1660/1938.ME.r. — 1660/1938.ME.r. A határforgalom szabályozása tárgyában Prágában, 1937. évi november hó 17-én kelt magyar-csehszlovák egyezmény ideiglenes életbeléptetéséről. *Magyarországi Rendeletek Tára*, LXXII.évf. (1938) I.füzet. 102-143.p.
- 270/1938.BM.r. — 270/1938.BM.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1938) 91.sz. 1104.p.
- 271/1938.BM.r. — 271/1938.BM.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1938) 91.sz. 1104.p.
- 272/1938.BM.r. — 272/1938.BM.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1938) 91.sz. 1104.p.
- 351/1938.BM.r. — 351/1938.BM.r. *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, [Csehszlovák törvények és jogszabályok gyűjteménye] (1938) 113.sz. 1228.p.

VILÁGHÁLÓS HIVATKOZÁSOK

- A Cseh Köztársaság parlamentjének honlapja. — Világhálón:
<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/139schuz/index.htm>.

BODA József

Az Osztrák-Magyar Monarchia felderítő szervezete

Az Osztrák-Magyar Monarchia felderítő szervezetének tevékenysége nem választható el, és nem érthető meg a HABSBERG-birodalom titkosszolgálati működésének bemutatása nélkül.

A szakirodalom HABSBERG-birodalomnak nevezi a HABSBERG-ház kezén levő államok összességét *I. Rudolf* német király XIII. századi uralkodásától kezdve egészen a dualista államforma, az Osztrák-Magyar Monarchiával befejeződően.

A HABSBERG-házat osztrák és spanyol ágakra oszthatjuk fel, melynek a XVI-XVII. századi elkülönülésének idejére vonatkozóan lehet külön dunai HABSBERG-birodalomról és spanyol HABSBERG-birodalomról beszélni. A dunai HABSBERG-birodalom örökös tartományai döntően (a mai Ausztria és Csehország területei) 1806-ig a Német-római Birodalom kötelékébe tartoztak, az „Osztrák Birodalmi Körzet” (*Österreichischer Reichskreis*) elnevezés alatt. 1815–1866 között a dunai HABSBERG-birodalom átmenetileg a Német Szövetség tagja volt.

A Habsburg-birodalom hírszerzése és a titkos információgyűjtés módszerét alkalmazó titkosrendőrség a XVIII. századtól a kiegyezésig

A Habsburg-birodalom, a törökök európai megjelenésétől kezdve folyamatosan arra törekedett, hogy minél több információt szerezzen az Oszmán Birodalomról.

Az Oszmán Birodalom a XIII-XIV. században már jelentős hatalomnak számított. Folyamatosan nyomult előre Európában, először a Dardanellákat, majd a Balkánt, végül 1526 után Magyarország egy részét is elfoglalta. Mivel ekkorra a HABSBERG-birodalom és az Oszmán Birodalom már közvetlen szomszédok lettek, szükséges volt a hatékony hírszerzés megszervezésére.

A HABSBERGok a XVI. században, 1593 után döntöttek úgy, hogy — a folyamatos tájékozódás elősegítése érdekében

— állandó követséget nyitnak Konstantinápolyban. Ezt azért is tartották fontosnak, mert a 15 éves háború alatt számos csatát vesztek a felderítés elégtelensége folytán. Ehhez azonban megbízható emberekre volt szükség.

A szervezés nehezen haladt, míg 1602-ben végül a császár testvére levelet írt THURZÓ György kapitánynak, melyben megparancsolta neki, hogy szervezzen be megbízható informátorokat, akik majd Budán, Konstantinápolyban, Szófiában és Belgrádban gyűjtik a fontosabb híreket.¹

A Habsburg-birodalom katonai vezetői közül Joseph Wenzel RADETSKY tábornagy, az akkori idők egyik legjelentősebb hadvezére volt az első, aki háborús tapasztalatai alapján felismerte a titkos információgyűjtés fontosságát. Javaslatára alapján a XIX. század elején Bécsben felállították a Nyilvántartó Alosztályt (*Evidenzhaltungs Abteilung*), ahová a Monarchia seregtesteinek parancsnokságai jelentések formájában eljuttatták a megszerzett információikat.²

Az 1840-es évek elején a HABSBURG-birodalom akkori vezérkari főnöke, — Heinrich HESS altábornagy (korábban RADETSKY helyettese) — a Nyilvántartó Alosztályt véglegesen a vezérkar alárendeltségébe utalta, amely 1850-ben, mint Nyilvántartó Iroda (*Evidenzbureau*) már a vezérkar önálló osztályaként működött, fokozatosan kibővített központi létszámmal, és hatáskörrel.³

A HABSBURG-birodalomban ezekben az években rendszeresítették a katonai attasé, vagyis a katonai követségi szolgálatot is. A HABSBURG-birodalom katonai attaséi 1860 után már szinte minden nagyobb európai állam fővárosában tevékenykedtek. A külföldön megbízólevéllel ellátott diplomáciai képviselőkhöz, azaz követségekhez, konzulátusokhoz magasabb rangú, — a fogadó ország kultúráját ismerő, nyelvét jól beszélő — különös rátermettséggel és képzettséggel bíró vezérkari tiszteket osztottak be. Az attasék feladata volt az illető ország hadseregének megfigyelése és nyilvántartása.⁴

A neoabszolutizmus időszakában és azt megelőzően is a HABSBURG-birodalomban jól kiépített titkosrendőrség műkö-

dött, alkalmazva a titkos információgyűjtés ma is használt módszerei közül, a konspirált figyelést, a környezettanulmányozást és a levél ellenőrzést.⁵

Pozsonyban — a magyar országgyűlés székhelyén, 1825-1848 között — külön erre a célra szervezett országgyűlési titkosrendőrség végezte a titkos információgyűjtést.

Szemléletes példák találhatók erre TÁBORI Kornél 1921-ben publikált könyvében, amelyben a Bécsi Levéltárban folytatott kutatásai eredményét hozta nyilvánosságra.

„Magyarország történelmének megdöbbentő ismeretlen adatait találjuk meg azokban a jegyzőkönyvekben, amelyeket a kamarilla, vagy hivatalosan: *Staatskonferenz* ülésein vettek föl. A Monarchia sorsának legfőbb intézői ültek össze, hogy meghallgassák a diszkrét *notice*-okat. Ezek meg a sok száz kém és tisztviselő rosszvoltából – a Birodalom legsötétebb zugából is fölkívánt jelentések összefoglalása után – kerültek az államkonferencia elé. Magát az összefoglalást eleinte a kancellár, később a rendőrminiszter végezte és az első ülés, amelyen a *Central-Protocolle* készült, 1834 május elsején folyt le. *Gróf REVICZKY* Ádám, az adósságairól hírhedtté vált magyar kancellár tette a jelentést azokról a rendszabályokról, amelyeket gyorsan végre kell hajtani a fölvidéki *magyar megyékben*.”⁶

Az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző szolgálata

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1867 és 1918 között létező államszövetség volt Közép-Európában. Az államszövetséget a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság alkotta, a társországok pedig közös ügyként igazgatták a külügy, hadügy és az ezekkel kapcsolatos pénzügyeket, amelyek az uralkodó irányítása alatt álltak.⁷ Az Osztrák-Magyar Monarchia az osztrák uralkodóház és a magyar uralkodó körök valamint a HABSBERG-ház közötti a magyar és az osztrák országgyűlés által egyaránt megszavazott törvényekbe foglalt megegyezés nyomán jött létre, melyet *Ferenc József* magyar király és osztrák császár 1867. VII. 28-án szentesített.⁸

Az Osztrák-Magyar Monarchiának ugyan egyetlen hírszerző szervezete volt az Evidenzbüro, azonban mégis három mi-

nisztérium végzett titkos információgyűjtést. A hadügy alárendeltségében működő Evidenzbüron kívül, a külügyben — a nagykövetségeken és konzuli hivatalokban — és a két társország belügyminisztériumaiban is foglalkoztak hírszerzéssel.⁹

Az 1868-ban elfogadott — majd a dualizmus időszakában több ízben új törvényekkel gazdagított — véderőről szóló szabályozás volt hivatott az Osztrák-Magyar Monarchia egységes katonai szervezetének kialakítására és fejlesztésére. E törvények értelmében a Osztrák-Magyar Monarchia legfelsőbb hadura az uralkodó volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia védereje a közös hadseregből, a haditengerészetből, továbbá a Magyar Királyságban a honvédségből és a népfelkelésből, az Osztrák Császárságban pedig a Landwehr-ből és a Landsturm-ből állt.

A legfelsőbb vezetés a Közös Hadügyminisztérium feladata volt. Az uralkodó — mint, legfelsőbb hadúr — a Közös Hadügyminisztériumot a Katonai Irodája által irányította és felügyelte.

A katonai vezetést a közös vezérkar látta el. Emellett mindkét országnak volt honvédelmi minisztériuma és főparancsnoksága is.¹⁰ A haderőn belül négy fegyvernemet hoztak létre: gyalogságot, lovasságot, tüzérséget és a műszaki csapatokat. Ekkor még a műszaki csapatokhoz tartozott a távíróezred, a későbbi rádiófelderítés elődszervezete. A különleges alakulatokhoz sorolták ebben az időben a légjáró csapatokat, a későbbi légierő elődjét.

A porosz háború szerencsétlen vége után a hírszerzőszolgálat jelentősége nagymértékben csökkent, s csupán az 1870-1871-es német - francia háború idején kezdett újból eredményesebben dolgozni.¹¹

A katonai hírszerzés tehát ezekben az években jórészt csakis a katonai attasék vállaira nehezedett, akik azonban sokszor még ilyen mostoha körülmények között is igen jó szolgálatokat tudtak teljesíteni. Az ő segítségükkel kapta meg például az Osztrák-Magyar Monarchia vezérkara az olasz mozgósítási utasítást és mindazokat az évi beszámoló jelen-

téseket, amelyeket az orosz hadügyminiszterek a hadsereg tagozódásáról és állapotáról a cár elé terjesztettek. Ez csakis úgy volt lehetséges, hogy egy-két ügyes tisztnek sikerült szinte meghonosodnia az idegen államban, a nélkül, hogy gyanút keltett volna. Az illető, mint a katonai attasé vagy a követség irodavezetője, vagy beosztott közege, évek hosszú során ott lakott és mind szélesebb ismeretségi körei révén felbecsülhetetlen szolgálatokat tett.¹²

Az olaszországi nemzetiségi mozgalmakkal kapcsolatban, a 1870-es években az insbrucki katonai parancsnokság vezérkari irodájának külön feladata volt az olasz határszéli erődítmények nyilvántartása, amelyekről valóban kitűnő adatokat tudtak Bécsbe küldeni.

Az Evidenzbüro munkájának eredményességét jelzi, hogy már 1872-ben nyomtatott szabályzattal rendelkezett: Felderítő-szolgálati Utasítás („Anleitung zum Kundschaftsdienste”) címen. Az utasítás kiadásának céljaként az alábbiakat határozták meg: „Jelen »Felderítő-szolgálati utasítás«-nak nemcsak az a célja, hogy általánosságban terjessze a felderítő-szolgálattal kapcsolatos ismereteket és előremozdítsa azok megértését, hanem az is, hogy biztosítsa ezen szolgálat lehető legegységesebb gyakorlását a császári-királyi hadseregben.”¹³

Az utasítás 25 fejezetben és 12 mellékletben foglalta össze mindazt, amit a kor színvonalán működő katonai hírszerző (felderítő) szolgálat célját, megszervezését, megtervezését, vezetését és végrehajtását. Részletesen kitér a felderítő tisztekkel szemben támasztott követelményekre, és taglalja kötelezettségeiket. Meghatározza a tábori hadsereg és hadtest szintű hírszerző törzs összetételét és feladatait.

Bosznia és Hercegovina megszállása (1878) alatt igen fontos feladat hárult a hadszíntérrel szomszédos államban tartózkodó katonai attaséokra.¹⁴

Ugyanebben az időben kezdett a vezérkar behatóbban foglalkozni az Oroszország elleni hírszerzéssel. Ezzel kapcsolatban különösen a kémelhárítás végrehajtása okozott sok fejtörést, mert az oroszok — a nagy pánszláv propaganda érdekében — már ebben az időben kezdték kémeikkel és ügynökeikkel elárasztani főleg a Keleti-Kárpátok vidékét.¹⁵

Szakember számára érthetetlen azonban, hogy a béke időszakban folytatandó hírszerzésre ekkor újból kevés figyelmet fordítottak, pedig a legtöbb európai államban ebben az időben kezdtek bevezetni az általános hadkötelezettséget, tehát kétszeresen fontos lett volna már békében tájékozódni arról, hogy mozgósítás idején az illető állam haderejének tényleges létszáma mennyire fog megnövekedni. A negatív hozzáállás okát talán abban kereshetjük, hogy a dualista állam nem szívesen áldozott pénzt olyan szolgálatra, amelynek a nyilvánosság előtt nem igazán volt látszata.

Közben a vezérkar az Evidenzbüro — a széles látókörrel bíró katonai vezetőknek köszönhetően — mindjobban kibővült s abban már külön alosztályok alakultak az orosz, olasz és egyéb külföldi államok katonai életének megfigyelésére.¹⁶

Az oroszországi hírszerzés évről-évre fontosabbá vált, úgyhogy a 1880-as években a Közös Hadügyminisztérium külön erre a célra már évente több mint 60 000 forintot áldozott. Elkerülhetetlenül szükséges volt minden időben, hogy azok a tiszték, akik valamely idegen államba mentek hírszerzőszolgálatra, annak nyelvét is jól ismerjék. E végből 1890-ben sikerült a vezérkarnak elérnie, hogy évente két tisztet küldhetett Oroszországba, Kazanyba, az orosz nyelv elsajátítása végett, bár ez ellen az akkori orosz hadügyminiszter sokáig és hevesen tiltakozott.¹⁷

A XIX. század közepéig — amikor pedig a hírszerző szolgálat már magas fokra fejlődött — annak majdnem kizárólag katonai jellege volt. A hírek elsősorban a hadra kelt sereg parancsnokait, parancsnokságait érdekelték.

A magasabb külpolitikai, diplomáciai titkos információgyűjtés, pedig természetesen a külügyi tárca hivatalos szerveinek és azok titkos ügynökeinek feladata volt.

Ekkorra azonban már nyilvánvaló vált, hogy a hadsereg parancsnokságok sem elégedhetnek meg csupán azokkal a hírekkel, amiket az ellenséges hatalomról közvetlenül a háború kitörése előtt, vagy alatt szereznek. Felismerték, hogy nagyon fontos már a béke időszakában is megismerni a potenciális

ellenfél gazdasági, hadi felkészültségét, politikai, földrajzi és egyéb körülményeit.

A Közös Hadügyminisztérium 1878-ban kezdett ezzel a témával alaposabban foglalkozni és február havában tervezetet nyújtott be jóváhagyásra az uralkodó Katonai Irodájának, amelyben vázolta, hogy mi módon lehetne a katonai hírszerzőszolgálatot a polgári hatóságok bevonásával még hatásosabbá tenni és ezeket a kérdéseket intézményesen rendezni.¹⁸

A tervezet a felderítés témakörét több oldalról vizsgálta. Idegen hatalmak katonai berendezéseinek ismerete már békeidőben is fontos információt jelentett, ezeket tehát állandóan meg kellett figyelni. Másrészt minden módon meg kellett akadályozni, hogy idegen hatalmak bepillantassanak a mi katonai viszonyainkba. Ez csak úgy volt lehetséges, ha a polgári közigazgatási hatóságok a hadvezetőséget támogatva, alárendelt közegeiket arra kötelezték, hogy meghatározott adatokat gyűjtsenek és azokat a haderő illetékeseivel közöljék.

A polgári hatóságok szerepe e cél érdekében más volt békében, mint háborúban. Békében a külképviseleti hatóságok és konzulátusok, ha külön katonai szakértő vagy attasé nem volt hozzájuk beosztva, kötelesek voltak figyelmet fordítani az illető állam mindenféle katonai eseményére.

Meg kellett figyelniük az illető ország hangulatát is és esetenként felmerülő kósza hírekből kihámozni azt, amit megbízható adat gyanánt lehetett felhasználni. Mivel ezek a külképviseleti szervezetek állandóan az idegen állam területén tartózkodnak, módjuk volt az ottani katonai berendezéseket megismerni és minden változásukat nyilvántartani.

A hírszerzéssel foglalkozó központi intézményeknek sokszor nagy nehézséget jelentett megállapítani, hogy a kém-szolgálatra jelentkezők valóban megbízható munkát végeznek-e, nem kémkednek-e egyúttal az ellenség számára is, vagy pedig nem közönséges szélhámosok-e, akik pénzkeresés kedvéért hamis híreket koholnak és közölnek, így jóvátehetetlen károkat okozva.²⁰

A korabeli igazságszolgáltatás a rajtacsípett kémek iránt meglehetősen elnéző volt. Kémkedésért az 1890-es években az osztrák törvények szerint legfeljebb öt évi fegyház járt, a ma-

gyar törvények szerint csak börtönbüntetés. Katonai titkok elárulásának megtorlásáról az akkori törvénykönyvek még nem intézkedtek.

Az 1890-es évektől azután az Osztrák-Magyar Monarchia vezérkara is már ugyanolyan széleskörű és alapos intézkedésekkel szervezte meg külföldi hírszerző hálózatát és kémelhárító szolgálatát, mint a többi európai nagyhatalom.

Az I. világháború előtt, a katonai fejlesztésekkel párhuzamosan fejlesztették az Evidenzbürot, mint a hadviselés immár nélkülözhetetlen támaszát.

Hogy az orosz kémiszervezet működése a háborút közvetlenül megelőző években milyen arányokat öltött, arra jellemző, hogy míg 1905-ben mindössze 300 kémgyanús egyént fogtak el az Osztrák-Magyar Monarchiában közülük pedig csupán 32-t ítétek el, addig 1913-ban 6000 kémgyanús esetben 560 letartóztatást foganatosítottak.

Egyes kutatók szerint a központi és az antant hatalmak által alkalmazott kémek száma mintegy 45 000 főre becsülhető.

Az új műszaki és technikai eszközök megjelenése szinte azonnal magával hozta azok alkalmazását a felderítés és hírszerzés területén. A vasút-, műúthálózat fejlődése, a távíró, a fényképezőgép, a távbeszélő, a szikratávíró, a robbanómotor, a léghajó és repülőgép megjelenése, a fegyverek tökéletesítése nagy hatást gyakorolt a felderítésre és, a titkos információgyűjtés technikai fejlődésére egyaránt.

A technikai fejlődés természetesen jelen volt az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében is. 1896-tól a Tollnba telepített központi távíró iskolán képezték a különböző helyekről odavezényelt katonákat. A távírárszok felszerelése a Morse-rendszerű író-, adó-vevő készülékekből állott. Az 1877 és 1892 mintájú tábori távíró készülékek az első világháború végéig rendszerben álltak.

Ebben az időben már gondot fordítottak a rádióhíradások rejtjelzésére is. Az Osztrák-Magyar Monarchia haderejében az 1912-ben kiadott „Háromjegyű rejtjelkulcs” biztosította a

három nyelven érthető titkosírást. A táviratok nyelvezetét a távirat elején feltüntetett betűkkel kellett jelezni: d betű = német, m betű = magyar, h betű = horvát. A kódok féltve őrzött, szigorúan titkos eszközök voltak.²¹

Az Osztrák-Magyar Monarchia légiáró csapatai megszerzésére kezdetben légballoonos megfigyelő csapatként került sor 1893-ban.

1912-ben, az Osztrák-Magyar Monarchia légi erejét átstrukturálták mivel a régi megfigyelő ballonok, már nem feleltek meg a korszerű hadviselés követelményeinek, ezért új és modern haditechnikai eszközöket szereztek be. Az Osztrák-Magyar Monarchia légiáró csapatai egy kormányozható lég-hajóval, 10 megfigyelő ballonnal, 39 repülőgéppel és 85 képzett pilótával kezdték el a háborút.²²

A kiegyezést követően megszűnt a birodalmi Rendőrnisztérium, és a korábbi Legfelsőbb Rendőr Hatóság magyarországi információs hálózatát, valamint a velük foglalkozó központi egységet a Közös Külügyminisztériumhoz csatolták. A továbbiakban a külügyminiszter elnöki osztálya volt hivatott az informatori hálózat, a hazai és a külföldi sajtó befolyásolására hivatott személyek irányítására és a költségvetés kezelésére. Az osztályon belül a 2. ügyosztály foglalkozott az állambiztonsági ügyekkel, a 3. pedig a sajtóval. A Közös Külügyminisztérium rejtjelző és fordító osztálya végezte a postai forgalom titkos ellenőrzésének irányítását.

Ez, a talán rendhagyó feladat leosztás annak tudható be, hogy az 1948-1849-es forradalmak után a HABSBURG-birodalom kiterjedt államrendőrségi tevékenységet folytatott a magyar és az olasz emigránsok körében. Az osztrák diplomáciai képviselők mellett titkos kirendeltségek ügynökségek működtek szerte Európában és az amerikai földrészen is.

A legnagyobb változás pedig az volt, hogy a belföldi rendőri és a külföldi diplomáciai jellegű titkos információgyűjtés is a Közös Külügyminisztérium irányítása alatt működött. 1872-től Informationsbüro néven.²³

Nem lenne teljes a kép, ha nem térnénk ki, gróf ANDRÁSSY Gyula²⁴ közös külügyminiszter által a sajtó és az államrendőrségi információszolgálat területén végrehajtott

mélyreható változtatásokra. A sajtó súlyponti feladatainak átrendezését a megváltozott hatalmi feltételek és az új miniszter parlamentáris politikai háttéréből, egyéni habitusából következett. Az államrendőrségi információs tevékenységet pedig teljesen elhibázottnak vélte. Saját maga választotta ki azokat a kulcsfontosságú személyeket, akiket a rendelkezési alapból fizetett legbizalmasabb kül- és belpolitikai céljai elérése érdekében.²⁵

A Magyar Királyi Belügyminisztérium tevékenysége a titkos információgyűjtés terén

1867 tavaszán az állami rendőri hatóságok felosztatásával párhuzamosan a rendőri ügyek bécsi vezetői megtették az első lépéseket az új körülményekhez való alkalmazkodásra. Utasították ugyan a magyarországi rendőrigazgatókat, hogy szakítsák meg a kapcsolatot valamennyi konfidensükkel, de már előtte felmérték, kiket lenne érdemes központi levelezőként megtartani. Így azután legbefolyásosabb ügynökeiket sikeresen meg tudták védeni a lelepleződéstől, sőt tovább is igénybe vehették szolgálataikat.

A kormányzati pozícióba került magyar konzervatívok (1860), — majd a kiegyezést követően — a liberálisok (1867) is nem tettek erőfeszítéseket a korábbi informátori rendszer „leleplezésére”, az új hatalmi elitek sokkal inkább a múlt nyomainak eltüntetését vélték érdekükben állónak, mint a konfrontáció politikáját a bécsi birodalmi központtal. Ehelyett igen hamar, 1867 tavaszától kezdve zökkenőmentes információcsere és együttműködés alakult ki a két birodalmi fél rendőri ügyekért felelős vezetői között.²⁶

A Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchia külső határaival egybe eső szakaszain — ahol útlevél és vámkötelezettség állt fenn — az őrzést,²⁷ beleértve a nyílt és titkos információgyűjtést, a Magyar Királyi Határrendőrség²⁸ és a Magyar Királyi Csendőrség²⁹ látta el a Magyar Királyi pénzügyőrséggel karöltve.³⁰ A csendőrség és a rendőrség végezte a felderítő munkát a határ térségében. A megszerzett

információkat — a területileg illetékes hadtest parancsnokságok vezérkari osztályainak felderítő főállomásain keresztül — továbbították az Evidenzüro számára.³¹

I. Ferenc József 1867. II. 20-án, — a többi miniszterrel együtt — báró WENCKHEIM Bélát nevezte ki a belügyi tárca élé-re.³² Formálisan a miniszterek 1867. III. 10-én jelentették be a kormányzás átvételét.

Hazánkban, ebben az időben állami, és önkormányzati rendőrségek működtek. Az állami rendőrséget a fővárosi rendőrség, a Magyar Királyi Határrendőrség és a Fiumei Állami Rendőrség alkották.³³ Az állami rendőrségeket a Magyar Királyi Belügyminisztérium többször átszervezett és átkeresztelt rendőri ügyosztálya irányította. Az első állami (belügyminiszteri) irányítású rendőrség 1873. XII. 15-én alakult meg, amikor a belügyminiszternek a fővárosi rendőrség átadásáról szóló leiratát Budapest város közgyűlése elfogadta. Első főkapitánya THAISZ Elek volt.³⁴

1878-ban pedig megszületett az európai hírnévre is szert tett magyar Büntetőtörvénykönyv, amelyet alkotója, CSEMEGI Károly után „Csemegi-kódex” néven vált közismertté.³⁵

A főváros rendőrsége a megalakulása utáni években két testületben működött, a tisztviselőiben és az őrszemélyzetiben. A főváros növekedésével és fejlődésével azonban felmerült az igény a titkos információgyűjtésre és a hatékony felderítő és megfigyelői szervezet (detektívtestület) létrehozására. *„A bűnügyi rendészeti szolgálat terén bekövetkezett kiváló fontosságú átalakulás legelső alapja ugyanis Tisza Kálmán belügyminiszternek az 1885. évi december 4-én 4786 eln. 85. szám alatt kelt rendeletében van letéve, a melyben foglalt felhatalmazás alapján Török János főkapitány december 8-án 11.206. fk. Eln. 85. szám alatt 28 ideiglenes detektívet nevezett ki.”*³⁶

1886. I. 1-én kezdhette meg munkáját tehát, a detektívtestület, amelyet a magyar bűnügyi hírszerzés elődjének tekinthetünk. A testület speciális felderítésre, figyelésre, elfogásra szakosodott, civil ruhás, nyomozókból állt.³⁷

A dualizmus kori magyar postaellenőrzés talán legfontosabb jellemzője az volt, hogy nem működött cenzúra. A

bűnvádi eljárásról szóló utasítás 197-198-as §-a kimondta, hogy „*Leveleket, táv-iratokat a rendőri közeg hatósági utasítás nélkül soha se foglalhat le. Másnak szóló zárt levelet, vagy postai küldeményt, bármiképpen jöjjenek is azok kezébe, soha nem bonthat fel.*”³⁸

Cenzúra bevezetésére a mozgósítás, illetve a háború idején került sor, egységesen az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét társországára kiterjedően.

A kiegyezés a magyarországi csendőrségek életében is komoly változást hozott. Erdélyben és Horvátországban a csendőrség tovább folytatta tevékenységét, azzal a változással, hogy az ezredeket átnevezték. Az erdélyiből lett a 10. sz. országos csendőrparancsnokság, a horvátországból pedig a 8. számú. Ettől az időponttól már nemcsak a közös hadügyminiszter alárendeltségébe tartoztak, mert például a tisztek kinevezéséhez a magyar, illetve a horvát kormány jóváhagyása is szükséges volt. A közbiztonsággal kapcsolatos minden döntés a két társország kormányának a kompetenciájába tartozott. Viszont a két csendőr-parancsnokság továbbra is a közös hadsereg részét képezte, és a vezénylési nyelv a német maradt 1876-ig. 1876-ban mindkét csendőr ezredet — a közös hadügyminisztériummal való többszöri egyeztetés nyomán — kivonták a közös haderő kötelékéből és a magyar kormány felügyelete alá helyezték a kiegyezési törvényben foglaltak szellemiségének megfelelően.³⁹

Az 1881-ben létrehozott Magyar Királyi Csendőrség alapvetően a vidék közrendjének biztosításáért volt felelős.⁴⁰ A testület önálló nyomozó szervezettel az első világháború befejezéséig nem rendelkezett. A statisztikák szerint a csendőrség — a megalakulás éveinek a kivételével — az első világháborúig 90 % körüli felderítési eredményeket ért el.⁴¹

Az ország külső határainak őrzésében a Magyar Királyi Csendőrség 1891-től vett részt. A határszéli csendőrség — amely a Magyar Királyi Csendőrség szakszolgálati ágaként működött — számára 1912-ben kiadott utasítás már részlete-

sen szabályozta az állam biztonságával kapcsolatos információgyűjtés nyílt és titkos feladatait:

„ . . . a./ *A határon átkelők figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő - államrendészeti szempontból fontosabb – mozzanatokról és eseményekről tájékozás szerzése és az észleltekről az illetékes hatósággal való közlése;*

b./ Államellenes nyomtatványok becsempészésének megakadályozása, és feljelentése; c./ Idegen politikai ügynökök megfigyelése;

d./ Külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtásának ellenőrzése az 1912. évi 48 999/V-a. és az 58 320/V-a.sz. belügyminiszteri rendeletben meghatározott mérvben;

*e./ A kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek elfogása és az illetékes hatóságoknak való átadása; . . . ”*⁴²

A határszéli csendőrség tevékenysége során a zöldhatár őrizete mellett működési területén ellátta a klasszikus csendőri teendőket is. A csendőrségi szolgálat ellátásának speciális részét képezte az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző szervezetével való együttműködés, illetve a háború időszakára tervezett katonai határőrizetben való részvétel. A határszéli csendőrség az önállóan végzett felderítő jellegű munkája mellett, az Osztrák-Magyar Monarchia felderítő szervezetével, a Evidenzbüro-val közösen is hajtott végre hírszerzői feladatokat. A magyar belügyminiszter hozzájárulásával az egyes csendőrkerület-parancsnokságokon is létrehozhattak hírszerzői mellékállomásokat. Az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző tevékenységét természetesen a teljes Magyar Királyi Csendőrségnek támogatnia kellett, de legkiterjedtebb és konkrét formában ez a határszéli csendőrségnél jelentkezett. A csendőrség többi szervezeténél sokkal általánosabb jelleget öltött a hírszerzők munkájának segítése.⁴³

Az Osztrák-Magyar Monarchia felderítése és hírszerzése az I. világháború idején

Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai felderítésének alapját a szárazföldi csapatok és az úgynevezett „légjáró csapatok” képezték.

A szárazföldi csapatoknál ebben az időben a felderítési feladatokat alapvetően a lovasság látta el. Háború esetén a közel- és távfelderítést a lovas hadosztályok végezték. Ehhez hadosztályonként 3-5 felderítő osztagot alkalmaztak. A felderítő osztagok ereje 1-3 lovas század lehetett, megerősítve géppuskás, utász és tüzér szakasszal. Az osztag az ellenség és a terep felderítésére felderítő járőröket (10- 15 lovas) küldött ki. Az osztagokon és járőrökön kívül tiszti járőrök és csendőr járőrök igyekeztek még pontosítani az adatokat, és új információkat gyűjteni.⁴⁴

Az állásháború kialakulása magával vonta a katonai felderítés módszereinek változását is. Új felderítő alakulatok jöttek létre, mint az árokmegfigyelők, gyalogsági és tüzér megfigyelők, tüzér hang- és fénymérők, távfényképezők, távbeszélő lehallgatók, a magasabb parancsnokságokon pedig hírszerző szaktiszteket alkalmaztak.⁴⁵

Megnőtt a figyelés jelentősége. A figyelés hatékonyságának növelésére figyelő őrsöket alkalmaztak, melyek 2-3 főből álltak és optikai eszközök alkalmazásával folyamatosan figyelték az ellenség tevékenységét. Figyelési célra kötött léggömböket is széleskörűen alkalmaztak.

Felderítő járőröket általában a gyalog hadosztályok és dandárok alkalmaztak, az ellenség állásainak felderítésére, és fogolyszerzés céljából.

A támadólagos felderítés módszere a vállalkozás volt, melyet 2-3 szakasz erőben hajtottak végre. A vállalkozásokat elsősorban fogolyejtés céljából szervezték.

A felderítési adatok forrásai közül fontos megemlíteni a hadifoglyokat, hiszen a legidősebb és legpontosabb adatokat ők szolgáltatták a katonai vezetés számára.⁴⁶

A háború során széleskörűen alkalmazásra kerültek a különböző technikai eszközök is. A telefonok megjelenésével egy időben jelentkezett az igény az azokon folytatott beszélgetések megismerésére. A katonai alakulatok az össze-kötötés fenntartására – főleg az állásháború időszakában – a tábori távbeszélő hálózatot alkalmazták. Megjelentek tehát a távbe-

szélő lehallgató őrök, amelyek az ellenség mélységében, a két állomás közötti vezetékeket „csapolták” meg, és így szereztek információt.⁴⁷

A szikratávíró volt a katonai hírközlés talán legfontosabb eszköze, gyorsasága és megbízhatósága miatt. Az adásokat viszont rejtjelezni kellett, hiszen azokat az ellenség képes volt lehallgatni. A kódok megfejtése különleges képességet igényelt, ezért megalakultak a hadseregek rejtjelző és kódfejtő szervezetei. Az Osztrák-Magyar Monarchia olyan kiváló szakemberekkel büszkélkedhetett ezen a területen, mint POKORNY Hermann későbbi vezéreztredes, aki maradandót alkotott a rádiófelderítésben. Kiváló nyelvérzékkal rendelkezett, gyermekkorában csehül és latinul kellett megtanulnia, majd elsajátított több nyelvet is felnőttként, melyeket jól kamatoztatott katonai pályája során. Kiemelkedett a szláv nyelvtudási képességével, hiszen oroszul, lengyelül és bolgárul is kiválóan tudott. Az első világháborúban különböző, elsősorban rádió felderítő beosztásokban tevékenykedett. Az Osztrák-Magyar Monarchia rádiólehallgatásai az ő általa kifejlesztett rendszert követték, melyet a háború végére az egész arcvonalra kiterjesztettek. Részt vett 1917-ben a Breszt-Litovski béketárgyalásokon, ahol az osztrák–magyar delegáció tagja volt.⁴⁸

POKORNY Hermann első világháborús karrierének csúcsa volt, amikor az általa vezetett rejtjelfejtő részleg 53 elfogott távirat megfejtése eredményeként a központi hatalmak hadereje 1915. VIII. 25-én elfoglalták Breszt - Litovszk városát.⁴⁹

Az ismert kriptográfus, David KAHN szerint az első világháború előtt két ország hadereje készült fel a kriptográfiai kihívásokra: Franciaország és az Osztrák-Magyar Monarchia védereje. Ez utóbbi személyi állományába tartozó Andreas FIGL százados lett az első ilyen szervezet vezetője 1911-ben.⁵⁰

Szintén az állásháború kialakulásához köthető a postagalambok széles körű alkalmazása, az átszököttek részletes kikérdezése, a zsákmányolt okmányok, térképek körültekintő tanulmányozása.

A léghajók és repülőgépek katonai alkalmazása hatalmas lehetőséget biztosított az ellenséges csapatok, csapatmozgások

viszonylag nagy mélységű felderítésére, megfigyelésére és légi felvételek készítésére.

Azonban a háború kitörésekor a repülés, a repülőtechnika még a kísérletezés korát élte. A mozgósítás időszakában az antant hozzávetőlegesen 400, a központi hatalmak pedig 260 repülőgépet volt képes kiállítani.⁵¹ Az Osztrák-Magyar Monarchia repülőgépei és a repülés szervezettsége is korszerűtlen volt, nem felelt meg a kor követelményeinek. A repülőgépek alkalmazásának elvei sem voltak kimunkálva. A rendelkezésre álló különböző típusú gépeket minden feladatra — felderítés, légi harc, bombázás — együttesen alkalmazták. Mozgósításkor hét tábori repülőszázadot állítottak fel. Egy-egy század személyi állománya 8 fő tisztből, 15 fő altisztből és 89 fő legénységi állományú katonából állt. Technikai felszereltségük századonként 6 repülőgépből, 1 személygépkocsiból, 2 segély gépkocsiból, 1 tehergépkocsiból, valamint 90 hámos lóból állt.⁵²

A repülőgép megfigyelő pilótája szabad szemmel, esetleg távcsővel végezte a felderítést, figyelte meg az ellenséges csoportosítások elhelyezkedését, mozgását, és a terepet. A megfigyelőtiszt általában vázlatot, vagy a kor színvonalának megfelelő eszközzel fényképeket készített. Legtöbbször a bevetések után személyesen jelentette a felderítetteket.

Természetesen az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészete is rendelkezett felderítésre alkalmas repülőgépekkel. A hidroplánok elsődleges feladata az ellenséges partvidék, és az ellenséges hajók felderítése volt. Hatékonyan segítették például a hadihajók eredményes alkalmazását az otrantói tengeri csatában, ahol az egyik gép 1917. V. 15 -én a Novara, a Hegoland és a Saicha cirkálók részére végzett eredményes felderítést, továbbá a Balaton és a Csepel torpedórombolók támadását segítette elő bombázással.⁵³

A háború során léghajókat és ballonokat is alkalmaztak légi felderítésre, azonban azok lassúnak és nagyon sérülékenynek bizonyultak. Az egyik, talán legismertebb I. világháborús parancsnok POPPE Kornél „légjáró alezredes” volt, aki

mint egy ballonmegfigyelő század-parancsnok tevékenykedett és, hogy beosztottainak bemutassa az újonnan rendszeresített mentőernyő biztonságos voltát, 1918. I. 16.-án, elsőként hajtott végre vele ejtőernyős ugrást.⁵⁴

Megállapítható, hogy a pilóták és a megfigyelők minden hősiessége ellenére az Osztrák-Magyar Monarchia légi felderítése állandó gondokkal küszködött. A légjáró csapatok elavult technikával rendelkeztek és a géppark pótlása is komoly gondot jelentett. Kevés volt a kiképzett pilóták és elsősorban a megfigyelők száma, valamint képzettségi szintjük is sok kívánni valót hagyott maga után.

Az első világháború katonai felderítéssel kapcsolatos tapasztalatainak összegzésekor megállapíthatjuk, hogy mind eszközrendszerében, mind személyi állományában, és módszereiben sokat változott, fejlődött. A megszerzett felderítési adatok a parancsnokságok számára nélkülözhetetlenek voltak.

Az Osztrák-Magyar Monarchia szakmai tapasztalatait és hagyományait követve — a dualizmuskori felderítők aktív közreműködésével — jött létre az I. világháború után az új magyar felderítés.

Az önálló magyar hírszerzést, a Vkf-2. felépítését — az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének vezérkarához igazodva — 1920-ban alakította ki első vezetője, STOJAKOVICS (SZTÓJAY) Döme ezredes.⁵⁵ A trianoni békediktátum megtiltotta hazánk számára vezérkar létrehozását, ezért ez a szervezet 1938-ig, a fegyverkezési egyenjogúság bevezetéséig, mint a Honvédelmi Minisztérium VI. katonai főcsoportja létezett, s ezen belül működött a VI–2. osztály, melynek feladata volt a szélsőjobb és a szélsőbal mozgalmak valamint a kisantant országok hírszerző szerveinek elhárítása. A hadtestek törzseiben pedig a felderítő-elhárító osztályok látták el ezt a feladatot.

Az elhárító alosztály alapvetően a katonai elhárítással foglalkozott. Munkája során szorosan együttműködött, a Magyar Királyi Rendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség illetékes szervezeteivel.

Összességében megállapítható, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában egyetlen felderítő szervezet működött ugyan a

közös haderő részeként, azonban a közös külügyi szervezetben is folyt hírszerzés — nem utolsó sorban a katonai attasék által — és a két társország azaz az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság rendvédelemért felelős tárcáinak a szervezeteiben is végeztek titkos információ szerzést. A közös minisztériumokhoz telepített jogkörök és költségvetési források lehetővé tették a hatékony és eredményes felderítő munkát.

A közös külügyminisztériumnál információs rendszer gyűjtötte, elemezte, értékelt a nagykövetségektől, konzulátusoktól, informátoroktól beérkező és a sajtótermékekben fellelhető információkat, melynek nyomán időben és hiteles módon volt képes tájékoztatni a politikai és katonai döntéshozókat.

A közös hadügyminisztérium alárendeltségében létrehozott Evidenzbüro szűkös létszáma és költségvetése ellenére hatékonyan működött az Osztrák-Magyar Monarchia szolgálatában.

Az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét társországának belügyminisztériumai kiépítették azt a fajta rendvédelmi információ szerző rendszert, amely hatékonyan volt képes fellépni a közrend és közbiztonság megteremtése és fenntartása érdekében.

Jegyzetek:

¹ Az információgyűjtés helyszínéként Budát, Isztambult, Szófiát és Nándorfehérvárt határozta meg.

KEREKES

² PILCH. I.köt. 320.p.

³ PILCH: op.cit. I.köt. 321.p. ; HAJMA: 31.p.

⁴ PILCH: op.cit. I.köt. 323.p.

⁵ A Magyar Királyság területén levéllenőrzéssel foglalkozó részlegek működtek: Buda, Debrecen, Nagyszombat, Pest, Pozsony, Sopron, Temesvár, Zágráb.

DEÁK: Szigorúan ellenőrzött levelek. Az 1849. utáni politikai elit titkos postai megfigyelése. ; IDEM: Államrendőrség Magyarországon a Schmerlingi-provizórium időszakában.

⁶ TÁBORI: 14.p.

⁷ GALÁNTAI: 90.p.

⁸ 1867/XII.tc. ; Nr.146/1867.

⁹ PARÁDI: Felderítő szolgálat az Osztrák-Magyar Monarchiában. 32.p.

¹⁰ GALÁNTAI: 100-110.p.

¹¹ PILCH: op.cit. I.köt. 312.p.

¹² Így például egy KLEPSCH Eduard nevű százados 1875-ben került ilyen állásba Pétervárra s 1900-ig maradt ott, amikor mint altábornagyot nyugdíjazták.

¹³ *Anleitung zum Kundschafstdienste.* 2.p.

¹⁴ Közülük is kiemelkedett hatékonyságával lovag Gustav THOEMMEL vezérkari alezredes, aki Montenegroból küldött kitűnő és fontos híreket. PILCH: op.cit. I.köt. 358-359.p.

¹⁵ Loc.cit. I.köt. 361.p.

¹⁶ Loc.cit. I.köt. 360.p.

¹⁷ Például Alfred REDL ezredes is 1899-1900 között Oroszországban tanult.

Loc.cit. I.köt. 323.p.

¹⁸ Loc.cit. I.köt. 324.p.

²⁰ Loc.cit. I.köt. 328-329.p.

²¹ HAJMA: op.cit. 36.p.

²² SZABÓ

²³ RESS

²⁴ gróf ANDRÁSSY Gyula (Oláhpatak, Gömör vármegye 1823. III. 8. – Volosca, Fiume közelében 1890. II. 18.)

főispán, honvéd ezredes és a debreceni kormány konstantinápolyi követe, in effigie felakasztották, szolgálaton kívüli lovassági tábornok.

- képviselőházi egyedüli alelnök (1865. XII. 20. – 1866. IV. 16.)

- képviselőházi első alelnök (1866. IV. 16. – 1867. IV. 8.)

- miniszterelnök (1867. II. 17. – 1871. XI. 14.)

- honvédelmi miniszter (1867. II. 20. – 1871. XI. 14.)

- nádorhelyettes (1867. VI. 4. – 1867. VI. 8.)

- közös külügyminiszter (1871. XI. 14. – 1879. X. 8.)
- közös pénzügyminiszter (1871. XI. 14. – 1872. I. 15. és 1876. VI. 11. – 1876. VII. 14.)

BÖLÖNY: 210.p.

²⁵ Ilyen személyek voltak: KLAPKA György és a lengyel Wladislaw GOLOMERSKI.

RESS: op.cit. 111.p.

²⁶ DEÁK: *Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867.* Akadémiai doktori értekezés tézisei.

²⁷ PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.

²⁸ A Magyar Királyi Határrendőrséget az 1903/VIII.tc. alapján 1906-ban hozták létre.

PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. ; 1903/VIII.tc. a határrendőrségről. ; 5692/1905.ME.r. ; 91 000/1905.BM.kr.

²⁹ - PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914.

- 50 431/1891.BM.r.

³⁰ PARÁDI: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914.

³¹ PARÁDI: Az Evidenzbüro. 62-63.p.

³² báró WENCKHEIM Béla (Pest, 1811. II. 16. – Budapest, 1879. VII. 7.) megyei tisztviselő, alispán, főispán, István nádor ideiglenes főudvarmestere.

- belügyminiszter (1867. II. 19. – 1869. X. 21.)

- a király személye körüli miniszter (1871. V. 19. – 1879. VII. 7.)

- miniszterelnök (1875. III. 2. – 1875. X. 20.)

- belügyminiszter (1878. X. 11. – 1878. XII. 5.)

BÖLÖNY: op.cit. 301.p.

³³ PARÁDI: Az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi rendőrségei 1867-1919. ; 1872/XXXVI.tc. ; 1881/XXI.tc. ; 1903/VIII.tc. ; 1916/XXXVII.tc.

³⁴ BORBÉLY — KAPY: I.köt. 15-17.p.

³⁵ 1878/V.tc.

³⁶ Az első detektív főnök, báró SPLÉNYI Ödön (1842–1909) volt. Tanulmányait Székesfehérváron a Ciszterci Rend Főgimnázium végezte, majd a családi hagyományokat követve a 6. vértés ezred hadnagyaként (1859-60) részt vett az 1859-es olaszországi harcokban. 1861-1867 jogi tanulmányokat folytat Kecskeméten. A kiegyezés után, a magyar honvédség megszervezésekor ismét egyenruhát húz és 1872-76 között a Ludovika Akadémia tanára. 1885-től kerületi kapitány Budapesten, és első sikeresen végrehajtott feladata a májusban kezdődő országos kiállítás volt. Érdemei elismeréseként, megkapta a *Ferenc József –rend lovagkeresztjét*. A kitüntetés mellett szakmai elismerésként ideiglenes jelleggel detektívfelügyelőnek nevezték ki és megbízták a Detektív Osztály felállításával, amelynek azután

négy évig vezetője is (1886-1890) volt. Magyarország hadba lépéséig 11 detektív főnök irányította a budapesti rendőrség detektív testületének munkáját.

- *A Budapesti Fő- és Székvárosi M. Kir. Rendőrség működése 1895.*

- BORBÉLY — KAPY: op.cit. 239-240.p.

³⁷ VÉCSEY

³⁸ MISKOLCZY: 155-156.p.

³⁹ CSAPÓ: 14.p.

⁴⁰ 1881/II.tc. ; 1881/III.tc.

⁴¹ PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség.* 91-92.p.

⁴² SZUT-1912 (Titkos függelék.)

⁴³ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* 60-63.p.

⁴⁴ CZÉKUS

⁴⁵ PILCH: op.cit. II.köt. 314-320.p.

⁴⁶ Loc.cit.

⁴⁷ HORVÁTH: 35.p.

⁴⁸ ZEIDLER

⁴⁹ POKORNY

⁵⁰ BALOGH

⁵¹ WINKLER

⁵² BOKSAI

⁵³ Loc.cit.

⁵⁴ BODA

⁵⁵ SZTÓJAY Döme (Dimitrije STOJAKOVIĆ): 1902-ben, a pécsi hadapródiskola elvégzése után hadapród tiszthelyettesé avatták. Budapesten folytatta a katonai tanulmányokat, majd csapatszolgálat után, 1907-1910 között a bécsi Hadiakadémián tanult. Az első világháború utolsó két évében a hadsereg-főparancsnokság hírszerző osztályán a Balkán-csoport vezetője volt. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága II. (hírszerző és kémelhárító) csoportját vezette, majd a magyar nemzeti hadsereg kémelhárító osztályán dolgozott mint vezérkari ezredes, majd tábornok. 1927-től katonai attasé volt Berlinben. 1933-ban a honvédelmi miniszterelnöki osztályának vezetője. 1935-ben altábornaggyá nevezték ki. 1936-1944 között Magyarország berlini követeként teljesített szolgálatot.

1944. III. 22. – 1944. VIII. 29. között miniszterelnök és külügyminiszter volt. 1946-ban a népbíróság mint háborús bűnöst halálra ítélte, és 1946. VIII. 22-én kivégezték.

SZAKÁLY: 227-229.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK- KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- BOKSAI — BOKSAI Antal: *Egy repülőtiszt háborús élményei*. Budapest, 1938, Renaissance Kiadó. 140 p.
- BORBÉLY – KAPY — BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941*. Budapest, 1942, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat. 594 p.
- BÖLÖNY — BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848-1975*. Budapest, 1978, Akadémia. 328 p. HU-ISBN 963 05 1242 v. /A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, IV. – Levéltár- és történeti forrásdokumentumok, 2./ HU-ISSN 0441-4985.
- A Budapesti Fő- és Székvárosi M. Kir. Rendőrség működése 1895.* — *A Budapesti Fő- és Székvárosi M. Kir. Rendőrség működése 1895*. Budapest, 1896, Budapesti Fő- és Székvárosi Magyar Királyi Rendőrség. 274 p.
- CZÉKUS — CZÉKUS Zoltán: *Az 1914-18. évi világháború összefoglaló története*. Budapest, 1930, s.n. 236 p.
- CSAPÓ — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 186 p. HU-ISBN 963 90 7940 5. /Pannónia Könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.
- GALÁNTAI — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918*. Budapest, 1985, Kossuth. 387 p. HU-ISBN 963 09 2589 3.
- HORVÁTH — HORVÁTH Csaba: *A magyar katonai feldejtés története a kezdetektől 1945-ig*. Budapest, 2008, Püedló Kiadó. 224 p. 978 963 94 7774 2.
- KEREKES — KEREKES Dóra: *Diplomaták és kémeek Konstantinápolyban*. Budapest, 2010, 246 p. HU-ISBN 978 963 23 6280 9. /Múltidéző-zsebkönyvtár./ HU-ISSN 1789-0306.

- MISKOLCZY — MISKOLCZY László: *Előzetes eljárás bűnügyekben a közigazgatási hatóság számára*. Budapest, 1901, Atheneum. 239 p.
- PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* — PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881-1945*. Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU- ISSN 2062-8447.
- PILCH — PILCH Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története*. Budapest, 1936, Franklin. I.köt. 366 p., II.köt. 402 p., III.köt. 386 p.
- POKORNY — POKORNY Hermann: *Emlékeim, a láthatatlan hírszerző*. Budapest – Kalocsa, 2000, Petit Reál – Kaloprint. 168 p. HU-ISBN 963 92 6703 1. /Hadtörténeti levéltári kiadványok./ HU- ISSN 1417-9598.
- SZAKÁLY — SZAKÁLY Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918-1945*. Budapest, 2015, Magyar Napló – Veritas Történetkutató Intézet. 271 p. HU-ISBN 978 615 54 6526 0.
- TÁBORI — TÁBORI Kornél: *Titkosrendőrség és Kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból*. Budapest, 1921, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 288 p.
- VÉCSEY — VÉCSEY Leó (szerk.): *A 40 éves budapesti detektív testület jubiláris albuma 1886-1926*. Budapest, 1927, A Magyar Királyi Államrendőrség Detektívtestületének Nyugdíjpótló és Segélyező Egyesülete. 320 p.
- WINKLER — WINKLER László: *A magyar repülőtechnika 50 éve (1916-1966). Technikatörténeti Szemle, IV.évf. (1965-1967) 1-2.sz. 145-172.p.* HU- ISSN 0497-256X.
- TANKÖNYVEK**
- HAJMA — HAJMA Lajos: *A katonai felderítés és hírszerzés története*. Budapest, 2001, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 52 p. HU- ISBN —

TANULMÁNYOK

BALOGH

- BALOGH Péter: A magyar rádiófelderítés története. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIII.évf. (2013) 31-32-33-34.sz. 15-26.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2013. október 4-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A magyar rendvédelem, légiközlekedés, felderítés a XIX-XX. században*” című XXVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

BODA

- BODA József: A magyar katonai ejtőernyőzés 75 éve. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIII.évf. (2013) 31-32-33-34.sz. 27-40.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2013. október 4-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A magyar rendvédelem, légiközlekedés, felderítés a XIX-XX. században*” című XXVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

DEÁK: Szigorúan ellenőrzött levelek. Az 1849. utáni politikai elit titkos postai megfigyelése.

- DEÁK Ágnes: Szigorúan ellenőrzött levelek. Az 1849. utáni politikai elit titkos postai megfigyelése. *Múlt-kor*, II.évf. (2011) tavasz. 53-56.p. HU-ISSN 2061-3563.

DEÁK: Államrendőrség Magyarországon a Schmerlingi-provizórium időszakában.

- DEÁK Ágnes: Államrendőrség Magyarországon a Schmerlingi-provizórium időszakában. *Századok*, CXLII.évf. (2008) 3.sz. 727-771.p. HU-ISSN 0039-8098.

PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.

- PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. *Belügyi Szemle*, XXX.évf. (1982) 10. sz. 44-51.p. HU-ISSN 0133-6738.

PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914.

- PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Köz-lemények*, CL.évf. (1986) 3.sz. 541-570.p. HU-ISSN 0017-6540.

- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIII.évf. (1988) 1.sz. 56-92.p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIV.évf. (1989) 2.sz. 177-196.p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI József: Az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi rendőrségei 1867-1919. — PARÁDI József: Az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi rendőrségei 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI.évf. (2005) 13.sz. 97-104.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2000. március 19-én, Párizsban hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A közbiztonság közös európai örökségünk” című XIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Az Evidenzbüro. — PARÁDI József: Az Evidenzbüro. 51-72.p. In BODA József — PARÁDI József et al. (szerk.): *A XIX-XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Budapest, 2014² (Javított, bővített és átdolgozott kiadás.) Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 399 p. HU-ISBN 978 963 89 8280 3.
- PARÁDI: Felderítő szolgálat az Osztrák-Magyar Monarchiában. — PARÁDI József: Felderítő szolgálat az Osztrák-Magyar Monarchiában. 27-49.p. In BODA József — PARÁDI József — REGÉNYI Kund Miklós (szerk.): *1872 Felderítő-szolgálati utasítás, Anleitung zum Kunschaftsdienste*. Budapest, 2014, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 441 p. HU-ISBN 978 963 89 8284 1. /A magyar rendvédelem-történet hagyatéka, 1./ HU-ISSN 2061-4728.

- RESS — RESS Imre: A kormányzati hírszolgálat átalakulása az Osztrák-Magyar Monarchiában a kiegyezés után 1867-1873. 93-124.p. In CSÓKA Ferenc (szerk.): *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és a titkos adatgyűjtés világából 1785-2011.* Budapest, 2012, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. 497 p. HU-ISBN 978 963 08 3211 3.
- ZEIDLER — ZEIDLER Sándor; POKORNY Hermann kitüntetései és ami mögötte van. 73-124.p. In BODA József — PARÁDI József et al. (szerk.): *A XIX-XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei.* Budapest, 2014² (Javított, bővített és átdolgozott kiadás.) Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 399 p. HU-ISBN 978 963 89 8280 3.

SZABÁLYZATOK

- Anleitung zum Kund-schafstdienste.* — *Anleitung zum Kundschafstdienste.* [Felderítő-szolgálati utasítás.] Bécs, 1872, Aus der Kaiserlich – Königlichen Hof und Staatsdruckerei. [Császári és Királyi Udvari és Állami Nyomdából] 92 p.
- SZUT-1912 — *Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.* Budapest, 1912, Várnay és Fia Municipia Kiadóhivatala. 384 p.

KÉZIRATOK

- DEÁK: *Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867.* — DEÁK Ágnes: *Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867.* Akadémiai doktori értekezés. (MTA) Kézirat. Budapest, 2013.
- PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985. 60-63.p.

JOGSZABÁLYOK

- 1867/XII.tc. — 1867/XII.tc. a Magyar Korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.

- Nr.146/1867. — Nr.146/1867. Gesetz vom 21. Dezember 1867. 401-406.p. Betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung.
- 1872/XXXVI.tc. — 1872/XXXVI.tc. Budapest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről.
- 1878/V.tc. — 1878/V.tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről.
- 1881/II.tc. — 1881/II.tc. a csendőrség legénységi állományának a kiegészítéséről.
- 1881/III.tc. — 1881/III.tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.
- 1881/XXI.tc. — 1881/XXI.tc. a Budapest-fővárosi rendőrségről.
- 1903/VIII.tc. — 1903/VIII.tc. a határrendőrségről.
- 1916/XXXVII.tc. — 1916/XXXVII.tc. a Fiumei Magyar Királyi Állami Rendőrségről.
- 1903/VIII.tc. — 1903/VIII.tc. a határrendőrségről.
- 50 431/1891.BM.r. — 50 431/1891.BM.r. a m. kir. belügyminis-
ternek 50.431. szám alatt I. Besztercze-Naszód,
II. Maros-Torda, III. Csik, IV. Háromszék,
V. Brassó, VI. Fogaras, VII. Szeben, VIII.
Hunyad és IX. Krassó-Szörény vármegye kö-
zönségéhez intézett rendelete, az 1888. évi
XIV. törvénycikkkel becikkelyezett magyar-
román határegyezmény alapján kiadott
határőrizeti utasítás tárgyában.
Magyarországi Rendeletek Tára, XXV.évf. (1891)
I.füzet. 877-902.p.
- 5692/1905.ME.r. — 5692/1905.ME.r. a határrendőrségről szóló
1903/VIII.tc. életbe léptetéséről.
Magyarországi rendeletek Tára, XXXIX.évf.
(1905) I.füzet. 1455.p.
- 91 000/1905.BM.kr. — 91 000/1905.BM.kr. valamennyi törvényha-
tósághoz Fiume város kivételével a határ-
rendőrségről szóló 1903/VIII.tc. életbe lépte-
tésének a végrehajtásáról.
Magyarországi rendeletek Tára, XXXIX.évf.
(1905) I.füzet. 1455-1541.p.

VILÁGHÁLÓS HIVATKOZÁSOK

SZABÓ

— SZABÓ Béla: Légierő az I. világháborúban, az Osztrák-Magyar Monarchia légjáró csapatai.

Világhálón:

<http://portal.zmne.hu/download/bjkmk/bsz/bszemle2010/3/01.pdf>

DEÁK József
A polgári magyar állam rendvédelmi sajtója
1867-1944

Az 1867-es kiegyezéssel közel két évszázados küzdelem ért véget a HABSBERG-dinasztia és a magyar nemzet között. Az uralkodóház részéről ez a harc a magyar területek minél teljesebb integrálásáért és németesítéséért, a magyar nemesség részéről pedig az ország 1526 előtti területi egységének a helyreállításáért és függetlenségéért, valamint a XVIII. század végétől a magyar nyelv államnyelvé emeléséért folyt. A kompromisszum, amit 1867-ben kötöttek, kölcsönös belátáson alapult. *I. Ferenc Józseffel*, — aki 1848-ban fiatalon, alig 18 évesen került a császári trónra — az olasz–francia erőktől 1859-ben, a poroszoktól pedig 1866-ban elszenvedett vereségek értették meg, hogy a HABSBERG-birodalom nem nélkülözheti a magyarok támogatását. A „rebellis” magyarok viszont függetlenségi harcaik sorozatos kudarcaiból okulva, a nemzetiségi lakosság 1848–1849-es autonómiatörekvéseivel, sőt részben szeparatizmusával szembe-sülve, s nem utolsósorban Lengyelország felosztását figyelmeztető jelként felfogva jutottak arra a következtetésre, hogy a történelmi magyar állam teljes függetlensége nem tartozik az elérhető célok közé. A kérdés az volt számukra, hogy kivel egyezzenek meg, és miről mondjanak le: a magyar határokon belüli és kívüli horvátokkal, szerbekkel és románokkal, ahogy az emigráns KOSSUTH Lajos és néhány társa javasolta (dunai konföderáció), ami a történelmi magyar állam integritásához ragaszkodva elképzelhetetlen volt; avagy a HABSBERGokkal, a birodalmi kereteket elfogadva, ami a teljes függetlenségről való részleges lemondást feltételezte. Hosszú vívódás, két évtizedes passzív ellenállás és a HABSBERG-birodalom fennmaradásához fűződő európai érdekekkel számot vetve a magyar vezető rétegek meghatározó körei végül az utóbbi lehetőség mellett döntöttek.¹

Az 1867 utáni közel fél évszázados nyugalmi periódust 1914 nyaratól 4 évig tartó öldöklő háború, a háborút pedig az Osztrák-Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország forradalmaktól, majd ellenforradalomtól kísért időszaka nyomán, az országnak a trianoni békediktátum által elrendelt feldarabolása követte.²

HORTHY Miklós kormányzó nevével fémjelzett negyed századon belül három nagyobb alperiódus különböztethető meg: az 1920-as évek, az 1930-as évek és az 1930-as évek végét követő háborús időszak. Amelyeket távolról sem csak a kormányzó személye kötött össze. Az a politikai rendszer például, amely az 1920-as évek első felében kialakult, minden belső válságot, generációváltást és külpolitikai fordulatot túl-éve egészen 1944-ig megmaradt. Az irodalmi és művészeti életet – a népi mozgalom megjelenésétől eltekintve – lényegében ugyanazok az irányzatok és személyek fémjelezték az 1930-as, mint az 1920-as években, sőt több tekintetben az első világháború előtt. Nem változott lényegesen az oktatás szerkezete és tartalma sem; az új tömegkommunikációs, illetve tömegszórakoztatási eszközök folyamatosan terjedtek. Végül fontos összekötő kapocs volt a külpolitikai célok azonossága, a revízió is, amelyet a konzervatívok és jobboldali radikálisok, illetve az „öregek” és a „fiatalok” egyaránt mindenekfelett álló prioritásként kezeltek.³

A harmincas évek második felében „Addig nem látott gyors ütemű gazdasági fejlődés, modernizáció, az életszínvonal emelkedése, technikai vívmányok, építkezések, a kultúra és tudomány nagyszerű eredményei jelzik ezeket az éveket. A politikában a háború nélküli országgyarapodás, a diktatúrák közepette is fennmaradó törvényesség, a rend és vagyonbiztonság szinte irigylésre méltó szigetté tették Magyarországot ebben a térségben... Ugyanakkor... a törvény, a rend és a biztonság a csendőr szuronyán és a rendőr szigorán nyugodott, s betartása inkább a félelemnek, semmint az állampolgári öntudatnak mondható. A harsánnyá váló nyilas-náci demagógia, a faji megkülönböztetést kodifikáló zsidótörvények előre je-

lezték egy-egy készülő koporsószőgét az egyre magabiztosabbnak tűnő Szent István-i Magyarországnak.”⁴ Nagy kérdés azonban, hogy a korabeli európai környezetben lehetett volna, és egyáltalán célszerű lett volna más magyar politikát folytatni, továbbá ezeket a „koporsószeg” kezdeményezéseket hogyan értékelnék a történészek, ha Magyarország a II. világháború nyomán nem a szovjet érdekszférába került volna.

Sajtótörténeti előzmények

A kiegyezéssel ismét szabad lett a magyar sajtó. 1867. III. 17-én életbe lépett a 1848-as sajtótörvény,⁵ de Erdélyben 1871-ig az 1852-es szabályozás maradt hatályban, ahogyan Horvátországban és Fiumében is. A Határőrvidéken ellenben az osztrák sajtópátens volt érvényben. Az 1875-ig terjedő időszak, mint a legszabadabb magyar sajtókorszak él a történelmi emlékezetben.⁶ Ez a kedvező légkör, minden bizonnyal inspirálta a rendvédelem belső sajtóorgánumainak létrejöttét is.

„A bűnüldöző szervek vezetői a bűnüldözéshez kapcsolódó munkát végző jogászokkal időnként ankétokat tartottak, ahol a bűnüldöző szervek fejlesztésének lehetőségeit is vizsgálták, kicserélték tapasztalataikat a bűnüldözésre és bűnmegelőzésre vonatkozóan. Az ankétok egyben összekötő kapcsot is jelentettek a vidéki városok között. Az egyes vidéki városok rendőrségei hosszabb-rövidebb időn keresztül közös folyóiratot is fenntartottak, amelyben a bűnesetekről és a rendőrségek gondjairól, eredményeiről tájékoztatták elsősorban a személyi állományt. A nagyközönség számára a rendőrség életébe bepillantást, a helyi sajtó biztosított, ami azonban esetenként nélkülözötte az objektivitást. Ennek nyomán hosszantartó vitára kerülhetett sor a sajtó hasábjain. Egy-egy eset tisztázása kapcsán előfordult, hogy a vita elmérgesedett és a vitázó felek, (az újságíró és a rendőrtisztviselő) párbajban döntötték el nézeteltéréseiket. A rendőrségekről szóló sajtócikkek – egy-egy nagyobb bűneset vagy rendbontás kivételével – a rendőrtisztviselők újraválasztásakor növekedett.”⁷

Mindezekből jól látszik, hogy a rendvédelmi szervezeteknél dolgozók tevékenységét jó ideig csak a külső sajtó mutatta be, mindig a pillanatnyi politikai, szerkesztői hangulatnak megfelelő „objektivitással”.

A rendőrségi sajtó, a rendőri lapok történelmi előzményeinek feltárásához a XIX. század elejéig kell visszanyúlnunk, az első nyomtatott 102 körözési értesítők megjelenéséig. A források szerint ezek tartalmukban, felépítésükben nagymértékben hasonlítottak az ókorban közreadott körözésekére. A körözőlevelek (Steckbriefe), tehát értelmezhetők, mint körözési, nyomozási, felderítő eszközök, amelyek célja a körözött személyek vagy tárgyak felkutatása (később fellelt személyek és tárgyak beazonosítása) volt. Kezdetben gót betűkkel szedett nyomtatott kiadványok voltak, és szinte számolhatatlan mennyiségben jelentek meg. A körözések tartalmazták a körözött személy nevét és személyleírását, valamint a bűncselekményt, amelynek elkövetésével alaposan gyanúsítható volt a feltételezett (s ezért körözött) tettes. Alapos gyanú hiányában körözés nem volt közzé tehető. A rendőri lapok ezen történelmi előzményei gyakorlatilag mint elfogatóparancsok funkcionáltak, hisz ezek alapján kerülhetett sor a gyanúsított előállítására, elővezetésére. A körözés szorítkozhatott a legfőbb és kötelezően közzéteendő adatokra, mint a név, a személyleírás, a bűncselekmény, az utolsó tartózkodási hely vagy viselet, de akár részletes életrajzi leírást is közre adhatott, mint például családi állapot, utolsó munkája, nyelvismerete. Ez természetesen hatással volt az igazságügyi hatóság munkájának sikerességére is. Az adatok ilyen körének nyilvánosságra hozatala a privát szféra határának átlépését jelentette, hiszen nemcsak a jelentősebb bűncselekmények elkövetőinek adatait tették közzé, hanem minden körözött személyét. Máskor a kormány tudta nélkül az országból távozókat, mint például a mesterüket elhagyó, tanulmányaikat megszakító tanoncokat mint disszidenseket körözték ily módon. Ugyancsak okot adott a körözvényben való megjelenésre a jogtalan illetve céltalan vándorlás, az engedély nélküli halászat stb.

A magyar *Rendőri Lapok* e körözőlevelek magyarországi reprezentánsa volt. A lap rovatai szinte teljesen megegyeznek a hannoveri rendőri lapok rovataival, azaz Felkutatandó személyek, intézkedések, eltűnt személyek, lopott és jogellenesen használt tárgyak, elveszett úti okmányok, letöltött büntetések, kiutasítottak (nálunk kitoloncoltatottak), közveszélyes csavarók, előállítandó személyek.⁸

A kiegyezéssel született első polgári magyar rendvédelmi testületek

A kiegyezést követően létrejött Magyar Királyi belügyminisztérium ügyköre magába foglalta a korábbi Helytartótanács feladatainak jelentős részét. Ez lényegében mindazokat a kormányzati feladatokat tartalmazta, amelyeket nem lehetett egyetlen szakminisztériumhoz sem besorolni. A belügyi tárca eleinte egészségügyi, népjóléti, sőt munkaügyi minisztériumként is működött.⁹

Először 1880. VIII. 21-én tárgyalta a minisztertanács a csendőrség felállításáról rendelkező törvényjavaslat alapelveit. Ezek kimondták, hogy a csendőrök ott teljesítenek szolgálatot, ahol eddig vármegyei pandúrok működtek, s az ország területét 6 csendőr kerületre osztják.¹⁰ A Magyar Királyi Csendőrség felállítására az 1881. évi törvények rendelkeztek, melyeket az uralkodó 1881. II. 14-én szentesített. Később ez a dátum vált a csendőrségi nap időpontjává.

Hamarosan megkezdte szolgálatát mind a 6 csendőr kerület, amely egy 1903-ban elfogadott törvénycikk alapján újabb 3 csendőr kerülettel kívántak kiegészíteni, bár a dualizmus időszakában a 3 új csendőr kerület közül csupán 2 kerület jött létre. Az uralkodó speciális felügyeletei jogköre részben a tiszti kinevezések révén, részben a közvetlen beszámoltatás során érvényesült.

1882-ben elfogadott törvény alapján — szerződéses alapon, költségtérítés ellenében — a csendőrséget a törvényhatósági városok területén is felhasználhatták. Továbbá kimondták, amennyiben „a csend, rend és közbiztonság az illető városi

rendőrség által fenn nem tartható, a városi hatóság főnöke vagy törvényes helyettese a csendőrség segédkezését igénybe venni jogosult. 1906-ban már 16 város területén működtek így módon a csendőrök.¹¹

Nem is akárhogy, hisz a 12 000 fős Magyar Királyi Csendőrség eredményességét jól példázza, hogy 1911-ben 74 020 tudomásukra jutott bűncselekmény 89,45 %-át, azaz 66 218 bűncselekményt felfedtek.¹²

A fővárosi rendőrségről szóló törvény 1881-ben¹³ felszámolta a budapesti államrendőrség, fővárosi törvényhatósággal szembeni beszámolási kötelezettségét. A budapesti államrendőrség központi hivatalból, (mai fogalommal rendőr-főkapitányság) és 10 rendőri kerületből, mai fogalmaink szerint kerületi rendőrkapitányságból) állt. A belügyminiszter javaslatára a minisztertanács hozzájárulásával 1889-ben a fővárosi rendőrség hatáskörét kiterjesztették Újpest és Rákospalota, majd 1911-ben Erzsébetfalva, Kispest és Pestszentlőrinc területére is, ahol új kerületi kapitányságokat állítottak fel.¹⁴

A fővárosi rendőrség munkáját 1904-ben, a 80 000 lakosú fővárosban 2297 fővel látta el. 1905-ben 32 392 bűnessel foglalkozott, 5 352 915 korona értékben. Néhány esetben a tüntetők és a rendőrség között — hasonlóan a Közép-Európa más nagyvárosi rendőrségeinek fellépéséhez —, véres összecsapásokra is sor került.¹⁵

A városi önkormányzatok által felügyelt városi rendőrségek jelentették a magyarországi rendőrségek gerincét, összlétszámuk mintegy 10 000-12 000 főre becsülhető.¹⁶

Már a dualista államalakulat létrejöttékor felállította a magyar állam a Magyar Királyi Pénzügyőrséget¹⁷ a pénzügyi tárca kompetenciájában, illetve az igazságügyi tárca felügyelete alatt a büntetés-végrehajtási intézményt.¹⁸ Ugyancsak a kezdetektől központi állami irányítás alatt álltak a magyarországi testőrségek¹⁹ — az uralkodót a Magyar Királyság területén csak a magyar állam testőrszervezetei védelmezheték — és a Magyar Királyi Koronaőrség.²⁰ A TISZA István elleni parlamenti merénylet nyomán felállították a Magyar Királyi

Képviselőházi Őrséget.²¹ Az uralkodó 1872-es legfelsőbb elhatározása nyomán megszüntetett és a polgári viszonyok közé fokozatosan visszavezetett Katonai Határőrvidék területén létrehozta a Magyar Királyi Vám- és Adóőrséget, amely 1886-ban beolvadt a Magyar Királyi Pénzügyőrségbe.²²

A Magyar Királyi Pénzügyőrség szolgálati feladatait csaknem 5 500 főnyi létszámmal látta el, megyei szinttől lefelé nem rendelkezett önálló parancsnokságokkal.²³

A büntetés-végrehajtásban, mintegy 3000-5000 fő láthatott el szolgálatot. A testőrségek, a koronaőrség és a képviselőházi őrség létszáma összesen mintegy 1000 főt tett ki.²⁴

Rendvédelmi szaksajtó

A rendvédelmi szervezetek összlétszáma a vizsgált időszakban mindvégig néhány tízezer főnyi volt. Ekkora létszámot időben tájékoztatni a legfontosabb jogszabály-változásokról, gondoskodni továbbképzésükről, eljuttatni hozzájuk a rendőri, csendőri, pénzügyőri társasági élet híreit nagy szervezettséget, sok munkát igénylő feladat, aminek ellátására már érdemes volt létrehozni az egyes szervezeteken belüli sajtót. A rendvédelmi kommunikáció néhány sajátossága ismeretében megállapítható, hogy a speciális rendvédelmi tevékenységek esetében mindenképp fontos és szükséges egy vagy több olyan szervezeten belüli, akár miniszteriális szintű kiadvány, orgánium, amely erősíti a szervezet kohézióját, valamint a szervezeti kultúra egyik színtereként funkcionál.

A rendvédelmi kommunikáció az emberi kommunikációnak sajátos területe, mivel:

- „a) a rendészeti tevékenység hivatás, amelynek képviselői különös felelősséggel és komoly hatalommal felruházva;
- b) az emberek közötti konfliktusok közepette végzik problémamegoldó munkájukat;
- c) legtöbbször a nyilvánosság különös érdeklődésétől kísérve;
- d) egy sajátos szervezeti kultúra tagjaként, amelynek fő jellemzője a szigorú hierarchia, valamint a parancsuralmi rendszer, és amelyben

e) a merev jogi, katonai, hivatalos stílus az uralkodó, mind-
amellett

f) el kell fogadtatni a közösséggel e szervezetek erőszak-
monopóliumi és szankcionáló szerepét, ráadásul úgy, hogy

g) annak tagjait együttműködésre bírjuk, és meggyőzzük
őket a biztonságteremtő munkaszolgáltató és polgárbarát jelle-
géről.

E nehézségekkel megküzdve kell a rendészeti kommuni-
kációnak, sikeresnek és elfogadottnak lennie. Bár a fenti felsor-
olás több pontja elsősorban a külső kommunikációs tevékeny-
ségekkel kapcsolatos, a belső sajtó tartalmát és stílusát is je-
lentős mértékben befolyásolhatja az említett kommunikációs
zajok közül a hierarchia, a parancsuralmi rendszer, illetve a
rendészeti szervezeteknél uralkodó hivatalos stílus.”²⁵

1869. VIII. 15-én jelent meg az első magyar rendőri szak-
lap „Közbiztonság” cím alatt. Az első szám megjelenése előtt a
lap szerkesztősege „Mutatványlapot” adott ki, júliusban tizen-
hatezer példányban szétküldve azt a hatóságoknak és közsé-
geknek.

„Nem létezik az a bármily kevés számú ügydarabbal fog-
lalkozó hatóság, mely előtt egyszer máskor érdekesebb rendőri
vagy bűncselekmény fel ne merülne, és nem merül fel az a je-
lentéktelen esemény, melyből a gondolkodó rendész valamit ne
tanulhatna. – Továbbá van a hazában igen sok a gyakorlat által
megegyezett, tapasztalt tisztviselő, ki ha tapasztalatait közli, egy-
részt azokat elveszni nem hagyja, –másrészt a közügy nagy
előnyére értékesítheti; minek folytán teljes tisztelettel felkérem
a czimzett tisztviselő urakat, sziveskedjenek vagy régibb tapasztalataik
becses jegyzékét vagy a hatóságuk területén ujabban
felmerülő érdekesebb bűncselekményeket – különös tekintet-
tel a bűneset kikutatási módjára – velem közleni. Ez által nem
csak a közügynek tesznek lényeges szolgálatot, amennyiben –
egy népünk különleges szokásaihoz mérendő rendszer létreho-
zatalához bő anyagot szolgáltatnak, hanem nekem is a kezde-
ményezés nehéz munkáját tetemesen megkönnyítik. Tisztelettel
Forster József, a »Közbiztonság« szerkesztője.”²⁶

Ebben a számban a szerkesztő „Nyílt kérelemmel” fordul a magyarországi büntető- vagy közrendészeti ügyvel foglalkozó összes tisztviselői karhoz, a fő- és alszolgabírókhoz, tiszti ügyészekhez, városi fő- és alkapitányokhoz, jegyzőkhöz, csendbírtosokhoz és községi jegyzőkhöz. Kéri őket, hogy alkalmanként tájékoztassák a szerkesztőséget érdekesebb rendőri vagy büntetőügyről, különösen a bűneset elkövetője kiderítésének módjait, valamint munkájukkal kapcsolatos szakcikkeket is vár tapasztalt tisztviselőktől. A tiszavirág életű első lapot hamarosan követi a második szaklap, 1870. III. 27-ei megjelenéssel, „*Közrendészeti Lap*” néven, érdekes anyagokat közölve a rendőrség és a rendőri büntető-igazságszolgáltatás tárgyait illető törvényhozás és közigazgatás köréből. Megjelenését nagyban előmozdította, hogy a lapot a belügyminiszter már 1870. VI. 4.-ei, valamennyi törvényhatósághoz intézett körrendeletében megrendelésre ajánlotta. A folyóirat első két évfolyama négy oldalon, a harmadik évfolyam 1872-ben már díszesebben és nyolc oldalra bővítve jelent meg. A kiadvány magába ötvözte a rendvédelmi ügyekkel kapcsolatosan megjelent törvényeket, rendeleteket és a jelentősebb helyhatósági szabályokat. Mellékletében pedig a belügyminisztérium rendőri körözvényi voltak olvashatók hetente 1-2 félívnnyi terjedelemben.²⁷

A *Közbiztonság* kiadója a Fanda és Frohma könyvnyomda, alapító szerkesztője a székesfehérvári születésű FORSTER József (1831 – 1875) újságíró volt. FORSTER az 1848-1849-es szabadságharcban fiatal honvéd tüzértisztként vett részt. Valószínűleg tettekerészsége, bátorsága vitte rá, hogy *Közbiztonság* néven lapot alapítson 1869. VII. 15-én Pesten. A lap következetesen kiállt a rendőrség államosításáért és a közterületi rendőrt „A határozott törvények oltalma alatt álló közbiztonságot” hirdette, ezért nem csoda, hogy FORSTER József a folyóiratában bírálta az akkori kapitányt (majd első budapesti rendőrfőkapitányt) THAISZ Eleket. FORSTERT elítélték a később menesztett, de erkölcsileg is vitatott rendőri vezető elleni támadásáért. Büntetését a váci államfogházban töltötte, ezért 1870-

ben egy ideig szünetelt a *Közbiztonság* megjelenése. A szerkesztő-újságíró kiszabadulása után 1871. február végéig újra megjelent a lap. A folyóirat 1872-es váci kiadása már tiszviri életű volt, csupán negyedévig tartott. Igaz, a *Közbiztonság* megjelenése később még sok évfolyamot megért a Magyarországi Rendőrtisztviselők Országos Egyesületének hivatalos lapjaként. Jelentős változatossággal találkozhatunk, ha csupán át akarjuk tekinteni az elmúlt 140 év rendvédelmi, bűnügyi lapjait. Az Országos Széchényi Könyvtárban és a Rendőrségtörténeti Múzeum Könyvtárában megőrzött laprelíkvíákat és rendőri évkönyvek közül nem egyből már csak egyedi példányok vannak. Legtöbbjük elnevezéséből feltűnik a rendőri jelleg: *Rendőri Lapok* (1894), *A rendőr* (1913), *Rendőrségi Lapok* (1914), *Magyar Rendőr* (1934). Kiadtak *A Rend* (1923) néven napilapot is, mely Anglia után a kontinens unikális kiadványa volt. A testületen belüli szolgálati ág rangját bizonyítja, hogy külön lap jelent meg *Magyar Rendőrkutya* néven (1934). A bűnügyi detektívek sajtóorgánuma a *Detektív* (1919), majd a *Magyar Detektív* (1925).²⁸

Dr. ERNYES Mihály, nyugállományú dandártábornok, „A rendészeti kommunikáció történeti és fogalmi megközelítése” című, „Javuló” jellegével, 2008. IV. 25.-én beadott és díjazott pályaműve a „Sajtótermékek a rendészet területéről” címmel készült. Kutatásai eredményei közt olvashatjuk, a fentiekben rögzített tényeket megerősítendő hogy a kiegyezés után rövid idő múlva jelent meg Pesten a *Közbiztonság* című rendészeti szakközlöny, amely széles teret engedett a rendvédelmi szervezetekkel kapcsolatos vitáknak, elképzeléseknek. A lap eleinte barátságos szellemben foglalkozott a magyar rendőri intézményekkel és ez volt az első folyóirat, amely államosítást követelt és pedig országos formában. Valóságos ankétot tartottak a folyóirat hasábjain és ennek során néhány egészséges ötlet is felvetődött, melyet Buda, Pest és Óbuda városok egyesítéskor létrehozott fővárosi rendőrség államosításakor is fel is használtak. Később azonban a rendőri szaklap útjai mindinkább eltávolodtak a hivatalos rendvédelmi testületektől.

1893-ban szintén *Közbiztonság* néven indult újság, melynek almanachja 17 évvel később jelent meg először. Az ötödik alkalommal — 1914-ben — megjelent almanach előszavában ismét rámutatott a nagy célokra. „ . . . a rendőri intézményeket a nagyközönség rokonszenvébe minél jobban belelopjuk.” Több mint 2 évtizedig szinte évente jelent meg nagy terjedelemben az összegző kiadvány. 1913-ban látott napvilágot *A Rendőr* című folyóirat, amit a következő évben a *Rendőrségi Lapok* váltott fel, amely kezdetben hetente jelent meg, később havonta. A kortársak tartalmas kiadványnak tartották. 1921-től minden évben megjelent a *Rendőrségi zsebkönyv*, megnyitva a húszas évek azon kiadványainak sorát, amelyeket egyaránt hasznosíthattak a szakmát gyakorlók és a kívülállók is. A háború után a húszas évek elején indult meg komolyabb jellegű hetilap *„Detektív”* címmel, a nyugdíjpótló egyesület támogatásával. A terjesztő ügynökök túlkapásai miatt azonban ez a lap sem volt életképes és hosszú életű. 1921. XI. 15-én indult, mint szakmai napilap *A Rend*. Előfizetéséről szóló belügyi rendelet, melynek címzettjei a törvényhatóságok első tisztviselői, a Magyar Királyi Állami Rendőrség kerületi és budapesti főkapitányai, a Magyar Királyi Csendőrség kerület-parancsnokságai és a Magyar Királyi Révfőkapitányság voltak. A rendeletet 1921. XI. 7-én aláíró országos főkapitány először annak adott hangot, hogy a folyóirat a rendvédelmi testületek központi irányítását, a központi akarat gyors megvalósítását segítse elő. A lap fő céljai között szerepelt az egységes irányítás alá vont szakterületek feladatainak állandó felszínén tartása, továbbfejlesztése, a megértő együttműködés előmozdítása. Fontos további feladata volt a jogszabályok magyarázata, hírek gyors közlése, körözések, elfogatóparancsok közzététele, a külföldi szakirodalom közvetítése, szakmai viták folytatása. A Magyar Királyi Állami Rendőrség, a Magyar Királyi Csendőrség és a Magyar Királyi Folyamőrség részére az előfizetést elrendelték. Egyúttal megszűntek a *Rendőri Közöny*, az *Államrendőrség*, a *Bűnügyi Értesítő*, a *Csendőrségi Lapok* pedig már korábban megszűnt, az utolsó XIII. évfolyamot 1919-ben

publikálták. A lapot azonban 1924-ben újraindították a XIV. évfolyammal folytatódóan. *A rend* — Angliát leszámítva — egyedüli rendőri napilap volt 1922. VII. 1-jéig Európában, mivel ezt követően heti két alkalommal jelent meg 6-6 oldalon, majd hetilapként 1927. július hó közepéig, amikor új tartalmas, a nagy német rendőri szaklapok emelkedett nivójához méltó rendőri hetilap indult meg Budapesten, a *Rendőrr* címen. Az új hetilap hat éves fennállás után megszűnt. A *Rendőrr* közlések és talált tárgyak közleményével már nem foglalkozott, kizárólag a jogi és kriminalisztikai rendőri szakirodalom igényesebb formáját művelte. Öt esztendőn keresztül jelent meg. 1926-ban indult a Magyar Királyi Állami Rendőrség Detektívtestülete Nyugdíjpótló és segélyező egyesületének hivatalos lapja *A Magyar Detektív*. Színes borítólapján belül 48 oldalon közvetítette a magyar és a nemzetközi rendőri irodalom híreit, alkotásait. Megjelent minden hónap elsején és tizenötödikén, 11 éven át. A Magyar Királyi Rendőrség hivatalos szaklapja, *A Magyar Detektív* jogutódjaként, a harmincas évek közepétől a havonta 2 alkalommal megjelenő *Magyar Rendőr* lett. Felelős szerkesztője mellett szerkesztő bizottság segítette a munkát. A Magyar Királyi Rendőrség teljes személyi állománya számára kötelező volt a lap — havi 50 filléres — előfizetése. A szakirodalom mellett helyt adott belső szervezeti és egyéb, valamint a testület múltjával foglalkozó, rendőri témáknak is. A korabeli értékelések szerint magas színvonalon, kellő szakértelemmel reprezentálta a Magyar Királyi Rendőrséget.²⁹

Bár a belügyi tárca az 1867-es kiegyezés utáni kormány fontos minisztériumaként működött, a millennium előtt országos kiterjedésű, általános hivatalos lappal nem rendelkezett. A minisztérium az ezredéves évfordulót megelőzően csak két kisebb hatókörű, önálló közlönnyt bocsátott ki: 1884-től 1896-ig a *Hivatalos Rendőri Közlönny*, 1893-tól szintén 1896-ig az *Egészségügyi Értesítőt*. Mindkettő szűkebb hatókörét a címek hitelesen érzékeltetik. A minisztériumi tárcalapokhoz hasonló, a belügyi tárca rendelkezéseit széleskörűen közlő hivatalos lapja a *Belügyi Közlönny* lett, az első szám 1896. V. 1-jén jelent

meg. Alapítását PERCZEL Dezső belügyminiszter körrendeletbe foglalta, ez szabályozta a lap célkitűzéseit, feladatait, és ismertette mindenki számára a szükséges tudnivalókat.³⁰ A minisztérium addigi *Hivatalos Rendőri Közlöny* című lapját a továbbiakban *Rendőri Közlöny* címmel a főlapként funkcionáló *Belügyi Közlöny* napi mellékleteként 1919-ig külön adták ki. 1901 végéig az *Egészségügyi Értesítő* ugyancsak mellékletként, de a főlapban folyamatos számozással kapott helyet. A körrendelet előírása alapján a négyrészes főlapnak közigazgatási, anyakönyvi, rendészeti és egészségügyi egységre bontva a hatóságok és a nagyközönség tájékoztatását egyaránt el kellett látnia. A lap rovatai voltak: a belügyi tárca irányítása alatt tartozó szervezetekre vonatkozó törvények és rendeletek; a minisztertanács közérdekű hatásköri határozatai; a belügyi tárca közérdekű határozatai; személyi ügyek és szervezeti változások (központi, anyakönyvi, államrendőrségi, egészségügyi kinevezések, személyzeti és ügybeosztások, községi és anyakönyvi kerületi változások stb.); lakbérleti szabályok, egyleti alapszabályok, színházi engedélyek jóváhagyása; közérdekű közlemények és statisztikai kimutatások (forgalmi ügyadatok, be- és kivándorlási, népességi, anyakönyvi, névváltoztatási, egészségügyi területek); belügyi pályázatok közzététele. A közlöny alacsony előfizetési ára lehetővé tette, hogy az összes magyar törvényhatóság, a különböző hivatalok, a járások, a rendezett tanácsú városok, a nagy- és kisközségek, továbbá a körjegyzői szövetkezetek tisztviselői naprakészen hozzájussanak a belügyi igazgatás különböző ágaira vonatkozó rendelkezésekhez, adatokhoz és a feladat-végrehajtást hatékonyan támogató ismeretekhez. A hivatalos lap utólag olyan rendelkezéseket is közölt, amelyek a Magyarországi *Rendeletek Tárából*, a *Budapesti Közlönyből* és az *Egészségügyi Értesítőből* korábban kimaradtak. A *Belügyi Közlöny* 49 éven át szünet nélkül, folyamatosan, előbb havonta kétszer, 1902-től hetenként egyszer vagy kétszer jelent meg a Magyar Királyi Belügyminisztérium gondozásában (utolsóként a XLIX.évf. (1944) 53.sz. került nyomdába). A hivatalos lap évfolyamai-

hoz éves tartalommutatót vagy féléves kötetekre vonatkozó mutatókat csatoltak.

Az 1881-ben alapított Magyar Királyi Csendőrség az 1882-ben indult *Rendőri Lapok* hasábjain kapott nyilvánosságot. E lap közölte a csendőr-parancsnokságok hivatalos közleményeit, a törvényellenesen távollevő hadkötelesek és katonaszökevények névsorát, címlapján pedig egy-egy körözött bűnöző eredeti fényképe volt látható, de nem klisé után készült nyomat, hanem felragasztott fénykép. Ez az eljárás a magyar sajtó életében minden valószínűség szerint egyedülálló s csak nyomozólapnál érthető. 1897-ben a lapnak *Magyar Csendőr* alcíme volt. 1894 januárjában Nagykanizsán megjelent az első *Csendőrségi Közlöny*, 1896. I. 4-én pedig Esztergomban megszületett az első magyar csendőrújság is, ENDRÓDY Géza csendőr főhadnagy szerkesztésében, *Magyar Csendőr* címmel. A jó írógárdával rendelkező hetilap azonban, úgy látszik, nem bírta a vidéki levegőt, mert 1897-ben a szerkesztőt már Pesten találjuk a *Rendőri Lapok*nál s az eddig önálló lapból ott alcím és rovat lett.

Nem sokkal később, 1899-ben a *Törvénytudományi és Rendőri Újság* is adott mellékletet *Csendőrség* címmel s mire elérkezett a századforduló, már volt *Csendőr Újság* is, mely szak- és általános ismereteket közölt. 1907-ben a *Csendőrségi Lapok*kal korszerű sajtót kapott az akkor már izmosodó Magyar Királyi Csendőrség. A gondosan és hozzáértéssel szerkesztett lap azelőtt, 1882-től 1907-ig *Rendőri Lapok* címmel élt. 1907-től 1918-ig a Magyar Királyi Belügyminisztérium kiadásában jelent meg, 1918-1919-ben változáson esett át, majd megszűnt és 1924-ben kelt újra életre. A magyar fegyveres testületek egyetlen folyóirata volt, mely a háborús papírkorlátozásig rendszeresen szépirodalmat is közölt.

A Magyar Királyi Csendőrség a közbiztonsági szolgálat teljesítésére, a személy- és vagyonbiztonság megóvására, a közcsend, a rend és a biztonság fenntartására létrehozott katonailag szervezett őrtestület volt. Katonai és fegyelmi vonatkozásban a honvédelmi miniszter, a közbiztonsági szolgálati és gazdasági

területen pedig a belügyminiszter felügyelete alatt álló szervezet hivatalos lapjának létrehozására közel három évtized múlva került sor. A belügyminiszter 1912 szeptemberében kelt rendelete alapján jelent meg a *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Csendőrség számára* hivatalos lap. A havonként kétszer nyilvánosság elé kerülő, évenként tárgymutatóval ellátott és bekötött közlöny a csendőrségi közigazgatási és végrehajtó szolgálatot ellátók érdeklődésére számot tartó rendelkezések gyűjteményét tette könnyen hozzáférhetővé. Ténylegesen tartalmazta: a csendőrségi vonatkozású általános (miniszterelnöki) rendeleteket, illetve határozatokat; valamennyi minisztériumnak (jórészt a belügyi és a honvédelmi tárcának) a Magyar Királyi Csendőrség tevékenységéhez kapcsolódó körrendeleteit és határozatait; a Kúriának, a Közigazgatási Bíróságnak, a Hatáskörű Bíróságnak a csendőrségi végrehajtó szolgálatot érintő határozatait, döntvényeit. A Magyar Királyi Belügyminisztérium Csendőrségi Alosztálya által szerkesztett *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Csendőrség számára* című kiadvány VII.évf. (1918) 26. száma után évekig szünetelt. A következő számot XXIV.évf. (1923) 1.sz. — RAKOVSKY Iván belügyminiszter 1923 májusi rendelete nyomán 1923. VI. 1-jén tették közzé, az év végéig, a korábbival azonos tartalommal és periodicitással, általában 10-15 oldal terjedelemben.³¹ A belügyminiszter 1923. XII. 31-én hozott újabb körrendeletével a kiadvány elnevezését *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Csendőrség számára* címről *Csendőrségi Közlöny* címre változtatta és — az előzővel hasonló szerkezetben — takarékos terjedelművé alakította.³² Ezt követően a hivatalos kiadványt egy ideig mindössze 3 oldalon adták ki. A megváltozott című közlöny továbbra is kéthetenként, 1941-től hetenként egy alkalommal jelent meg 1944. XII. 30-ig.³³ 1934-től évenként betűrendes név-, tárgy- és számmutatóval — addig betűrendes rendelet- és kibocsátó-mutatóval — látták el. A SZÁLASI-rezsim a lap kiadását 1945. I. 1-jétől *Csendőrségi és Rendőrségi Közlöny* címmel Szombathelyen folytatta. Az utolsó, azaz a 3. szám 1945. II. 8-án jelent meg.³⁴

A gróf ANDRÁSSY Gyula miniszterelnök által megalakított kormány egyik legfontosabb embere gróf LÓNYAY Menyhért pénzügyminiszter, a kiegyezés bonyolult pénzügyi részének kimunkálója, elismert nemzetgazdasági szaktekintély volt. Az ő nevéhez fűződik az önálló Magyar Királyi Pénzügyőrség létrehozása, mely a magyar államkincstár bevételeit biztosító, azaz a gazdasági rendvédelmünk feladatait kizárólagosan ellátó szaktestület volt. Az 1867. III. 10-én létrehozott testület feladatai között – a pénzügyi törvények és rendszabályok 1868. XI. 26-án megjelent hivatalos összeállításából kitűnően – a csempészet és a pénzügyi törvények és szabályok áthágásának megakadályozása, továbbá a pénzügyi törvények és rendeletek vagy szabályok megszegőinek, az adó- vagy illetékfizetési kötelezettség alól kibúvóknak a felderítése és kézre kerítése szerepelt. Hét esztendővel a Magyar Királyi Pénzügyőrség létrejötte után, 1874. II. 1-jén Péccsett megjelent az első testületi szaklap „A pénzügyőr” címmel. A 140 éve kiadott első pénzügyőrségi újság – a fejléc tanúsága szerint – „ismeretterjesztő és szép-irodalmi folyóirat, a m. kir. pénzügyőrség szakközlönye és arcképcsarnoka” volt. Amint a DOBOS NAGY János által szerkesztett és kiadott lap első számának bevezetőjében olvashatjuk, már az „ős-Pénzügyőr”-nek is két fő célja volt: „nem fogunk mi ez irat hasábjain politizálni, személyeskedni, avagy feleselni... hanem a magas szolgálat érdekében: oktadni és mulattatni szándékom...”³⁵

Az első pénzügyőr lap, meghirdetett nemes céljai ellenére sem váltott ki elegendő érdeklődést, mert kellő számú előfizető híján „A pénzügyőr”-nek mindössze egyetlen száma jelent meg.

Tíz esztendő múltán, 1884. II. 28-án indult útjára a Pénzügyőrségi Közlöny OZORAY Árpád felelős szerkesztő irányításával. Az összesen tizenöt csütörtökön megjelent lap az impresszum szerint szaklap volt. Valamennyi szám címlőjén feltűnő helyen szerepeltek a szerkesztőség követelése, amelyek a pénzügyőrök anyagi körülményein voltak hivatva javítani.

A harmadik orgánium már nem váratott egy évtizedet magára: Havonta kétszer, majd később háromszor jelent meg, végül pedig összesen tizennégy számát vehették kezükbe olvasói. A SPOLARICH János szerkesztette újság a szakszerű önképzés eszköze kívánt lenni. Az 1890 elejéig megjelent összesen harminc lapszámot szerény fizetésű, de annál lelkesebb pénzügyőrök készítették és adták ki. Érdeklődés és állami támogatás hiányában azonban mind a három újság a feledés homályába merült.

Az első hosszabb ideig fennálló szakújság az 1890. II. 2-án indult *Magyar Pénzügyőr* volt, IKLÓDY Győző szerkesztésében. A szaklap, amely vasárnaponként jelent meg, és mivel sok szakmai tudnivalót, illetve újonnan megjelent rendeletet közölt, hasznos segítőtársrá vált az akkori fináncok körében.

Megállapítható, hogy a Magyar Királyi Pénzügyőrség sajtóját az első évtizedekben lelkes testületi tagok hozták létre és tartották fenn több-kevesebb sikerrel. A lapok mindegyike a pénzügyőr „öngondoskodásának” eszköze volt, hiszen a szervezet vezetésétől függetlenül kívánta magára vállalni a szakmai önképzés segítségét csakúgy, mint a testületi tagok szociális helyzetének folyamatos napirenden tartását.

Az első pénzügyőrségi lap, amely tartósan fennmaradt — megszakításokkal, összesen harmincnégy évig, 1944-ig adták ki — az 1908. IV. 10-én indult, PRESZLY Gyula szerkesztette *Pénzügyőrségi Szaklap* volt. Az állam ezt az sajtóorgániumot sem támogatta, a havonta kétszer megjelenő lap előfizetésekből és hirdetésekből tartotta fenn magát. Tartalmát tekintve nem jelentett újdonságot: a pénzügyőrök mindennapi – főleg anyagi – gondjairól szólt, tudósított a társasági élet eseményeiről, és sokat cikkezett egy pénzügyőri egyesület – tulajdonképpen szakszervezet – létrehozása érdekében. A Magyar Pénzügyőrök Országos Egyesülete azután 1917 novemberében meg is alakult, később a *Pénzügyőrségi Szaklap* az egyesület orgánumaként működött tovább.

A *Pénzügyőrségi Szaklap* megjelentetését a Tanácsköz-társaság idején beszüntették. Csak szeptemberben indult újra,

majd négy évvel később, 1923-ban ismét kényszerszünet következett; igaz ugyan, hogy ezúttal „csak” anyagi nehézségek miatt, de ez a cezúra egy egész esztendeig tartott.

Az újraindulás éve, 1924, amikor a lap a XIV. évfolyamát élte, más okból is jelentős volt a magyar pénzügyigazgatás történetében. A trianoni békediktátum után négy évvel alkották meg az első magyar vámtörvényt.³⁶ Az újság 1929-től új néven, *Pénzügyőrségi Szaklap – Pénzügyi Tanácsadó* címmel és megújult külsővel jelent meg. 1926-ban is megjelent azonban időszaki kiadvány, melynek címe „*Arday pénzügyi évkönyve a magyar királyi pénzügyőrség és az összes pénzügyi közegek számára*” volt. Azonban ennek a hasznos könyvecskének sem ez volt az első kiadása, mivel a *Pénzügyőri Zsebnaptár* már 1881-ben segítette az akkori pénzügyőrök munkáját. Összefoglalta a jövedéki és az adószabályokat, ismereteket közölt „a felséges uralkodó házról”, továbbá tiszti cím- és névtár is volt benne. Szerkesztője és kiadója KADERZAVEK (más forrás szerint: ZELENDÁK) Ignác magyar királyi pénzügyőri biztos volt, aki később – miután magyarosította a vezetéknevét – ARDAY Ignác néven publikált, s évkönyve, bármily hosszú címet viselt is, ARDAY-féle évkönyvként vonult be a pénzügyőrség történetébe. Az ARDAY-féle évkönyvek az 1945 előtti korszak haszonnal forgatható kiadványai voltak, s életképességüket mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a rendszer-váltás után, 1992-től 2005-ig újra kiadták az akkor már *Pénzügyőri Évkönyv* névre hallgató könyvecskét. Az évkönyv azon túl, hogy összefoglalta a legfontosabb szakmai tudnivalókat, képet adott a pénzügyőrség sport- és kulturális életéről, a szakszervezet munkájáról, valamint közölte a testületi tagok, továbbá a megelőző évben nyugdíjazott, illetve elhunyt kollégák névsorát, egyszóval kordokumentumként is hasznosnak bizonyult. A két világháború közötti testületi sajtó fő képviselője mindvégig a *Pénzügyőrségi Szaklap* volt.

1929. VI. 28-án indult *Pénzügyőrségi Szemle* — amely a *Jövedéki lapok* mellékletként jelent meg — alig néhány számot ért meg. Vitéz BALÁS Aladár és dr. RÁCZ Ödön ügyvéd

szerkesztette a nem csak a pénzügyőröknek, de az ellenőrzés alatt állóknak (kocsmárosoknak, trafikosoknak) is szánt, rendeletet ismertető és érdekképviseletet felvállaló újságot. A *Pénzügyőrségi Szaklap* másik „útítarsa” az 1935-től négy éven át kiadott *Pénzügyőrök Lapja* volt. A KOZÁK Géza nyá.pü. főbiztos által szerkesztett, Nagytétényben megjelent orgánium főként szépirodalommal foglalkozott, szerzői pénzügyőrök voltak.

Az egyelőre kis mértékben feltárt terület még sok kutatásnak ad lehetőséget. MARKOVICH Miklós 1927-ben papírra vetett sorai ma is helytállóak: „Szaklapot írni alapjában könnyű. Az író ismeri közönségét, tudja, mi érdekli. Tisztában van az intelligenciájával. úgy tartalomban, mint formában megfelelőt képes tehát nyújtani. Rendőri szaklapot írni már nehezebb. A rendőrség munkaköre szélesen tagozódik. Minden irányban olyan kiterjedt, hogy igazán kiváló, csak a specialisták nyújthatnak. A specialistát azonban csak a saját külön problémái érdeklik. Közönyös minden más kérdéssel szembe, s így írása ritkán tarthat számot általános érdeklődésre.”³⁷

A magyar rendvédelmi szaksajtó történetének feltárása még gyerekcipőben jár ugyan, annyi azonban bizonyos, hogy a szakterület:

- gazdag múltra tekinthet vissza;
- a periodikák létrehozásának kezdeményezései a rendvédelmi testületek személyi állományának a hivatásukat szerető tagjai köréből indult el;
- tartósan többnyire azok a folyóiratok maradtak fenn, amelyeket az anyatestületek is támogattak;
- a kiadványok többségének a szerkesztése színvonalas volt;
- az olvasóközönség többsége ugyan az érintett rendvédelmi testületek személyi állományainak a köréből kerültek ki, azonban jócskán akadtak laikus olvasók is;
- a lapok, zsebkönyvek stb. kivitelezése a kor műszaki-technikai színvonalának megfelelőek voltak;
- e kiadványok a szakterület kiváló kordokumentumai, ezért a magyar rendvédelem-történet feltárása szempontjából kívánatos a digitalizálásuk, rendszerezésük, feldolgozásuk és közkinccsé tételük.

Jegyzetek:

¹ ROMSICS: 15.p.

² Loc.cit. 103.p.

³ Loc.cit. 154-155.p.

⁴ GERGELY — IZSÁK

⁵ 1848/XVIII.tc.

⁶ KRISKÓ

⁷ PARÁDI: *A dualista Magyarország rendvédelmi szervei.* 25.p.

⁸ KRISKÓ: op.cit.

⁹ BOTOS: 13.p.

¹⁰ 1881/II.tc. ; 1881/III.tc.

¹¹ 1882/X.tc. ; CSAPÓ

¹² ŐRY: 86.p.

¹³ A fővárosi rendőrségről szóló törvény rögzítette első ízben a csendőri és rendőri típusú rendvédelmi szervek közötti lényegi különbséget. A rendőrség polgári fegyveres őrtestület volt, amely azt jelentette, hogy a testület személyi állományának a tagjai nem minősültek katonának, nem viseltek katonai rendfokozatot, az alá- és fölérendeltségi viszonyuk pedig hivatalnoki volt. A csendőrség katonailag szervezett fegyveres őrtestület volt, amely azt jelentette, hogy a testület személyi állományának a tagjai katonának minősültek, ebből fakadóan a honvédelmi tárca kompetenciájába tartoztak, továbbá katonai rendfokozatot viseltek és az alá- fölérendeltségi viszonyuk is katonai volt.

1881/XXI.tc.

¹⁴ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* (1996) 53.p. ; Idem: *A dualista Magyarország belügyi szervei.*

¹⁵ Idem: *A dualista Magyarország belügyi szervei.*

¹⁶ PARÁDI: *Az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi rendőrségei 1867-1919.* ; Idem: *A Magyar Királyság rendőrségei 1920-1945.*

¹⁷ Idem: *A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia vámhatárain 1867-1914.*

¹⁸ MEZEY

¹⁹ PARÁDI: *Az államfő testőrségei az Osztrák-Magyar Monarchiában.*

²⁰ FAZAKAS — HEGEDŰS — HENNEL

²¹ 1912/LXVII.tc.

²² PARÁDI: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.*

²³ Loc.cit.

²⁴ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* (1995)

²⁵ SUBA

²⁶ FORSTER

²⁷ SZÖLLŐSSY

²⁸ TÓTH: 144-145.p.

²⁹ ERNYES Mihály: 32-33.p.

³⁰ 661/1896.BM.kr.

³¹ 79 447/1923. (V.23.) BM.r.

³² 213 469/1923.BM.kr.

³³ *Csendőrségi Közlöny* XIX.évf. (1944) 48.sz.

³⁴ *Csendőrségi és Rendőrségi Közlöny* I.évf. (1945) 3.sz.

³⁵ SUBA: op.cit.

³⁶ 1924/XIX.tc.

³⁷ MARKOVICH

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETETEK

- BOTOS — BOTOS János: *Szemere Bertalantól Keresztes-Fischer Ferencig*. Budapest, 1994, BM Kiadó. 67 p. HU-ISBN 963 77 0388 8. /Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből, / HU-ISSN —
- FAZAKAS — HEGEDŰS — HENNEL — FAZAKAS László — HEGEDŰS Ernő — HENNEL Sándor: *A Szent Korona Őrzése. A koronaörök, a koronaörtség*. Budapest, 2002, Heraldika. 286 p. HU-ISBN 963 92 0402 1.
- GERGELY — IZSÁK — GERGELY Jenő — IZSÁK Lajos: *A huszadik század története*. Szekszárd, 2000, Pannonica kiadó. 526 p. HU-ISBN 963 92 5213 1.
- MEZEY — MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, 1995, Osiris-Századvég. 229 p. HU-ISBN 963 83 8488 3. /Jogtörténeti értekezések./ HU-ISSN 1218-3814.
- PARÁDI: *A magyar rendvédelem története*. (1995) — PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1995, Tipico Design. 317 p. HU-ISBN 963 04 6215 X.
- PARÁDI: *A magyar rendvédelem története*. (1996) — PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris. 367 p. HU-ISBN 963 04 7958 3.
- PARÁDI: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben*. — PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 7623 30 2. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 1./ HU-ISSN —
- ROMSICS — ROMSICS Ignác: *Magyarország Története a XX. században*. Budapest, 2010, Osiris Kiadó. 688. p. HU-ISBN 978 963 27 6179 4. /Osiris tankönyvek./ HU-ISSN 1218-9855.

TANKÖNYVEK

- PARÁDI: *A dualista Magyarország belügyi szervei.* — PARÁDI József: *A dualista Magyarország belügyi szervei.* Budapest, 1987, Rendőrtiszti Főiskola. 56 p. HU-ISBN —
- PARÁDI: *A dualista Magyarország rendvédelmi szervei.* — PARÁDI: *A dualista Magyarország rendvédelmi szervei.* Budapest, 1990, Rendőrtiszti Főiskola. 56 p. HU-ISBN —

TANULMÁNYOK

- CSAPÓ — CSAPÓ Csaba: A csendőrség és a városok 1881-1914. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X.évf. (2000) 12.sz. 43-48.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1999. október 6-án, Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában.*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ÖRY — ÖRY Károly: Rendvédelem-történeti oktatás a Rendőrtiszti főiskolán. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, II.évf. (1992) 3.sz. 81-86.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én, Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak a „*Tradíció és korszerűség*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: *A dualista Magyarország belügyi szervei.* — PARÁDI József: *A dualista Magyarország belügyi szervei. Belügyi Szemle*, XXXIV.évf. (1986) 4.sz. 45–50.p. HU-ISSN 0133-6738.
- PARÁDI: *A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia vámhataráin 1867-1914.* — PARÁDI József: *A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia vámhataráin 1867-1914. Hadtörténelmi Közlemények*, CIV.évf. (1989) 2.sz. 177-196.p. HU-ISSN 0017-6540.

- PARÁDI: Az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi rendőrségei 1867-1919. — PARÁDI József: Az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi rendőrségei 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI.évf. (2005) 13.sz. 97-104.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2000. március 19-én, Párizsban hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A közbiztonság közös európai örökségünk*” című XIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A Magyar Királyság rendőrségei 1920-1945. — PARÁDI József: A Magyar Királyság rendőrségei 1920-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 13.sz. 105-113.p. A tanulmány korábbi változata 2001 áprilisában Párizsban hangzott el a Francia Nemzeti Csendőrség és a Sorbonne Egyetemcsoport közös szervezésében megvalósított tudományos történeti konferencián. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Az államfő testőrségei az Osztrák-Magyar Monarchiában. — PARÁDI József: Az államfő testőrségei az Osztrák-Magyar Monarchiában *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIII.évf. (2013) 27-28-29-30.sz. 155-160.p. HU-ISSN 1216-6774.
- SUBA — SUBA László: A pénzügyőrségi sajtó kezdetei. *Hadtudományi Szemle*, VII.évf. (2014) 1.sz. 113-120.p. HU-ISSN 2060-0437.
- TÓTH — TÓTH Sándor: A rendőrség krónikásai – 140 év laptörténete. 144-146.p. In SZOMOR Sándor (szerk.): *Jubileumi Emlékalbum a 125 éve alakult budapesti detektívtestület tiszteletére. Szemlények az állami bűnüldözés történetéből*. Budapest, 2011, Országos Rendőr-főkapitányság. 344 p. HU-ISBN 978 963 88 8331 5.
- CIKKEK**
- FORSTER — FORSTER József: Nyílt kérelem. *Közbiztonság*, (Mutatványlap) I.évf. (1869) 1.sz. 1.p.
- MARKOVICH — MARKOVICH Miklós: A szaklap problémája. *Rendőr*, I.évf. (1927) VII. 16. 1.p.
- SZÖLLÖSSY — SZÖLLÖSSY Alfréd: Az első rendőri szaklap. *A rend*, (1927) február 27. 3.p.

ÉRTEKEZÉSEK

- ERNYES — ERNYES Mihály: „*A rendészeti kommunikáció történeti és fogalmi megközelítése*”. című, „*Javuló*” jeligével beadott és díjazott pályamű. (Kézirat a szerző birtokában.)
- KRISKÓ — KRISKÓ Edina: *A rendőrség társadalmi rendeltetése és a rendőrségi kommunikáció*. Ph.D. diszsertáció. (Pécsi Tudományegyetem Bölcsész tudományi Kar Nyelvi Doktori Iskola) Kézirat. Pécs, 2012, 323 p.

JOGSZABÁLYOK

- 1848/XVIII.tc. — 1848/XVIII.tc. sajtótörvény.
- 1881/II.tc. — 1881/II.tc. a csendőrség legénységi állományának kiegészítéséről.
- 1881/III.tc. — 1881/III.tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.
- 1882/X.tc. — 1882/X.tc. a magyar királyi csendőrség által, a törvényhatósági joggal felruházott városok kül-és belterületein való teljesítendőkről.
- 1881/XXI.tc. — 1881/XXI.tc. a Budapest-fővárosi rendőrségről.
- 1912/LXVII.tc. — 1912/LXVII.tc. a Képviselőházi őrség felállításáról.
- 1924/XIX.tc. — 1924/XIX.tc. a vámjog szabályozásáról.
- 661/1896.BM.kr. — 661/1896.BM.kr. a »Belügyi« Közlöny kiadása tárgyában.
Magyarországi Rendeletek Tára, XXX.évf. (1896) I.kötet. 75-79.p.
- 79 447/1923.BM.r. — 79 447/1923. (V.23.) BM.r. Csendőrségi Rendeleti Közlöny megindítása. VIII.évf. (1923) 1.sz. 15.p.
- 213 469/1923.BM.kr. — 213 469/1923.BM.kr. Csendőrségi Közlöny takarékosabb kiállítása.
Csendőrségi Közlöny, IX.évf. (1924) 1.sz. 2.p.

ERNYES Mihály

Rendvédelem az I. világháború előszelében (Pécs-Baranya)

Nincs tértől és időtől, azaz, az adott társadalom történelmi, politikai, gazdasági, kulturális helyzetétől független rendvédelmi modell. E modellek tekintetében meghatározó jelentőséggel bír a jogszabályi, különösen a törvényi környezet. A jogszabályok, a szokások és az egyéb rendelkezések az adott kor tekintetében bemutatják és felfedik a szakmai szóhasználatot, egyes kifejezések jelentését illetően értelmezését, megszabják a szakterület működését. A korszakváltozások illetően bizonyos időszakok, a változások folyamatában felszínre hozzák a szakterület elméleti és gyakorlati művelőinek témakört érintő álláspontjait, javaslatait is.

A vizsgált időszak rendvédelmi szerveződéseihez sorolhatók a büntetés-végrehajtási őrség¹, a csendőrség, az erdőőrség², a gátrendőrség³, a képviselőházi őrség⁴, a koronaőrség⁵, a magánkutató⁶,

a pénzügyőrség, a polgárőrség, a rendőrség (állami: fővárosi rendőrség, határrendőrség, önkormányzati: törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városok rendőrségei, autonóm: községi rendőrségek), a testőrség⁷, a tűzoltóság⁸, a vasút- és távírda őrség⁹.

Magyarország a hadbalépéskor

A *bűnvádi perrendtartás*ról szóló törvénycikk rögzítette, hogy rendőri hatóságok alatt értendők: az államnak, a törvényhatóságoknak, rendezett tanácsú városoknak és a községeknek rendőri hatáskörrel bíró hatóságai és hivatalai, valamint ezeknek vezetői és önálló intézkedésre jogosított tagjai, nevezetesen az előljárási hatóságok is. Rendőri közegek: a felsorolt hatóságoknak alárendelt hivatalnokok, az állami, törvényhatósági, városi és községi rendőrök, valamint a rendőrségnek altisztjei és legénysége. Később a rendőrhatóságokat nevezi intéző, a rendőrközegeket végrehajtó rendőrségnek. Megjegyzendő, hogy a községi előljárási hatóság saját kezdeményezéséből bünyügyi nyomozást csak akkor teljesíthetett, ha veszély volt a késede-

lemben, a csendőrség nem volt jelen, s kellő időben értesíteni sem lehetett, illetőleg ha erre a királyi ügyész, a vizsgálóbíró, a járásbíró vagy az illetékes főszolgabíró utasítást adott.¹⁰

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint Horvátország nélkül, Magyarország területe 282.870 km², lakossága 18.246.533 fő. Pécs-Baranyában 1 törvényhatósági jogú város, 20 nagyközség, 337 kisközség és 413 puszta, telep illetőleg egyéb lakhely volt, összesen 352.478 lakossal. A megyeszékhelyen kívül 302.656 fő élt, egy km²-re 59 fő esett. A megye 7 szolgabírói járásra – pécsi, baranyavári (dárdai székhely), mohácsi, pécsváradi, hegyháti (sásdi székhely), siklósi, szentlőrinci – tagozódott, 82 körjegyzőséggel. Pécs törvényhatósági jogú város 49.822 lelket számolt, egy km²-re 701 fő jutott.¹¹

Hazánkban az 1910-es évek első harmadában folyamatosan nőtt a bűncselekmények száma, melynek oka, „a gazdasági élet megrendülése – mely, mint szeizmográf jelezte már a feltartóztathatatlanul közeledő háborút – volt. Rossz termés, hosszú nehéz tél, munkanélküliség voltak az eredői a bűnözés emelkedésének” – adta közre 1912-re emlékezve, a rendőrségi almanach.¹²

Az 1914 július végén megindult háború kezdeti időszakában a lakosság hangulata nem tükrözte annak a veszélynek a felismerését, ami reális és erőteljes fenyegetést jelentett a települések nyugalma, pedig a hatályba lépett jogszabályok és a nyomukban járó intézkedések komoly figyelemfelhívást is jelentettek. A városi és a községi rendőrségek állományából sokan kaptak katonai behívót, melynek következtében a felnőtt férfilakosság és a települési rendvédelemmel foglalkozók száma is jelentősen csökkent¹³. Az addig, vagy kezdetben megfelelő közrend/közbiztonság az ország jelentős részén fokozatosan rosszabbodott. A rendvédelemre hivatott szervezetek gyakran nem voltak képesek a gyors reagálásra és a helyzet megoldására.

A kivételes hatalomról

1912. XII. 31-én került kihirdetésre a többször módosított 1912. évi LXIII. törvénycikk *a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről*. Rendelkezései szerint háború idején, szükség esetén már fenyegető veszélyének okán elrendelt katonai előkészületek során, igénybe lehetett venni a kivételes hatalmat. A közigazgatási feladatok végrehajtására a kormány, biztosokat nevezhetett ki, akik többek között gondoskodtak a közrend/közbiztonság fenntartásáról. E kivételes hatáskörükben a megyei, a városi és a községi alkalmazottakkal és közegekkel; a csendőrség, az államrendőrség, a határrendőrség és a pénzügyőrség alkalmazottaival és közegeivel; valamint az állami erdészet személyzetével közvetlenül rendelkezhettek. Az önkormányzati szabályrendeletek rendőri természetű rendelkezéseit ideiglenesen hatályon kívül helyezhették, megtilthatták a közbiztonságra veszélyes tárgyak viselését, ellenőrzés alá vonhatták a sajtótermékek terjesztését, bevezethették a rögöntőbíráskodást.¹⁴

A kormány 1914. VII. 27-én 33 rendeletet adott ki a kivételes hatalomra vonatkozóan. Felhatalmazta a belügyminisztert arra, hogy az ország déli, dél-keleti területén fekvő 21 vármegye és az illetékességükbe tartozó községek valamint 10 törvényhatósági jogú város továbbá Fiume város és kerülete szabályrendeleteinek rendőri természetű rendelkezéseit felfüggeszthesse és helyükbe saját rendelkezéseit léptethesse.¹⁵

A belügyminiszter 1914. VII. 27-én elrendelte, ugyanezen városok bel- és külterületén a közbiztonsági szolgálat ellátására a csendőrség igénybevitelét is.¹⁶

Kormányrendelet szólt az állami, a törvényhatósági és a községi hatóságok ellenséges megszállás esetén tanúsítandó magatartásáról „Az elsőfokú rendőrhatalóságok tagjainak és a közrendet fenntartó közegeknek székhelyüket mindaddig nem szabad elhagyniuk, amíg az ellenség ott tényleg meg nem jelent és a rendőri igazgatást tőlük esetleg át nem vette. Ezután ők is visszavonulhatnak.”¹⁷ Decemberi módosítás szerint senki sem volt kényszeríthető a község vagy város belterületén

való maradásra olyan időben, amidőn e terület valamely csata színhelyévé vált.¹⁸

A belügyminiszter 1914. augusztus elején körrendeleteket bocsátott ki a vármegye háztartásában a hadiállapot idején a legmesszebb menő takarékoság megvalósítására, valamint a városok és a községek fizetőképességének fenntartására vonatkozóan. Ezek szerint a fejlesztési terveket félre kellett tenni; a beruházásokat el kellett halasztani; a megkezdetteket, ha jelentős károkozással nem jártak, félbe kellett szakítani; a mozgósítás során behívottak munkáját az otthon maradtak tevékenységével kellett pótolni.¹⁹

A takarékoság szem előtt tartása a rendvédelemben résztvevő testületek számára is evidens elvárás volt.

A vidéki rendvédelem szervezeteiről

A háború kitörésekor – a fővároson kívül eső területeken – a rendvédelem alapvetően a következő pilléreken nyugodott: csendőrség, határrendőrség, községi (autonóm) rendőrség, önkormányzati (városi) rendőrség, pénzügyőrség, polgárőrség, véderő.

Az 1881. II. 15-én kihirdetett törvény 12 szakaszból álló *a közbiztonsági szolgálat szervezéséről* szóló törvénycikk²⁰ alapján megszületett katonailag szervezett őrtestület, a *Magyar Királyi Csendőrség* létrehozásakor állt csendőrkerületekből, egy-egy kerület 2 vagy több szárnyból, aminek volt legalább 2 szakasza, amelyekhez őrsők tartoztak 5-8 fős legénységgel. Ez utóbbiak élén az őrsvezető állt, a szakasz parancsnoka főhadnagy vagy hadnagy volt, a szárnyat százados vezette. A kerület első embere a csendőrkerületi parancsnok volt. Ahol nem működött őrs, ott szükség esetén a belügyminiszter különítményt állíthatott fel. Ez 2-4 csendőr vezénylését jelentette, például nyaralóhelyre, kiránduló helyre. Kettős alárendeltség kimondására került sor, azaz „A csendőrségi tisztek és összes csendőrök személyi, előléptetési és fegyelmi ügyekben a honvédelmi miniszter alá helyeztetvén [...] a közigazgatási és rendőri szolgálati viszony tekintetében a csendőrség a belügyminiszter hatósága alatt áll.”²¹ A csendőrség megszervezésének befeje-

zésekor 104 tiszt és 4.916 légénységi állományú beosztottból állt. Egy csendőrre 2.598 lakos és 53 négyzetkilométernyi terület jutott. A csendőrség szervezete és területi beosztása többször változott.²²

A csendőrség, a felállításáról szóló törvényben tervezetten a törvényhatósági joggal felruházott városokon kívüli területeken látta el feladatát. Az államháztartás pénzügyi nehézségei miatt, azonban a rendezett tanácsú városokban sem került sor a csendőrség államilag szervezett szolgálatteljesítésére. Ugyanakkor a törvényhatósági jogú városok, majd a rendezett tanácsú városok is, a csendőrség segédkezését jogosultak voltak igénybe venni, továbbá e településeken szerződés alapján el is láthatta a csendőrség a rendőri teendők végrehajtását, amennyiben a költségeket a város felvállalta²³. A testület tevékenységének hatékonyságát jól demonstrálják az 1910-14 közötti, 95,9-97%-os nyomozati eredményességek.²⁴

A közigazgatási reformtörökvések vergődésében született meg a központosítási elképzelések egyik gyermeke, a *Magyar Királyi Határrendőrség*, amellyel kettőre emelkedett a Magyar Királyság állami rendőrségeinek száma. Az 1903-ban megalkotott törvény, 1906. I. 15-én lépett hatályba²⁵. A polgári fegyveres testület 15 pontos feladatkörében szerepeltek többek között a következők. Kitiltott, rendőrileg kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó gyanús egyéneknek az állam területére belépésben való megakadályozása. Nyomozott vagy valamely büntetendő cselekménnyel gyanúsított, s a törvények vagy a fennálló szabályok értelmében előzetesen letartóztatható egyéneknek a határszélen való letartóztatása. Kiemelt feladat a körözött személyek elfogása, illetőleg annak megakadályozása, hogy érintettek a büntető igazságszolgáltatás elől külföldre meneküljenek. A határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendőri és közbiztonsági teendők ellátása. Utóbbihoz tartozott a személy- és vagyónbiztonság megóvása, az ellenük elkövetett bűncselekmények nyomozása. A határrendőrség illetékessége a határ menti településekre terjedt ki, általánosságban mintegy 40 kilométeres mélységi sávot érintően. A testület szolgálati tekintetben közvetlenül a belügyminiszter

rendelkezése alatt állt, de tartozott eleget tenni az illetékes főispán felhívásának, illetőleg más hatóság megkeresésének. A rendes közigazgatási elsőfokú rendőrhatóságokkal (főszolgabíró, városi rendőrkapitány) mellérendelt viszonyban állt és köteles volt kölcsönösen együttműködni. A határrendőrség legnagyobb létszáma teljes feltöltöttségekor sem haladta meg a 620 főt. 1912-ben az őrségek megszüntetésével egyidejűleg a határ őrzését átvette a csendőrség. A világháború alatt a testület működése „többnyire hadtáp-, sőt hadművelleti területre” esett, ahol igen értékes szolgáltatásokat teljesített, amivel a „hadvezetőség ismételt elismerését vívta ki”.²⁶

A *községi (autonóm) rendőrségek*²⁷ olyan települések rendőrségei voltak, amelyek területén más típusú rendvédelmi testület is működött (csendőrség, állami rendőrség). A kis létszámú egységek költségeit a település fedezte, létrehozását felsőbb jóváhagyás előzte meg. A magyarországi községi rendőrségek történelmi időszaka a kiegyezéstől a második világháborúig terjed. A községi rendőrségek szervezési területei a vármegyék, települései a nagyközségek és a kisközségek voltak.²⁸ A vonatkozó statútumok felölelték a községi rendőrség és 1894-től együttesen a mezőrendőrség célját, hivatását, hatáskörét; az állományba kerülés feltételeit és körülményeit; a létszámot és a szolgálati viszonyból folyó különös köteleességeket; a fizetést, a ruházatot, a fegyverzetet és a felszerelést. A községi és mezei rendőrség egysége azt jelentette, hogy a rendőrként felfogadott közbiztonsági közegek szolgáltatásokat részben, mint belrendőrök/közrendőrök, részben, mint mezőrendőrök teljesítették. Az arányt a költségek fedezetéből számították ki. A széleskörű feladat meghatározások magukba foglalták többek között a személy és vagyonbiztonság megővését; a közrend fenntartását; a büntető törvényekbe és a különböző rendelkezésekbe ütköző cselekmények, a bekövetkező károk és veszélyek megakadályozását; a megzavart béke és rend helyreállítását; az elkövetők kipuhatolását; orvosrendőri vizsgálatoknál történő közreműködést; tolonckíséret teljesítését. Továbbá a tűzrendészeti szabályok és a

kocsmai zárórak szigorú betartatását; a községbe érkezők felletti kellő felügyelet gyakorlását; valamint a Magyar Királyi Csendőrség működésbeli támogatását. A községi rendőr és mezőrendőr csak rendőri szolgálatra volt alkalmazható és szolgálata közben hatósági személy jellegével bírt. A községi előjáróság, a bíró és a jegyző/körjegyző alárendeltségében dolgozott, de köteles volt végrehajtani azon meghagyást, utasítást vagy rendeletet, amelyet a jogosultak az egység vezetőjén keresztül juttattak el hozzá. A rendőri személyzet tagjai állandóan és folytonosan szolgálatban álltak. A testületi létszámok és a megnevezések változóak voltak. A rendőr megnevezéssel illetettek létszáma általában nem érte el a tízet, a szolgaszemélyzet – akik nem képeztek kifejezetten községi rendőrséget – többi tagjával együtt viszont többnyire meghaladta azt.²⁹

Az *önkormányzati rendőrségek* a helyi – általában városi – önkormányzat irányítása alatt álltak és annak részeként működtek. A polgári fegyveres őrtestületek, terjedelmes és szerteágazó feladatkörrel, a szabályrendeletekre vonatkozó belügyminiszteri jóváhagyási kötelezettséggel rendelkeztek. Hazánkban a törvényhatósági jogú és a rendezett tanácsú városokban a rendfenntartást az önkormányzati rendőrségek látták el, az 1919-ben – néhány területen katonai megszállás miatt, 1921-ben – bekövetkezett államosításig.³⁰

A pénzügyminiszter 1867. március 10-én az 1. sz. körrendeletében rendelkezett a *Magyar Királyi Pénzügyőrség* megalkotásáról. Feladatait az 1868. XI. 26-án megjelent, a pénzügyi jogszabályokból elkészített összeállításban határozta meg. Ezek: megakadályozni a csempészetet; a pénzügyi törvények és szabályok megszegését; a szabályok megszegőinek felderítése; a pénzügyi tisztviselők támogatása eljárásuk során; részvétel közrendvédelmi járőrözésben.³¹

A magyar-román és a magyar-szerb - osztrák-magyar monarchia közös vámhatárszakaszai - vámköteles határok őrizete, az ott felállított pénzügyőri szakaszok feladata volt.

A pénzügyőri szakaszok élén szemlészek vagy fővigyázók álltak. Több szakasz pénzügyi biztos kerületet alkotott, élén biztossal, vagy biztos helyettessel. A kerületekből pénzügy-

igazgatóságok jöttek létre, ügyeit, mint pénzügyőri előadó, pénzügyőri biztos, esetleg pénzügyőri felügyelő vitte. A központi szerv a pénzügyminisztérium illetékes osztálya volt, központi pénzügyőri főfelügyelőkkel. A testület tiszti (biztos, főbiztos, felügyelő, főfelügyelő) és legénységi (vigyázó, fővigyázó, szemlélsz) állományból állt. A pénzügyőrség létszáma 1885-ben 3670 fő volt. Rendőri/közbiztonság-védelmi feladatokat a közrendvédelmi járőrözésben, a rablóbandák üldözésében való részvétellel teljesített.

1896-tól karhatalmi testületként is elfogadták. E funkcióját 1922-ben törölték.

A belügyminiszter 1914. szeptember 16-án kelt rendeletével kiadta *A polgári őrség szervezési szabályzatát* szigorú feltételeket szabva annak tagjai számára, egy úttal engedélyezve a szolgálatbani fegyverviselést. A rendőri létszám apadása miatt és ott, ahol helyi rendőrség nem volt szervezve, a közrend és a közbiztonság megóvása, valamint a közegészségügyi egyéb rendészeti feladatok teljesítése céljából, belügyminiszteri engedéllyel, polgári őrséget lehetett szervezni. A polgári őrség – mint a helyi közrend és közbiztonság fenntartására és fontos rendészeti feladatok teljesítésére alakult örtestület – közvetlenül az elsőfokú rendőrhatóságnak volt alárendelve és mindenben annak utasításai szerint volt köteles eljárni.³²

A *véderőről* szóló 1912. évi törvénycikk több helyen is felhozta, hogy a közös haderő és a honvédség feladatkörébe tartozik a belső rend és biztonság fenntartása. „A közös haderő hivatása az Osztrák-Magyar Monarchiának, vagyis az Ő császári és apostoli királyi Felsége uralkodása alatt álló összes országok területének külső ellenségek ellen való megvédése és a belső rend és biztosság fenntartása.”³³ A *honvédségről* szóló 1912. évi törvénycikk kimondta, hogy „A honvédség a fegyveres erő egyik része, háború idejében a közös haderő támogatására és a belvédelemre, béke idejében pedig a belső rend és biztosság fenntartására is van hivatva.”³⁴ A katonai karhatalom kirendelése a polgári közigazgatás vezetőjének hatáskörébe tartozott, a felmerülő költségek biztosítása mellett.³⁵

Baranya vármegye rendvédelmi szervezeteiről

Baranyában 1884. január 1-jén kezdte meg működését a Magyar Királyi Csendőrség, mellyel egy időben felszámolásra került a pandúrság. A VI. kerület csendőr-parancsnokságának székhelye Székesfehérvárott volt, melyhez tartozott a III. szárny pécsi elhelyezéssel. 1911-ben a pécsi szárnyhoz tartozott a pécsi és a mohácsi szakasz, összesen 33 őrssel, 1 törzsőrmeister, 7 járásőrmeister, 5 őrmester, 25 őrsvezető, 129 csendőr szolgálatteljesítésével. Az őrökön általában 1 őrmester vagy őrsvezető alárendeltségében 4-5 csendőr teljesített szolgálatot. A testület illetékes parancsnoka, az elhelyezésről és működésről táblázatokban és rövid jelentésekben rendszeresen tájékoztatta az alispánt. 1916-ban már 34 őr és 173 fős legénységi beosztású, közöttük 35 lovas csendőr teljesített szolgálatot. Ekkor egy csendőrré 26,71 négyzetkilométer terület és 1717 lakos jutott.³⁶

A vármegye községeit érintően, mind a községi rendőrségek, mind a polgári őrségek tekintetében, a teljességet nélkülöző példálózó bemutatás tehető³⁷. Nagyobb községekben általában 1 őrvezető és 4 közrendőr, kisebbekben 1 őrvezető és 2 közrendőr teljesített szolgálatot.

Mágocs nagyközség területén 1914-ben gyalogos csendőr őr működött 1 címzetes őrmester és 4 beosztott csendőr létszámmal, ami négy év elteltével 10 főre növekedett³⁸. Szolgálatot teljesített még 1 éjjeliőr és 4 mezőőr. 1914. VIII. 12-i dátummal az alispán a főszolgabírók számára felhívást tett közzé a polgárőrség megalakítására, a falu közössége azonban, a jó közbiztonsági viszonyokra hivatkozással elállt a testület felállításától.³⁹

Az 1905-ben nagyközséggé alakult, mintegy másfélezer lélekszámú, dél-baranyai település *Nagyharsány* az 1912. IV. 19-én jóváhagyott a községi rendőrség szervezetéről szóló, szabályrendelet szerint 1 őrvezető és 5 gyalogrendőr teljesített szolgálatot, akik számára a háború első évében rendőr-őr épületet emeltek.⁴⁰

Szintén a Dráva-szögben fekvő 1871-től nagyközséggé lett járási székhely, *Siklós*, jó példázata az olyan autonóm rendőr-

séggel bíró településnek, amelynek illetékességi területén egyidejűleg több rendvédelmi szervezet is tevékenykedett. 1884. I. 1-jétől csendőr őrs működött 1 őrsvezetővel és 4 csendőrrel.⁴¹ 1911-ben 1 rendőrbiztos, 1 rendőrkaplár, 6 rendőr s további községi közegekként 1 erdőőr, 2 bába, 1 gyeptes-ter, 1 hivatalszolga, 4 fizetett tűzoltó, 1 éjjeli őr, 1 dobos, 1 községi erdész valamint 10 hegy- és mezőőr teljesített szolgál-
latot.⁴²

Az 1914 nyarán kitört háború alatt a községi rendőrség több tagját behívták katonai szolgálatra, mely oknál fogva 2 fő rendes állományú és 3 fő kiegészítő állományú rendőrt vettek fel állásba. Utóbbiak fehér karszalaggal láttak el szolgálatot. Velük kapcsolatban felhívták a közönség figyelmét arra, hogy ők is ugyanolyan rendőri minőséggel bírnak, mint a többi rendőr.

1914. X. 1-jén 149 fővel megszületett az alispáni elrende-
lésre, de önkéntesen szerveződött polgári őrség, melynek fő feladatát képezte az élet- és a vagyonbiztonság védelme, va-
lamint a hatóságok segítése a közrend fenntartásában. Tiszt-
ségviselők voltak: 1 főparancsnok, 1 másodparancsnok, 1 se-
gédtsiszt és 4 ellenőr. Őket maguk közül választották. A testület a csendőrség rendelkezése alatt állt, bár tagjainak alapvetően a saját parancsnoksága adott utasításokat. Lőfegyvert, csak az arra szóló engedéllyel rendelkező polgárőr tarthatott magánál. A nagyszámú bevonultatás miatt 1916. II. 20-án a polgári őrség feloszlott és az éjjeli őri szolgálat visszaszállt a községi rendőrségre.

A kétezeret éppen meghaladó lélekszámú *Majson* az 1901-ben készült és a megye közönsége által a következő év április 14-én jóváhagyott szabályrendelet kiegészítéssel megszületett a *községi közrendőrség és mezőrendőrség* 1 őrsvezetővel és 4 gyalogrendőrrel. A háború kitörését követően a település 1 fővel csökkentette a létszámot.⁴³

Dunaszekcső történetéről szóló tanulmány szerzője választe-
kósan utalt a község területén működő rendvédelmi szerve-
zetekre, amikor a következőképpen fogalmazott „A közbizton-

ságra a községi rendőrök, az életbiztonságra a csendőrök, a vagyonsbiztonságra a mezőrendőrök ügyelnek.”⁴⁴

A *Pécsi Napló* 1914. VIII. 12-i számában *A hadiállapot és a közbiztonság* alcímmel közreadta, hogy MÁNDY Sámuel országgyűlési képviselő, közigazgatási bizottsági tag, kérdést intézett a vármegye alispánjához arra vonatkozóan, hogy a kivételes állapotban a személy és vagyonsbiztonság érdekében rendelkezésre áll-e megfelelő karhatalmi erő. Nem kellene-e a közigazgatási bizottságnak felírni a belügyminiszterhez azért, hogy nagyobb karhatalmi erőt bocsásson a vármegye rendelkezésére. STENGE Ferenc alispán válaszában kifejtette, hogy egyszerre harminc csendőrt vezényeltek el, melyet követően azonnal távirati jelentést tett a belügyminiszterhez. „A bajon úgy segítettek, hogy minden csendőr mellé a felfegyverzett népfölkelők közül egy-egy katonát állítottak s ezzel megerősítették a csendőrség létszámát.”⁴⁵

Pécs törvényhatósági jogú város rendvédelméről

A belügyminiszter által 1899. XII. 26-án jóváhagyott *Pécs szab. királyi város törvényhatósági szervezete* (önkormányzati szabályrendelet) VIII. részében tételesen rendelkezett a rendőrségről. Felsorolásra került a hivatali személyzet, az őrszemélyzet, az egyéb alárendelt személyzet, a részükre folyósított javadalmazással, és feladatkörökkel.⁴⁶

A közgyűlés 1911. XI. 7-én, — a szabályrendelet módosításával — felemelt létszámú rendőrségi személyi állományt hagyta jóvá. A rendőrség személyi állománya a városháza épületében, a bányatelepi kapitányságon és 5 őrtanyán valamint 1 őrszobán került elhelyezésre.⁴⁷

1911-ben a polgármesterhez írt rendőr-főkapitányi jelentések, a következő ügyforgalmi adatokat tartalmazták. Beérkezett rendőri ügydarab volt 21 300. Ebből bűnügyi ügydarab 1585, kihágási ügydarab 3066. Pécs-bányatelepi ügydarab 1207. Letartóztatva bűnügyben 34 fő, kihágási ügyben 1126 fő. Öngyilkosság 15 alkalommal történt, tüzeset 8 volt. Feljelentés érkezett 482, melyből eredményes nyomozás volt 427 (88,6%). Befizetett pénzbüntetések összege 8894 K. Kiad-

tak 629 cselédkönyvet, 947 munkakönyvet, 176 igazolási jegyet, 225 iparigazolványt, 44 iparengedélyt, 276 külföldi útlevelet, 622 szegénységi bizonyítványt. Közsegélyes volt havi átlagban 193 fő, menhelyen elhelyezett 111 fő, elmebeteg osztályra beszállítva 6 férfi és 6 nő. Kiadtak továbbá 809 kávéházi zeneengedélyt, 637 tánc és mutatványos engedélyt. 289 ipari baleset történt. A bárcával ellátott kéjnök száma 20 volt.⁴⁸

A költségvetési lehetőségeket esetenként bővítették az államsegélyek, melyeket törvény⁴⁹ alapján a belügyminiszter utalt ki. 1914 tavaszán 36000 K államsegélyt kapott a város⁵⁰, amelyet elsősorban a rendőri állomány fizetésének emelésére és munkakörülményeinek javítására, fejlesztésére fordított.⁵¹

1914. VII. 26-án a belügyminisztertől rendelkezés érkezett, melynek alapján az első fokú közigazgatási hatóságoknál éjjeli felügyeleti szolgálatot kellett tartani.⁵² A polgármester intézkedésében jelezte, hogy a rendőrkapitányságon van éjszakai ügyelet, ahol nincs, ott este 7 órától reggel 7 óráig szervezni kell és a neveket előre jelentsék. A felügyeleti szolgálatot, egy, szeptember 9-én keltezett leirat alapján szüntették meg.

1914. VII. 27-én a kormány hirdetményt tett közzé, mely szerint szigorították az útlevél kiadását; a külföldiek bejelentését; elrendelték a fegyverek, robbanóanyagok beszolgáltatását; a postagalambok engedéllyel történő alkalmazhatóságát vezették be; megtiltották új egyesület alakítását; szigorították a sajtótermékek esetleges ellenőrzését; korlátozták a dunai, tiszai vízi forgalmat; rendőri természetű szabályrendeleteket függesztettek fel.⁵³

A polgármester is hirdetményben tette közzé azt, hogy a város bel- és külterületén a közbiztonsági szolgálat ellátására a csendőrség is igénybe vehető.⁵⁴

A háborús tennivalókról, a polgármester 1914. XI. 7-én számolt be időszakos jelentésében.⁵⁵ Először az ügyeleti és a mozgósítási feladatokról szólt. Külön jelezte a hadbavonult városi alkalmazottakat, akik között rendőrök is voltak. 1 rendőrbiztos, 2 polgári biztos, 33 rendőr, 2 mezőőr, 5 hegyőr; összesen 109 alkalmazott. A közbiztonság, közrendészet cím alatt azt rögzítette,

hogy a rendőrség — jelentős létszámcsökkenése ellenére — komoly erőfeszítéseket tett, aminek nagy szerepe volt abban, hogy a közrend kielégítő maradt. 1914-ben 24 692 rendőri akta keletkezett a főkapitányi hivatalnál. Bűnügyi irat volt 1 937 kihágási ügydarab 2 460. Bűnügyben került letartóztatásra 61 fő, kihágás miatt 1 068 fő.

1915. III. 5-én ismét számot adott a háború kapcsán megtett intézkedésekről. Katonai szolgálatra bevonult SCHMIDT Boldizsár rendőrkapitány, továbbá a segéd- és kezelőszemélyzet több tagja. Ennek következtében a hatalmas munkamenynyiséget rendkívüli nehézségekkel voltak képesek feldolgozni. A közrend a súlyos helyzet ellenére kielégítő maradt. A felderített bűnelkövetők zömmel a fiatalkorúak köréből kerültek ki, az általuk elkövetett bűncselekmények pedig lopások és betöréses lopások voltak. A polgármesteri jelentés az okot pedig alapvetően a családfők hadba vonulásával magyarázta, ami által a szülői felügyelet nagymértékben meglazult. A fiatalkorú elkövetőket csaknem teljes egészében felderítették és felelőségre vonták. A közrend fenntartása a megcsappant rendőri létszám minden egyes itthon maradt tagjának a legvégső fokig megfeszített tevékenységét vette igénybe.⁵⁶ A fiatalkorú elkövetők többször felemlítésre kerültek, az ok pedig azzal bővült, hogy a csökkent tanerő miatt, a diákoknak több szabadidejük maradt. A polgármester eljárta illetékes helyen, azért, hogy a bevonult tisztviselőket szereljék le.

A közrendre nagyon kedvezőtlen hatással volt a városban megnövekedett idegenforgalom, ami a bevonulásokkal és a katonák kocsmái mulatozásaival állt összefüggésben. Olyannyira, hogy a rendőrfőkapitány a kávéházi és a kocsmái zárórák megszigorítását rendelte el.⁵⁷

Polgárőrséget a városban nem szerveztek, a főkapitány nem látta értelmét. A sajtó érdeklődésére azt válaszolta, hogy új rendőröket fog felvenni s majd ők végzik az utcai szolgálatot.⁵⁸ Később, amikor arról adtak hírt, hogy a Kaposváron megalakult polgárőrség tagjainak fele bevonult katonának, kifejtették azt, hogy most már belátható a pécsi rendőrfőkapitány cselekedetének helyessége, amikor feleslegesnek mondta a

polgárőrséget. A cikk szerzője szerint szakmailag sem indokolt és hamarosan ráunnak a polgárőrök Budapesten és vidéken egyaránt. „Nálunk elvultunk eddig polgárőrség nélkül és remélhetőleg elveszünk nélküle továbbra is.”⁵⁹

A *véderő* igénybevételét részben a kibontakozó munkásmozgalomból, részben a közrend-közbiztonság alakulásából fakadó állapotok tették indokolttá. Előbbiek többnyire a bányauzemekhez, ritkábban a bányász kolóniákhoz kötődtek. A katonai karhatalom kirendelésére a polgármester, esetenként a közgyűlés felhatalmazása alapján a rendőrfőkapitány, levélben történő megkeresés útján, intézkedett. A költségeket, a tanács a rendkívüli kiadások terhére folyósította. 1912 tavaszán, egy napos városi tüntetés miatt kérte OBERHAMMER Antal rendőrfőkapitány a polgármestertől, 2 gyalogsági századból álló karhatalom kirendelését. Májusban a várható tüntetések miatt, már egy lovasszázadból és egy gyalogzászlóaljból álló katonai kontingensre tartott igényt. Akkor a karhatalmat, a zavaros állapotok megszűntéig kívánta készenlétben tartani.

Egy évvel később, már a csendőrség megerősítését illetőleg kivezénylését kérték, mivel az kifejezetten közrendészeti feladatokra „*van kreálva és beoktatva*”, tagjai képesek önállóan intézkedni, könnyen elhelyezhetők, hiszen ahol korábban 3 századnyi katonaságot vettek igénybe, ott 30 fő csendőrt is elégségesnek tartottak. 1914 tavaszán is csendőrségi karhatalom kirendelését igényelte a főkapitány. Nem volt ritka, hogy a rend védelmét, helyreállítását maga a polgármester vezette. 1913-ban DRASENOVICH rendőrfogalmazó jelentésében azt kérte, hogy a jobban képzett és a feladatra alkalmasabb csendőrökből 30 főt vezényeljének a bányatelepre, ha sztrájk tör ki.⁶⁰

Össességében a I. világháború előszele számos olyan történést, rendelkezést hozott, amelyek a harcok kezdetét megelőző időszakban megelőző időszakban, majd a viláégés kezdetekor, sőt annak tartama alatt is éreztették hatásukat. A körülmények alakulása nem egyszer erőteljesen rányomta bélyegét a rendvédelemre, különösen az anyagi lehetőségeket és a

személyi állományt érintően. A kivételes helyzetben számtalan olyan nehézség került felszínre, amelyek ellen a rendvédelmi testületek mozgósítással nem érintett tagjai esküjükhöz híven, becsületos helytállással, tisztességes szolgálatellátással, nagyfokú erőfeszítéssel, gyakran erejükön felüli teljesítménnyel küzdöttek.

Jegyzetek:

¹A lakossággal való kapcsolata eltérő a többiétől.

²Az elsőfokú erdőrendészeti hatóság a közigazgatási bizottság volt. Az erdőterületek kerületeinek élén az uralkodó által kinevezett erdőfelügyelő állt (28.§). A törvényhatósági és a községi rendőri közegek, az erdőfelügyelő felhívására, rögtön közreműködni tartoztak (31.§). Az erdőőr a vadászatra való felügyeletet is gyakorolhatta. Feltételek 24. életévét betöltése, feddhetetlen előélet, erdőőri szakvizsga sikeres kiállása (37.§). Az erdőtisztek a közigazgatási bizottság, az erdőőrök pedig a szolgabíró (rendezett tanácsú városokban a mezei rendőri kapitány, fővárosban a főkapitány) előtt esküt tettek (38.§). A magánerdő birtokosok is rendelkeztek az előzőekben írt jogosítványokkal, természetesen a közigazgatási bizottság felügyelete alatt. A hatóságilag felesketett erdőtisztek és erdőőrök szolgálatukban közbiztonsági közegeknek voltak tekintendők és, mint ilyenek, löfegyvert is viselhettek. (40.§). A felesketett erdőtisztek szolgálatban egyenruhát, az erdőőrök pedig a földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter által megállapítandó könnyen felismerhető jelvényt voltak kötelesek viselni (45.§) 1879/XXXI.tc.

³Az árvédelmi társulatok kötelesek voltak kellő számú állandó őröket alkalmazni. (119.§) Az elsőfokú hatóság kis- és nagyközségekben a szolgabíró, rendezett tanácsú városokban a polgármester, törvényhatósági joggal felruházott városokban a rendőrkapitány, illetőleg a tanácsnak a rendőri ügyek vezetésével megbízott tagja és Budapest fővárosban a kerületi előljáró (177.§ 1. pont). Vizek és vízi művek felett gyakorolta a közvetlen rendőri felügyeletet (178.§). Az őrök ugyanazon szabályok szerint állítottak szolgálatba, ugyanazon bizonyítási képességgel és ugyanazon zálogolási joggal bírtak, mint a mezei rendőrcsöszök. (178.§)

1871/XL.tc. melyet hatályon kívül helyezett az 1886. január 1-jén hatályba lépett 1885/XXIII.tc.

A mezőrendőrségről szóló (a rendőrség, mint kifejezés először itt jelent meg) törvénycikktől várták bizonyos területen a közrend védelmét és a mezőgazdasági üzem fejlesztése egyik fontos eszközének is tartották. A mezei rendőr – csösz – támadással szemben kiemelt védelmet kapott. A módosítást

hozó 1894. évi XII. törvénycikk 81.§-a alapján, a mezőőröket közbiztonsági közegnek kellett tekinteni.

1840/IX.tc.

⁴A képviselőház elnöke gondoskodott többek között a képviselőházban a közbiztonság fenntartásáról (1.§). A szükséges karhatalmi feladatok ellátására képviselőházi őrség állíttatott fel, amely a képviselőház elnökének rendelkezése alatt állt. Az országgyűlés feloszlásától az újabb országgyűlés megnyíltáig a képviselőházi őrséggel a háznagy önállóan rendelkezett. (2.§). A testület legfeljebb hatvan tagból álló katonailag szervezett őrtestület. (3.§). Amennyiben a képviselőházi őrség megerősítése vált szükségessé, a képviselőház elnöke erre a célra a kormány útján a csendőrség, vagy a fegyveres erő karhatalmi közreműködését vehette igénybe. A képviselőház közvetlen környékén megfelelő karhatalmi intézkedések foganatosítására az előzőeken túl a fővárosi államrendőrség is kirendelhető volt. A személy- és vagyonbiztonság fenntartása céljából szükséges megfigyelő szolgálatot továbbra is a fővárosi államrendőrség polgári biztosai látták el. (4.§)

1912/LXVII.tc.

⁵Az uralkodó 1871.május 27-én kiadott elhatározása értelmében a *koronaőrség* katonai őrtest, amely állt 24 főből. A koronaőrséghez tartozott még 5 küldönc és 2 polgári alkalmazott.

⁶Az 1914. január 18-án kiadott belügyminiszteri rendelet szabályozta a *magánkutató irodák működését*. A rendelkezések szerint az illetékes rendőrfőkapitány, illetőleg községekben a törvényhatóság első tisztviselőjének előzetes engedélyével vált lehetővé, magánkutató iroda felállításra. Az alkalmazáshoz szigorú személyi feltételek kerültek megállapításra; feddhetetlen jellem, teljes megbízhatóság, magyar állampolgárság, jogvégtzettség vagy előző kifogástalan rendőri, illetőleg közigazgatási szolgálat. Panaszok vagy meg nem felelés esetén, az engedélyeket vissza lehetett vonni. A szabályszegés kihágásnak minősült, amit elzárással vagy pénzbüntetéssel sújtottak. 135 585/1913.(I.18) BM.r.

⁷A *testőrséget* 1867. IV. 21-én kelt királyi leirat szervezte újjá. A következő évben kiadott szabályzat kimondta, hogy a testőrség katonai testület, amelybe fölvetelét a magyar korona országaiból származó bármely főtiszt kérelmezheti, föltéve, hogy 45-ik életévén még nincs túl, hogy legalább 66 hüvelyk magasságú s jól tud lovagolni. Tagjai a király első udvarmestere alá tartoztak. 1896-ban élén állt a kapitány (lovassági tábornok), a főhadnagy (altábornagy) és a hadnagy (tábornok). Udvari szolgálatban két őrmester (örnagy), 4 alőrmester (1 őrnagy, 3 százados) és 37 testőr (százados). További katonai/rendfokozati előmenetel a testőri szolgálat alatt nem volt. 1904-ben felállt a Budán tevékenykedő darabont testőrség.

Révai. XIII.köt. 276.p.

⁸ SZABÓ: Pécs tűzvédelmének története a dualista Magyarországon 1867-1918. ; SZABÓ: A tűzrendészetre vonatkozó fontosabb jogszabályok és rendelkezések 1948-ig.

⁹ PARÁDI József: Integrált rendvédelem a polgári magyar államban 1867-1945. ; Idem: A dualista Magyarország belügyi szervei. ; Idem: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. ; Idem: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. ; Idem: A dualizmus kori magyar rendvédelem. ; Idem: A magyar rendvédelem 1867-1914.

¹⁰ 1896/XXXIII.tc. 85.szakasz.

¹¹ MSÉ 1911. 444.p. ; MSÉ 1914. 315.p.

¹² BAKSA: 122.p.

¹³ A fővárosi államrendőrség állományából a háború első napján mintegy 300 fő vonult be. A sepsiszentgyörgyi önkormányzati rendőrség létszáma rendkívül nagymértékben csökkent. „Csaknem összes rendőrközegeink hadi szolgálatra behívtak. Csupán három száz emberem maradt.”- kesergett a város rendőrkapitánya az alispánnak szóló feliratában.

NAGY: 353.p.

A polgármester jelentései szerint Vásárhelyről a mozgósítással a tisztviselők, szolgák, rendőrök és egyéb városi alkalmazottak közel egynegyede, 45 személy vonult be katonai szolgálatra, a rendkívüli takarékosági előírások ugyanakkor nem tették lehetővé a megüresedett állások betöltését.

DÖMÖTÖR — GAÁL: 866.p.

¹⁴ 1912/LXIII.tc. 4.§.

¹⁵ Loc.cit. 5. § alapján 5470/1914.(VII.27) ME.r.

¹⁶ Pécs, Zombor, Baja, Szabadka, Újvidék, Pancsova, Temesvár, Versecz, Kolozsvár, Marosvásárhely városok területén a csendőrséget közbiztonsági szolgálat ellátására igénybe kellett venni.

5469/1914.(VII.27.) ME.r. alapján 5110/1914. BM.eln.r.

¹⁷ 7364/1914.(X.3.) ME.r.

¹⁸ 9103/1914. (XII.18) ME.r.

¹⁹ 146 413/1914.(VIII.4.) BM.r. ; 147 500/III/c/1914.(VIII.7.) BM.r.

²⁰ 1881/III.tc.

²¹ Loc.cit. 8.§.

²² REKTOR: 93. + 96-97.p.

²³ 1882/X.tc.

²⁴ MSÉ 1914. 320.p. ; MSÉ 1915. 320.p. ; PARÁDI: A polgári magyar állam első központosított, közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség. ; Idem: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918. ; Idem: A csendőrség magyarországi története. ; Idem: Tények és érzelmek egy hajdan volt magyar rendvédelmi testület kapcsán. ; Idem: A Magyar Királyi Csendőrség szervezete. ; Idem: A Magyar királyi Csendőrség szolgálati tevékenységei. ; SZAKÁLY: A Magyar Királyi Csendőrség, az első központosított magyar közbiztonsági őrtestület. ; REKTOR: op.cit. 77-128.p. ; CSAPÓ ; PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945.*

²⁵ 1903/VIII.tc. életbeléptetése az 1905. XII. 9-én hozott minisztertanácsi határozat értelmében az 5692/1905. (XII.29.) ME.r.-el, illetőleg a 91 000/1905.(XII.29.) BM.kr.-el.

²⁶ DORNING ; PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. ; Idem: A polgári magyar állam első határőrizeti szerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. ; Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. ; Idem: A dualizmuskori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség. ; Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség. ; Idem: Rendőrség a magyar határőrizetben. ; Idem: A Magyar Királyság határrendőrsége. ; Idem: *Rendőrség a határőrizetben.*

²⁷ ERNYES: *A magyar rendőrség története I.*

²⁸ Ugyan a községekről szóló törvények, a rendezett tanáccsal bíró városokat is a községek közé sorolták, rendőrségeik azonban a városi rendőrségek közé tartoztak.

ERNYES: *A községi rendőrségek a vidék rendvédelmében.* ; 1871/XVIII.tc. ; 1886/XXII.tc.

²⁹ Rendőr megnevezésű beosztások voltak: rendőrbiztos, rendőrőrmester, rendőrtizedes, rendőrkaplár, rendőrörvezető, rendőrfelügyelő, gyalogrendőr, községi rendőr, közrendőr, lovas rendőr, mezőrendőr, hegyrendőr. A közbiztonsági/közrendészeti feladatokat teljesítő szolgazemélyezethez tartozó további megnevezések: bakter, csózlátó, csósz, erdőőr, éjjeli őr (tülkös), felelős őr, gyepmester, hadnagy (közrendőr), hajdú, határkerülő, hegycsósz, hegyőr, kaplár, kisbíró, körjegyzői irodaszolga, lándzsás, levélhordó, mezei csósz, mezőcsósz, mezőőr, mezőpásztor, nappali őr, pandúr, szőlőcsósz, szőlőpásztor, toronyőr, utkapapán.

³⁰ Az 1918. XI. 13-án Belgrádban aláírt, a háborút lezáró fegyverszüneti egyezmény értelmében, a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében marad, de a szövetségeseknek jogukban áll a stratégiailag fontosabb területeket – a fővárost is – megszállni. 1919. április 16-án megkezdődött a román hadjárat Magyarországon, amely szeptember 23-án az észak-dunántúli előrenyomulást követően ért véget. A román hadsereg kivonulása 1920. március 30-án fejeződött be. A Somogy megyei Babócsától induló a baranyai hegyháton, Baja fölött és Szeged alatt áthúzó és Marosleléig tartó demarkációs vonalon kívül eső területek 1921 augusztusában szabadultak fel a szerb impérium alól.

³¹ 1/1867.PM.kr.

³² Polgári őrségek/polgárőrségek egyébként korábban és később is működtek. A kivételes hatalom idején működő városi és községi rendőrségek hatékonysága, eredményessége változó volt. Nem állt tőlük távol a lakossági részvétel, bár sok helyen segítő szervezet – polgári őrség – létrehozására nem is került sor.

4220/1914.(IX.16) BM.r.

³³ 1912/XXX.tc. 3-4.§.

³⁴ - 1912/XXXI.tc. 1.§.

- A rendvédelmi és honvédelmi szervezetek feladatainak a merev szétválasztása csupán az utóbbi évtizedek során előretörő neoliberais szemlélet következménye. A dualizmus időszakában — hasonlóan más korokhoz — a haderőnek voltak rendvédelmi teendői is, elsősorban a nagyobb létszámot kívánó rendvédelmi feladatok tekintetében. Ilyen volt például járványok esetében egy-egy körzet kordonszolgálat teljesítése általi körülzárása, vagy tömegmegmozdulások felszámolása, stb. A kiegyezési törvényben az szerepel, hogy „Az egész hadsereg és így a magyar hadsereg is, mint az összes hadsereg kiegészítő része.” Erre a szövegrészre hivatkozott gróf ANDRÁSSY Gyula magyar miniszterelnök és honvédelmi miniszter (e két tisztséget egyidejűleg 1877. II. 17. – 1871. XI. 14. között töltötte be) amikor a honvédség mielőbbi felállítását szorgalmazta. Ennek során azzal érvelt, hogy a belső rend érdekében feltétlenül szükség van katonai erőre, ez pedig a hadsereg nem lehet. Ekkor még a közös hadsereg kifejezést nem használták. A magyar miniszterelnök álláspontja szerint abban az esetben, ha a honvédség felállítása nem valósul meg, a létező haderőt kell kettéosztani. A haderőről szóló 1868. évi törvények már a magyar miniszterelnök álláspontját tükrözték. E szerint az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje 6 fő részből állt: a hadseregből — ezt nevezték később közös hadseregeknek — a haditengerészetből (amely ugyancsak közös volt), továbbá a Magyar Királyság esetében a honvédségből és a népfelkelésből, az Osztrák Császárság tekintetében pedig a Landwehrből és a Landstrumból. Együttesen a teljes haderőt fegyveres erőnek hívták. A haderőnek rendvédelmi feladatok ellátása érdekében igénybe vétele tehát már a dualizmus kezdetekor is jelen volt és a későbbiek során is — az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig — a haderő teljesített rendvédelmi teendőket is.

1867/XII.tc. ; 1868/XL.tc. ; 1868/XLI.tc. ; 1868/XLII.tc. ; GALÁNTAI: 100-103.p.

³⁵ PARÁDI: A rendvédelem, közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a II. világháborúig.

³⁶ MNL-BaML IV.410. alisp. Elhelyezési kimutatások és Elhelyezési táblázatok.

³⁷ MNL-BaML IV.433. alisp. (Baranya vármegye kimutatózott községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye alapján, több mint kéttucat település községi rendőrsége került behatóbb tanulmányozás alá.)

³⁸ MNL-BaML IV.410. alisp. op.cit. 800/1918.

³⁹ MNL-BaML IV.410. alisp. op.cit. 13.457/1914.

⁴⁰ MNL-BaML IV.433. Ksz. 222.

⁴¹ MNL-BaML IV.410. alisp. op.cit. 3.541/1884.

⁴² MNL-BaML IV.433. Ksz. op.cit. 285.

⁴³ MNL-BaML IV.402.a. kgy. 628/1915. ; MNL-BaML IV.410. alisp. op.cit. 15.584/1914.

⁴⁴ HALÁSZ: 205.p.

⁴⁵ Pécsi Napló, Hadiállapot és közbiztonság.

⁴⁶ A rendőrfőkapitány 48 pontban rögzített szerteágazó feladatkörébe tartoztak többek között a közrendészet teendői; a rend- és csend, a személy- és vagyonbiztonság fenntartása; a bűntettek megakadályozása, nyomozása, feljelentése; útlevel, cseléd- és toloncügyek; rendezvények engedélyezése és felügyelete; az egyleti, az építési, a közlekedési, az út-, hegy-, mező- és vízrendészet gyakorlása; veszélyes tevékenységek, anyagok és állatok felügyelete; árvaügyek; különféle egészségügyi intézkedések; piacfelügyelet; tűzrendészet; köztisztaság közvilágítás és közterület felügyelet; mértékfelügyelet; tankötelezettség betartásának ellenőrzése; iparhatósági teendők; bordélyok felügyelete; a rendőri legénységi közegek egyenruházatára, fegyverzetére és felszerelésére való felügyelet, s a fegyelmi büntetési jog gyakorlása a rendőri szolgálati szabályzat értelmében; erkölcsi, vagyoni és szegénységi bizonyítványok kiadása; ítélhetőzatal a hatáskörébe utalt kihágási ügyekben. Mindezekon kívül kötelessége volt mindazt teljesíteni, amit törvény, miniszteri rendelet, törvényhatósági szabályrendelet, valamint gyakorlat és szokás a hatáskörébe utalnak.

MNL-BaML IV.1413. Pvrkap-ad. 370/1919.rkap.sz.

⁴⁷ A felemelt létszámú személyi állomány tagjai voltak: rendőrfőkapitány; 1 első osztályú, 2 másodosztályú rendőrkapitány; 2 első osztályú, 1 másodosztályú rendőrfogalmazó; 1 iktató és nyilvántartó; 1 kiadó és irattáros; 1 írnok; 1 személyügyi előadó; 1 kézbesítő; 1 rendőrkapitányi nyilvántartó; 3 rendőrbiztos; 1 hegybiztos; megfelelő számú napidíjas. Őrszemélyzet: 1 rendőrőrmester, 2 rendőr-szakaszvezető, 4 rendőrbiztos, 61 gyalogrendőr, 4 lovas rendőr, 2 gyalogos mezőőr, 2 lovas mezőőr, 12 hegyőr. A rendőrkapitánynak alárendelt egyéb személyzet: 1 börtönőr, hivatásos tűzoltók, 1 dobos, 2 toronyőr, 2 fertőtlenítő, temetőőrök. 1913-ban létrehozottak 4 polgári biztosi (detektív), 1 fogalmazói és 3 új rendőri állást, a következő évben pedig szintén 3 új rendőri állást.

Loc.cit.

⁴⁸ MNL-BaML IV.1413. op.cit. Pvrkap-2026/1911.

⁴⁹ A városok fejlesztéséről szóló 1912. évi törvény 1. §-ban rögzítetteknek megfelelően az 1914-re kiutalt 6 000 000 millió koronából, 2 000 000 koronát alapvetően a városi rendőrségek fejlesztésére kellett fordítani. 1912/LVIII.tc.

⁵⁰ Az 1914. évi belügyminiszteri rendeletben Pécs a 14. sorszám alatt szerepel 36 000 koronával. A felosztási irányelvek között a belügyminiszter a következőket határozta meg: a rendőr altisztek és a rendőr legénység illetményének fokozatos emelése; kifogástalan egyenruha és felszerelés; rendőrségi hivatalszolgái állás rendszeresítése; hivatali helyiségben teljesített állandó éjjeli felügyelet díjazásának rendezése. Ha ennek már eleget tettek, a város dönthette el, hogy a rendőrség, mely területét fejleszti. Erre vonatkozóan a főszámvevőt és a rendőrfőkapitányt meg kellett hallgatni.

14 000/1914.BM.kr.

⁵¹ 41 500/1913.BM.r. ; MNL-BaML IV.1402. Pvt-tvh-80/1913. jegyzőkönyv.

⁵² MNL-BaML IV.1407.a. Pvpolgm. 932/1914. elnöki

⁵³ MNL-BaML IV.1407.a. op.cit. Pvpolg. 500/1914. elnöki

⁵⁴ - MNL-BaML IV.1407.a. op.cit. Pvpolg. 937/1914. elnöki

- A *Pécsi Napló* 1914. VII. 28-án „A pécsi rendőrség és a mozgósítás” cím alatt a főkapitánytól kapott értesülés alapján arról számolt be, hogy a pécsi rendőrlégénység jelentős hányada tartalékos és népfelkelő és ők már be is vonultak. Bevonult a hegyőrök háromnegyede is. A főkapitány egyelőre nem kér csendőri segítséget a belügyminisztertől, de a szabadnapos engedélyeket bizonytalan ideig felfüggesztette.

Pécsi Napló 1914. július 28. 5.p.

- A *Dunántúl* 1914. VII. 30-i számában rövid hír adott tájékoztatást arról, hogy a rendőrlégénység számos tagjának mozgósítás folytán történő behívása következtében előállt létszámhiány miatt, ha az szükségesnek mutatkozik a rendőrség kiegészése képen, Pécs város kül- és belterületén a közbiztonsági szolgálat ellátására csendőröket is igénybe fognak venni. A megjelenés napján „már a ló osztályozásnál nyolc csendőr segédkezett a rendőröknek.”

Dunántúl 1914. július 30. 3.p.

- Szintén a *Pécsi Napló* írt arról, hogy a mozgósítás miatt égne az összes gázlámpák és így lesz, amíg a háborús idők tartanak. A közbiztonsági állapotok zavartalanlansága is megkívánja a jó éjjeli világitást.

Pécsi Napló 1914. július 29. 5.p.

⁵⁵ MNL-BaML IV.1407.a. op.cit. Pvpolg. 1385/1914. elnöki

⁵⁶ - MNL-BaML IV.1407.a. op.cit. Pvpolg. 277/1915. elnöki

- A *Pécsi Napló* egy betörők elfogásáról szóló cikkében jelezte, hogy a 3 fős banda a „Zigomár-társaság” nevet viselte. Jelvényük fekete fakockába vésett Z betű volt. A mozik detektívregényei nagy hatással voltak rájuk. A Z betűt vagy a prészáz falára pingálták vagy papíron hagyták hátra. Az ellopott holmikat nem értékesítették, ezért hónapokig nem fogták el őket. A 21 éves cserapes segéd mellett 2 fiatalkorú tettes volt. Az egyik szintén cserapes segéd, a másik nyomdász tanuló. 18 bűncselekmény nyert bizonyítást. Sok munkát adtak az ügyeletes rendőrbiztosnak és a detektíveknek.

Pécsi Napló 1914. július 9. 4.p. ; *Pécsi Napló* 1914. július 10. 5.p. ; *Pécsi Napló* 1914. július 11. 4.p.

⁵⁷ MNL-BaML IV.1407.a. op.cit. Pvpolg. 1499/1915. elnöki

⁵⁸ A *Pécsi Napló* közreadta, hogy a be nem hívott fiatalok Kassán és Miskolcon polgárőrséget szerveztek és *rendőrség* feliratú piros-sárga karszalagot viselnek. Pécsen az utcai rend fenntartására egyelőre a katonaság ügyel.

Pécsi Napló 1914. augusztus 7. 5.p.

⁵⁹ *Pécsi Napló* 1914. október 28. 5.p. ; *Pécsi Napló* 1914. november 29. 6.p. ; *Pécsi Napló* 1914. december 23. 4.p.

⁶⁰ BABICS — SZITA: 46.p. +345.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK- KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- CSAPÓ — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 186 p. HU-ISBN 963 90 7940 5. /Pannónia könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.
- DORNING — DORNING Henrik: *A rendőrség intézményének fejlődése*. Budapest, 1922, Atheneum. 227 p.
- DÖMÖTÖR — GAÁL — DÖMÖTÖR János — GAÁL Endre: *Hódmezővásárhely története II.1-2*. Hódmezővásárhely, 1993, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata. 1007 p. HU-ISBN 963 03 1550 5.
- ERNYES: *A magyar rendőrség története I*. — ERNYES Mihály: *A magyar rendőrség története I*. Budapest, 2002, Belügyminisztérium. 342 p. HU-ISBN 963 92 0814 0.
- GALÁNTAI — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918*. Budapest, 1985, Kossuth Kiadó. 386 p. HU-ISBN 963 09 2589 3.
- HALÁSZ — HALÁSZ Ferenc: *Mit tudunk Dunaszekcsőről az őskortól napjainkig*. Dunaszekcső, 2000, Dunaszekcső Emlékeiért és Jövőjéért Alapítvány. 266 p. HU-ISBN 963 03 9783 8.
- PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben*. — PARÁDI József: *Rendőrség a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design. 266 p. HU-ISBN 963 76 2332 9. /Rendvédelem a határon a XIX-XX. században, 3./ HU-ISSN —
- PARÁDI : *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtesület 1881-1945*. — PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtesület 1881-1945*. Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU-ISSN 2062-8447.
- REKTOR — REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland, Ohio, USA, 1980, Árpád Könyvkiadó Vállalat. 552 p. USA-ISBN 0 934214 01 8.

TANULMÁNYOK

- ERNYES: A községi rendőrségek a vidék rendvédelmében.
- NAGY
- PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.
- PARÁDI: A dualista Magyarország belügyi szervei.
- PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914.
- PARÁDI: A polgári magyar állam első központosított, közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség.
- PARÁDI: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai.
- ERNYES Mihály: A községi rendőrségek a vidék rendvédelmében. *Belügyi Szemle*, LXI.évf. (2013) 9sz. 75-113.p. HU-ISSN 2062-9494.
- NAGY Szabolcs: Egy székely város közállapottai az első világháború végén. 349-354.p. In KINDA István (szerk.): *A Székely Nemzeti Múzeum Acta Siculica 2011. évkönyve*. Sepsiszentgyörgy, 2011, Székely Nemzeti Múzeum. 741 p. RO-ISSN 1843-8385.
- PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. *Belügyi Szemle*, XXX.évf. (1982) 10.sz. 44-45.p. HU-ISSN 0133-6738.
- PARÁDI József: A dualista Magyarország belügyi szervei. *Belügyi Szemle*, XXXIV.évf. (1986) 3.sz. 541-570.p. HU-ISSN 0133-6738.
- PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI.évf. (1986) 3.sz. 541-570.p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI József: A polgári magyar állam első központosított, közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség. *Belügyi Szemle*, XXXVII.évf. (1989) 2.sz. 35-40.p. 0133-6738.
- PARÁDI József: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, II.évf. (1992) 3.sz. 21-28.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Tradíció és korszerűség*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. — PARÁDI József: Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz. 21-50.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII.évf. (1997) 8.sz. 78-83.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A napóleoni közbiztonsági örösterület útja Párizstól — Itálián és Ausztrián keresztül — Budapestig*” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. — PARÁDI József: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX.évf. (1999) 10.sz. 98-147.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: A rendvédelem, közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a II. világháborúig. — PARÁDI: A rendvédelem, közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a II. világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X.évf. (2000) 12.sz. 79-87.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1999. október 6-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Integrált rendvédelem a polgári magyar államban 1867-1945 — PARÁDI József: Integrált rendvédelem a polgári magyar államban 1867-1945. 123-138.p. In HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Magyar határelőőrzés és európai biztonság*. Pécs, 2004, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja. 294 p. /Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, III./ HU-ISSN 1589-1674. A tanulmány korábbi változata 2004. VI. 22-én Pécsen hangzott el a Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja által szervezett hadtudományi konferenciasorozatnak „*Magyar határelőőrzés — európai biztonság*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A dualizmus kori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség. — PARÁDI József: A dualizmus kori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség. *Határrendészeti Tanulmányok*, III.évf. (2006) 1.sz. 5-46.p. HU-ISSN 1786-2345. A tanulmány korábbi változata 2006. január 17-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság és a Határőrség Országos Parancsnoksága szervezésében megvalósított „*Az 1000 éves magyar rendvédelem*” című közös konferencián. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrend-
őrség. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrend-
őrség. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta
Historiae Praesidii Ordinis)*, XII.évf. (2007)
15.sz. 139-159.p. HU-ISSN 1216-6774. A ta-
nulmány korábbi változata 2004 áprilisában,
Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Ma-
gyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Rendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett „Szemere beszélgetések” szimpozi-
on-sorozat rendezvényén, a Rendőrség Tudomá-
nyos Tanácsának közreműködésével. A pub-
likált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Rendőrség a magyar határőri-
zetben. — PARÁDI József: Rendőrség a magyar határőri-
zetben. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta His-
toriae Praesidii Ordinis)*, XV.évf. (2008) 18.sz.
88-97.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány
korábbi változata 2004. október 14-én, Buda-
pesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar
Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság
által szervezett rendvédelem-történeti tudomá-
nyos konferenciasorozatnak „*Karhatalmi fel-
adatok a bűnmegelőzés és a békefenntartás
szolgálatában Európában a XIX-XX. század-
ban.*” című XVIII. Konferenciáján. A publikált
tanulmány az előadás javított, bővített és átdol-
gozott változata.
- PARÁDI: A csendőr-
ség magyarországi
története. — PARÁDI József: A csendőrség magyarországi
története. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta
Historiae Praesidii Ordinis)*, XVI.évf. (2009)
19.sz. 63-87.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanul-
mány korábbi változata 2005. október 6-án, Bu-
dapesten hangzott el a Szemere Bertalan Ma-
gyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tu-
dományos konferenciasorozatnak „*Másfél évti-
zed nemzeti rendvédelem-történetünk kutatásá-
nak a szolgálatában*” című XIX. konferenciá-
ján. A publikált tanulmány az előadás javított,
bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: Tények és érzelmek egy hajdan volt magyar rendvédelmi testület kapcsán — PARÁDI József: Tények és érzelmek egy hajdan volt magyar rendvédelmi testület kapcsán. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVII.évf. (2009) 20.sz. 93-99.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2006. szeptember 29-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A XIX-XX. századi magyar forradalmak hatása nemzeti rendvédelmi rendszerünkre*” című XX. Konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A dualizmus-kori magyar rendvédelem. — PARÁDI József: A dualizmus-kori magyar rendvédelem. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII.évf. (2010) 21.sz. 66-84.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2007. október 5-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A rendvédelem fejlődése a XIX-XX. században*” című XXI. Konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyság határrendőrsége. — PARÁDI József: A Magyar Királyság határrendőrsége. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII.évf. (2010) 21.sz. 101-116.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2007. október 5-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A rendvédelem fejlődése a XIX-XX. században*” című XXI. Konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség szervezete. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség szervezete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI.évf. (2011) 24.sz. 80-89.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan

- Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005.*” című XXIV. Konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar királyi Csendőrség szolgálati tevékenységei. — PARÁDI József: A Magyar királyi Csendőrség szolgálati tevékenységei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI.évf. (2011) 24.sz. 91-99.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005.*” című XXIV. Konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar rendvédelem 1867-1914. — PARÁDI József: A magyar rendvédelem 1867-1914. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII.évf. (2012) 25.sz. 80-84.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2010. december 6-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A közbiztonság közös Kárpát-medencei örökségünk*” című XXV. Konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SZABÓ: Pécs tűzvédelmének története a dualista Magyarországon 1867-1918. — SZABÓ Károly: Pécs tűzvédelmének története a dualista Magyarországon 1867-1918. 96-243.p. In SZABÓ Károly (szerk.): *Tűzoltó Múzeum évkönyve III. 1986-1987.* Budapest, 1988, Belügyminisztérium Tűzoltósága Országos Parancsnokságának Tűzoltó Múzeuma. 386 p. HU-ISBN 963 70 7838 6.

- SZABÓ: A tűzrendészetre vonatkozó fontosabb jogszabályok és rendelkezések 1948-ig. — SZABÓ Károly: A tűzrendészetre vonatkozó fontosabb jogszabályok és rendelkezések 1948-ig. In RÉTI Rezső (szerk.): *Tűzoltó Múzeum évkönyve*. IV.köt. Budapest, 2003, Tűzoltó Múzeum. 180 p. HU-ISSN 0237-210X.
- SZAKÁLY: A Magyar Királyi Csendőrség, az első központosított magyar közbiztonsági őrtestület. — SZAKÁLY Sándor: A Magyar Királyi Csendőrség, az első központosított magyar közbiztonsági őrtestület. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz. 51-58.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. Konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

CIKKEK

- Rövid hír — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény): Rövid hír. *Dunántúl*, IV.évf. (1914) július 30. 3.p.
- Elfogott betörők. — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény): Elfogott betörők. *Pécsi Napló*, XXIII.évf. (1914) július 9. 4.p.
- Előző nap elfogott betörők. — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény): Előző nap elfogott betörők. *Pécsi Napló*, XXIII.évf. (1914) július 10. 5.p.
- Elfogott betörők. — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény): Elfogott betörők. *Pécsi Napló*, XXIII.évf. (1914) július 11. 4.p.
- A pécsi rendőrség és a mozgósítás. — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény): A pécsi rendőrség és a mozgósítás. *Pécsi Napló*, XXIII.évf. (1914) július 28. 5.p.
- Égnek a gázlámpák. — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény): Égnek a gázlámpák. *Pécsi Napló*, XXIII.évf. (1914) július 29. 5.p.
- Polgárőrség szervezése vidéki városokban. — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény): Polgárőrség szervezése vidéki városokban. *Pécsi Napló*, XXIII.évf. (1914) augusztus 7. 5.p.
- Hadiállapot és közbiztonság. — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény): Hadiállapot és közbiztonság. *Pécsi Napló*, XXIII.évf. (1914) augusztus 12. 2.p.

- Kaposváron polgárör- — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény):
ség alakult. Kaposváron polgárör-
ség alakult. *Pécsi Napló*,
XXIII.évf. (1914) október 28. 5.p.
- Válságban a kaposvá- — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény):
ri polgárör-
ri polgárör-
ség. *Pécsi Nap-
ló* XXIII.évf. (1914) november 29. 6.p.
- Megszűnt a kaposvári — Szerző nélkül (szerkesztőségi közlemény):
polgárör-
polgárör-
ség. *Pécsi Napló*
XXIII.évf. (1914) december 23. 4.p.

DOKUMENTUMGYŰJTEMÉNYEK

- BABICS — SZITA — BABICS András — SZITA László (szerk.): *Vá-
logatott dokumentumok a baranyai-pécsi mun-
kásmozgalom történetéhez*. I.köt. 1869-1918.
Pécs, 1968, Jannus Pannonius Múzeum. 493 p.
HU-ISBN —

STATISZTIKÁK

- MSÉ 1911. — *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Új Folyam XIX.
(1912) 11.sz.
- MSÉ 1914. — *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Új Folyam
XXII. (1916)
- MSÉ 1915. — *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Új Folyam
XXIII. (1915)

LEXIKONOK, ALMANACHOK

- Révai — *Révai Nagy Lexikona. XIII. köt. 1-2*. Budapest,
1915, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 598 p.
- BAKSA — BAKSA János (szerk.): *Rendőrségi almanach
1923*. Budapest, 1923, Magyar Királyi Állami
Rendőrség. 544 p.

LEVÉL-, IRAT ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

- MNL-BaML. — Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei
IV.402a) Levéltára, Baranya Vármegye Törvényhatósági
Bizottságának iratai (1870) 1872-1945. a) köz-
gyűlési jegyzőkönyvek
- MNL-BaML. — Elhelyezési kimutatások és Elhelyezési táblá-
IV.410 zatok. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Me-
gyei Levéltára, Baranya vármegye alispánjának
iratai (1850) 1872-1950 (1952).

- MNL-BaML IV.433-222. — 222. Nagyharsány nagyközség szabályrendelete. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára Baranya vármegye községi kimutatózott szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye (1868) 1872-1949.
- MNL-BaML IV.433-285. — 285. Siklós nagyközség szabályrendelete. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára Baranya vármegye községi kimutatózott szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye (1868) 1872-1949.
- MNL-BaML IV.1402. — Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Pécs város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872-1950.
- MNL-BaML IV.1047a) — Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Pécs város polgármesterének iratai (1859) 1872-1951. a) elnöki iratok.
- MNL-BaML IV.1413 — Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Pécs város Rendőrkapitányi Hivatalának iratai 1870-1921.
- MNL-BaML. Ksz. — Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Kimutatózott szabályrendeletek gyűjteménye.
- MNL-BaML. Kgy. — Magyar Nemzeti Levéltár – Baranya Megyei Levéltár. Közgyűlési iratok gyűjteménye.
- MNL-BaML Pvpolgm. — Magyar Nemzeti Levéltár – Baranya Megyei Levéltár. Pécs város polgármesteri iratok gyűjteménye.
- MNL-BaML Pvrkap-ad — Magyar Nemzeti Levéltár – Baranya Megyei Levéltár. Pécs szabad királyi város rendőrkapitányi hivatal iratainak gyűjteménye.
- MNL-BaML Pvt-tvh — Magyar Nemzeti Levéltár – Baranya Megyei Levéltár. Pécs város tanácsa törvényhatósági bizottságának iratai.

JOGSZABÁLYOK

- 1840/IX.tc. — 1840/IX.tc. a mezőrendőrségről.
- 1867/XII.tc. — 1867/XII.tc. a Magyar Korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.

- 1868/XL.tc. — 1868/XL.tc. a véderőről.
- 1868/XLI.tc. — 1868/XLI.tc. a honvédségről.
- 1868/XLII.tc. — 1868/XLII.tc. a népfelkelésről.
- 1871/XVIII.tc. — 1871/XVIII.tc. a községek rendezéséről.
- 1871/XL.tc. — 1871/XL.tc. a gátrendőrségről.
- 1879/XXXI.tc. — 1879/XXXI.tc. erdőtörvény.
- 1881/III.tc. — 1881/III.tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.
- 1882/X.tc. — 1882/X.tc. a magyar királyi csendőrség által, a törvényhatósági joggal felruházott városok kül- és belterületein való teljesítendőkről.
- 1885/XXIII.tc. — 1885/XXIII.tc. a vízjogról.
- 1886/XXII.tc. — 1886/XXII.tc. a községekről.
- 1896/XXXIII.tc. — 1896/XXXIII.tc. a bűnvádi perrendtartásról.
- 1903/VIII.tc. — 1903/VIII.tc. a határrendőrségről.
- 1912/XXX.tc. — 1912/XXX.tc. a véderőről.
- 1912/XXXI.tc. — 1912/XXXI.tc. a honvédségről.
- 1912/LVIII.tc. — 1912/XLVIII.tc. a városok fejlesztéséről.
- 1912/LXVII.tc. — 1912/LXVII.tc. képviselőházi őrség felállításáról.
- 1912/LXIII.tc. — 1912/LXIII.tc. a háború esetre szóló kivételes intézkedésekről.
- 1/1867.PM.kr. — 1/1867.PM.kr. a Magyar Királyi Pénzügyőr-ségről.
A m.kir. pénzügyőrség szervezete és szolgálata iránti szabályok hivatalos összeállítása. Buda, 1868, Atheneum. 160 p.
- 5692/1905.(XII.29.) ME.r. — 5692/1905. (XII.29.) ME.r. a határrendőrségről szóló 1903/VIII.tc. életbe léptetéséről. *Magyarországi rendeletek Tára*, XXXIX.évf. (1905) I.füzet. 1455.p.
- 91 000/1905.(XII.29.) BM.kr. — 91 000/1905.(XII.29.) BM.kr. valamennyi törvényhatósághoz Fiume város kivételével a határrendőrségről szóló 1903:VIII.tc. életbeléptetésének a végrehajtásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XXXIX.évf. (1905) I.füzet. 1455-1463.p.

- 41 500/1913.BM.r. — 41 500/1913.BM.r. az 1912:LVIII.tc. 1. §-a által a városi rendőrségek fejlesztésére szánt összeg felhasználása.
Belügyi Közlöny, XVIII.évf. (1913) 12.sz. 78-83.p.
- 135 585/1913.(I.18) BM.r. — 135 585/1913.(I.18) BM.kr. valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez és a budapesti m.kir. államrendőrség főkapitányához, a magánkutató (magándetektív) irodák működésének szabályozásáról. (Fiumére is kiterjed).
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) 45-47.p.
- 4220/1914.(IX.16) BM.r. — 4220/1914.(IX.16) BM.r. a polgári őrségek szervezéséről.
Belügyi Közlöny, XIX.évf. (1914) 48.sz. Rendkívüli szám. 605-613.p.
- 5110/1914.BM.eln.r. — 5110/1914. BM.eln.r. több város területén a csendőrség igénybevételéről.
Magyarországi rendeletek tára, XLVIII.évf. (1914) I.füzet. 1513.p.
- 5469/1914.(VII.27.) ME.r. — 5469/1914.(VII.27.) ME.r. egyes városokban a csendőrség igénybevételéről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I.füzet. 1413.p.
- 5470/1914.(VII.27) ME.r. — 5470/1914.(VII.27) ME.r. a törvényhatósági és községi szabályrendeletek rendőri természetű rendelkezéseinek felfüggesztéséről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I.füzet. 1414.p.
- 7364/1914.(X.3.) ME.r. — 7364/1914.(X.3.) ME.r. az állami, törvényhatósági és községi hatóságok (hivatalok) magatartásáról ellenséges megszállás esetében.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I.füzet. 2274.p.
- 9103/1914. (XII.18) ME.r. — 9103/1914. (XII.18) ME.r. az állami, törvényhatósági és községi hatóságok (hivatalok) magatartásáról ellenséges megszállás esetében követendő magatartásáról szóló 7.364/1914.ME.sz. rendelet módosításáról és kiegészítéséről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I.füzet. 2654.p.

- 14 000/1914.BM.kr. — 14 000/1914.BM.kr. az 1912:LVIII.t.c. 1. §-a által a városi rendőrségek fejlesztése az 1914. évre szánt összeg felhasználása. *Belügyi Köz-
löny*, XIX.évf. (1914) 4.sz. 29-33.p.
- 146 413/1914.(VIII.4.) — 146 413/1914.(VIII.4.) BM.r. a hadiállapot
BM.r. idején a vármegyei háztartásban a legmesszebb
menő takarékoság megvalósításáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf.
(1914) I.füzet. 1525.p.
- 147 500/1914. (VIII.7.) — 147 500/1914.(VIII.7.) BM.r. a városok és
BM.r. községek fizetőképességének fenntartásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf.
(1914) I.füzet. 1533.p.

LŐRINCZ József

Az 1956-os forradalom és szabadságharc következményei a hazai börtönügyben

Hazai igazságszolgáltatásunk legsötétebb éveiben, a kíméletlen háborús esztendők nyomott hangulatát tovább tetéző, betegesen eltorzult büntetőpolitika az 1956-os októberi forradalomban és szabadságharchoz hozzájárult az össznépi elégedetlenség robbanásszerű kifejezéséhez. A szabadságuktól, becsületüktől megfosztott, embertelen körülmények között tartott, kiéheztetett és kizsigerelt emberek, továbbá a velük együttérző tömegek 1956 őszen azt a jövőnek is szóló üzenetet fogalmazták meg, hogy a büntető hatalom soha többé ne merészeljen hasonló eszközökhöz nyúlni.

1956. X. 23-án a fővárosban elkezdődött forradalmi események meglepetésszerűen érték a belügyi tárca szervezeteit, így a büntetés-végrehajtás országos vezetését is.¹ 1956. X. 23-án este a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának központi ügyelete a legtöbb büntetés-végrehajtási intézet számára a fokozott szolgálat bevezetését rendelte el, majd ezt követően – főleg Budapesten – több intézet őrségének megerősítéséről intézkedett. Így 1956. X. 24-én a Központi Iskola állományából megerősítették a Budapesti Országos Börtön és Központi Kórház őrségét. Ugyanezen a napon a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága utasítást adott az elítéltek munkáltatásának azonnali felfüggesztésére. 1956. X. 29-én délután a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága az alárendelt egységek vezetőit arra utasította, hogy a pártszervezetekkel, a honvédséggel és az újonnan megalakult szervezetekkel tartsanak kapcsolatot, teljesítsék a fokozott szolgálatokkal kapcsolatos kötelezettségeiket, az elítélteket tartsák a zárakban, a séták megtartására intézkedjenek, az őrizetesek kitörését akadályozzák meg, a szökött elítélteket fogadják be és különítsék el, a rádióügyeletet szervezzék meg, a személyi állomány és az elítéltek étkeztetésére fordítsanak gondot. Ebben az utasításban a fegyverhasználattal kapcsolatban az állt, hogy

az őrség csak erőszakos támadás esetén nyithat tüzet, ha a tömeg fegyverrel támad.²

A tömeg a büntetés-végrehajtási intézetekbe behatolva hat megyei börtönből³ és két munkahely parancsnokságról⁴ szabadította ki az elítélteket. A büntetés-végrehajtási intézetek többségében az elítélteket bizottságok szabadították ki. Néhány helyen az elítéltek szervezkedése, csendes kitörési kísérletei, a zárkák ajtóinak megrongálásai a kiszabadítást felgyorsították. A bizottságok elsősorban a politikaiakat, „kisidős” és első büntényes elítélteket és mindenekelőtt a fiatakorúakat szabadították ki. Mindössze kettő, a Debreceni Megyei Börtön és a Sopronkőhidai Országos Börtön volt az, ahonnan senki sem szabadult ki ebben az időszakban.⁵

Általánosságként megállapítható az is, hogy a kitört, vagy kiszabadított elítéltek és a börtönökbe betört személyek a személyi állományt nem bántalmazták. Az őrséget megerősítő rendőr-, honvéd-, karhatalmi- és civil erőkről elmondható, hogy az elítéltek kiszabadításának, vagy kitörésének megakadályozása érdekében a fegyvereiket a legritkább esetben használták. Ugyanez elmondható a belső karhatalom erőiről is.⁶ Egyetlen olyan intézet sem volt, ahol az elítéltek kitörését, vagy annak kísérletét külső erők fegyverrel támogatták volna. Az viszont megtörtént, hogy az elítéltek annak ellenére nem bántották az általuk túsul ejtett büntetés-végrehajtási tisztet, hogy az őrség a kitörni akaró őrizetessekkel szemben fegyvert használt, melynek következtében Sopronkőhidán két elítélt meghalt.⁷

Az elítéltek egy része a kitörés helyett több helyen a parancsnokság befolyásolása és a szabadulás érdekében éhségsztrájkba kezdett, felszólításra nem jött ki a zárkából, összevagdalta magát, önkasztást hajtott végre, vagy nem vette fel a munkát. Amikor az elítéltek kiszabadultak, többnyire megelégedtek azzal, hogy az őrséget elzavarták, az egységnél maradt fegyverzetet, élelmezési anyagot, ruhát, berendezési tárgyakat magukkal vitték. Megfelel az igazságnak a jelentés azon része, mely szerint számos helyen, elsősorban mezőgazdasági mun-

kahelyen az elítéltek egy része ott maradt személyi állomány tagjaival közösen gondozták a gazdaság állatait. Egy olyan büntetés-végrehajtási tisztról tudunk, aki Sopronkőhidán tisztártása véletlenül leadott lövése következtében életét veszítette. A már felfegyverkezett elítéltek sem alkalmaztak fegyveres erőszakot volt fogva tartóik ellen. A fegyverhasználatok következtében életét veszítette 4 fegyveres, vagy fegyver nélküli támadó, 7 elítélt és egy büntetés-végrehajtási tiszt. Az elítéltek közül 13 fő sebesült meg.⁸

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának forradalmi bizottsága 1956. X. 31-én az alárendelt intézetek részére forradalmi bizottság alakítására, a volt Államvédelmi Hatóság beosztottai elbocsátására, a területi forradalmi szervezetek utasításának végrehajtására adott parancsot. 1956. XI. 2-án a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának forradalmi bizottsága bejelentette, hogy 1956. XI. 1-ei hatállyal a büntetés-végrehajtás szervezete az Igazságügyminisztérium alárendeltségébe került, illetve újabb távmondásban erősítette meg a volt Államvédelmi Hatóság beosztottainak eltávolításával, leszerelésével kapcsolatos intézkedéseket. 1956. X. 28-a után az országos és megyei börtönök többségében, a járási börtönök kisebb hányadában önként jelentkezett, vagy letartóztatásba helyezett Államvédelmi Hatóság beosztottait az állami- és pártfunkcionáriusokat és őrizetbe vett katonákat tartottak fogva, akik 1956. XI. 4-e után szovjet segítséggel szabadultak. 1956. XI. 4. után a büntetés-végrehajtási intézetek személyi állományának nagy részét a szovjet csapatok lefegyverezték és hosszabb-rövidebb ideig őrizetben tartották.⁹

A büntetés-végrehajtási intézetekben az 1956. X. 1-ei adatok szerint őrzött 3680 politikai és 14 589 köztörvényes (összesen 18 269) elítéltből 1956. X. 25-e és 1956. XI. 4-e között 3680 politikai és 10 606 köztörvényes (összesen 13 286) elítélt szabadult ki. HORVÁTH Miklós kutatásai alapján 1956. X. 23-án ezekben az intézetekben 17 619 elítéltet őriztek, akik közül 1745 fő kitört, vagy megszökött, 2839 fő külső segítséggel szabadult, 1497 főt a parancsnok és 9151 főt bizottság szaba-

dított. Így a forradalom napjaiban a büntetés-végrehajtási intézetekből összesen 14 778 fő szabadult ki.¹⁰

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Őrszolgálati Osztályának kijelölt bizottsága a bekövetkezett eseményeket – 1957. januárjában – értékelve arra a megállapításra jutott, hogy a büntetés-végrehajtási szervezetek működési zavarainak és az elítéltek tömeges kiszabadulásának legfőbb oka a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és az alárendelt szervezetek között a forradalmat megelőzően kialakult viszonyrendszerben keresendő. Általában megállapítható, hogy az alárendelt egységeink hosszú évek során igen hozzászoktak a felülről jövő irányításhoz, megszokták, hogy minden ügyesbajos dolgaikban felfelé fordultak tanácsokért és utasításokért. Az ellenforradalmi erők a túlzottan decentralizált szerveket támadták meg elsősorban és így a minisztériumon kívül az első és a legerősebb csapásokat a megyei főosztályokra mérték így lényegében „Fej” nélkül maradtak az egységek.

1956. XI. 7-én tették közzé a fegyveres erők miniszterének felhívását, amely 1956. XI. 11-ig adott haladékot a kiszabadult elítélteknek arra, hogy jelentkezzenek az intézeteknél büntetésük folytatása végett. A közlemény tudatta, hogy a határidő betartása esetén a visszatérők büntetését egyharmaddal csökkentik, ha azonban nem jelentkeznek, semmiféle kedvezményben nem részesülnek. A hazai börtönökben lévő fogvatartottak száma 1956. XII. 31-én 5365 fő volt. Ezzel a létszámmal kezdődött meg az úgynevezett KÁDÁR-korszak büntetés-végrehajtási történetének következő 33 éve.

A sztálini büntetőpolitikával való szakítás az 1950-es évek második felétől lényegében a korábbinál joviálisabb büntető igazságszolgáltatáshoz való közeledést eredményezett. A lenini büntetőpolitika téziseit felidéző kétarcú igazságszolgáltatás egyfelől a politikai ellenfelekkel szembeni könyörtelenséget, másfelől azonban a „dolgozó osztályhelyzetű” bűnelkövetőkkel szembeni segítő-nevelő szándékot kívánta kifejezésre juttatni. Előbbi funkciójában az 1956-os forradalom aktív résztvevőivel és az „osztályidegenekkel” szemben történelmünk

egyik legvéresebb leszámolását végezte el.¹¹ A tudatosan és indokolatlanul alkalmazott terror mellett az 1957. VI. 29-ei országos pártértekezlet ugyanilyen tudatosan élt a megbocsátás eszközével. Az úgynevezett megtévedt, vagy megtévesztett dolgozókkal szemben a büntetőpolitika megelőző, javító, nevelő tevékenységet tűzött ki célként.

Az 1957-es büntetőpolitikai döntés alapján az igazságszolgáltatásra a bűnelkövetők, illetve az elítéltek kategorizálásának fontos feladata hárult. Az érintett szervezetek vezetőinek közös utasítása¹² alapján az elítéltek között az osztályhelyzet, az előélet, a bűncselekmény jellege és a bűncselekmény súlya szerint tettek különbséget. A büntető- és büntetés-végrehajtási politikát jól érzékelteti SZÉNÁSI Géának a legfőbb ügyésznek az írása.¹³ E szempontoknak megfelelően 1958 végére más-más intézetbe kerültek az ellenforradalmár és osztályidegen elemek,¹⁴ a dolgozó osztályhelyzetű politikai elítéltek, a szokásos bűnözők és súlyosan visszaesők, a dolgozó osztályhelyzetű, kisebb súlyú köztörvényes bűncselekményt elkövető személyek.

A konszolidációra törekvés jelent meg 1959. novemberében az Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának határozataiban, amely kimondta, hogy fel kell gyorsítani a szocializmus alapjainak lerakását. A kongresszusi irányelvek két üzenetet tartalmaztak a büntetőpolitika formálásához: egyik „üze-nete” az önmagát legitimáló hatalom sokszor hangoztatott érveként a szocialista törvényesség erősítése volt, a másik, hogy fel kell gyorsítani a rendszerellenes társadalmi réteg elszigetelését, illetve „felvilágosítását”. A kongresszus az igazságszolgáltatás döntéshozóit mindenestre arra inspirálta, hogy a büntetés-végrehajtás területén is gyorsítsanak az „elbitangolt” dolgozó osztályhelyzetű elkövetők visszaterelésében, amikor a nevelést intézményesítették a végrehajtási rendszeren belül.¹⁵ Ennek szellemében lépett hatályba az 1959. VI. 30-án kiadott belügyminiszteri utasítás, amely a büntetés-végrehajtás két fő feladatának jelölte meg a letartóztatottak őrzését és a nevelését.

A belügyi utasítás azonban még mindig kihangsúlyozta, hogy az „osztálypolitikát” érvényre kell juttatni a letartóztatottak nevelésénél. Az „osztályidegenekkel”, a „politikai elítéltekkel” szembeni differenciált bánásmód realizálási formái voltak a kötelező zárkafogság (egyéni elkülönítés), a kapcsolattartás korlátozása, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének szűkítése. A letartóztató intézetekben 1960. I. 1-vel létrehozták a nevelési szolgálatot, országosan 124 fővel. A nevelői állományt volt politikai tisztekből és felkészültebb körlet-parancsnokokból választották ki, egyidejűleg létrehozták a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán a nevelési szolgálat irányítására Nevelési Osztályt, ezen belül az instruktori és a sajtó alosztály alakult meg. Előírták, hogy minden 100 letartóztatott nevelésével 1 nevelő foglalkozzon. Az újonnan kinevezett nevelők felkészítését 6 hetes turnusokban a Maglódi úti büntetés-végrehajtási iskolán végezték el.¹⁶ A büntetés-végrehajtási intézethálózaton belül megkülönböztették az országos börtönöket, a megyei és körzeti börtönöket és a büntetés-végrehajtási munkahelyeket. **(I.sz. melléklet)**

A nevelési szolgálat létrehozásának és feladatának korabeli felfogásáról a *Büntetés-végrehajtási Szemle* egyik szerzője, ZORKÓCZY Károly így írt: „A nevelőapparátus létrehozásakor arra törekedtünk, hogy a személyi állományból a politikailag legképzettebbeket válasszuk ki a nevelő munkára. Ezeknek az elvtársaknak a politikai szilárdsága elég ahhoz, hogy a politikai vitákban megállják a helyüket. Nem az itt a cél, hogy a nevelőmunka során a politikai kérdésekben aprólékos viták merüljenek fel és ezáltal mód nyíljon a provokációra, a fogalmak rosszindulatú összezavarására, hanem az, hogy az egyes döntő kérdésekben a nevelők helyesen tudjanak állást foglalni és fel tudjanak lépni az ellenséges, félrevezető, provokatív nézetekkel és kezdeményezésekkel szemben.”¹⁷ A nevelés célja tehát elsősorban politikai-világnézeti „agymosás” volt a nagyobb veszélyt hordozó rendszerellenes erők semlegesítésére és csupán mellékes cél a társadalom együttélési normáival szembe forduló köztörvényesek reszocializálása. PÁL László 1976-ban

megjelent átfogó kriminálpedagógiai munkájában joggal kifogásolja e korszak nevelőinek egyoldalú felkészültségét: „A nevelési szakszolgálat szervezésekor nem tették követelménnyé a pedagógiai szakképzettséget, így a büntetés-végrehajtási intézetekben megalakult nevelő csoportok döntő többségükben pedagógiailag képzetlen személyekből álltak. Az intézkedés mellett azzal érveltek, hogy a nevelői csoportok létrehozása száznál több személy beállítását igényelte, s ezt 1960-ban nem lehetett volna teljesíteni, amennyiben pedagógiai képesítéshez kötik a nevelői státuszt.”¹⁸ Nyilvánvaló, hogy a nevelői szolgálat létrehozásának időszakában, a politikai tudatformálás nem a pedagógiailag, hanem a politikailag képzett és megbízható káderek „osztályharcba hívását” igényelte. E politikai-világneveti harchoz szükség volt elitélt-segítőkre is — azaz aktívákra —, akik alkalmasak voltak a zárkán belül nyomatékosítani a párt és a kormány történelmi küldetését. Az aktívakkal szemben az első és legfontosabb követelmény az volt, hogy „olyan dolgozó osztályhelyzetű legyen a kiválasztott elitélt, aki helyesli a szocializmus építését, továbbá a párt és a kormány politikájának alapvető kérdéseivel egyetért, vagy legalább ilyen jellemvonások észlelhetők nála.”¹⁹

A büntetés-végrehajtás gazdálkodása területén racionális döntésként értékelhető, hogy 1957-től a belügyminiszter utasítása alapján 1957. VII. 1-vel a büntetés-végrehajtás önálló költségvetési szervezatként folytatta tevékenységét, ezzel a rendelkezéssel a börtönök pénzügyi irányítása a megyei rendőr-főkapitányságok hatásköréből a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság hatáskörébe került. Egyidejűleg a parancsnokságon megkezdte működését a börtönök ellátását koordináló, középírányító pénzügyi, valamint anyagi- és technikai osztály.²⁰ Az elitéltek munkáltatását, — elsősorban a nagyüzemi jellegű termelőmunka végzését — a nevelés fő eszközeként értelmezték, ezért 1959-ben megszüntették és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság szervezetébe olvasztották a Közérdekű Munkák Igazgatóságát, amelynek mint különálló szervezetnek működése veszélyeztette az egy-

séges, nevelési szempontok érvényesülését. Az elítéltek lehetőleg teljes körű, folyamatos foglalkoztatása érdekében a büntetés-végrehajtási vállalatok termelőtevékenysége a jelentős élőmunka felhasználására irányult, ezért az ipari vállalatokban elsősorban élőmunka-igényes technológiai eljárásokat, a mezőgazdasági célgazdaságokban pedig a nagy létszámú kézi munkaerőt alkalmaztak. Ebben az időszakban kezdődött meg a gazdaságokban az úgynevezett téli foglalkoztatás, amely azt jelentette, hogy a téli három-négy hónap alatt is igyekeztek lekötöni valamilyen foglalatossággal az elítélteket. Az 1959. évről szóló jelentés már arról számolt be, hogy a büntetés-végrehajtás termelő üzemeinek tevékenysége abban az évben lett először rentábilis, amikor az ipari és mezőgazdasági üzemek tervüket túlteljesítették, ekkor a foglalkoztatható elítéltek 97 %-ának volt munkája, 33%-uk az ipari vállalatokban, 27%-uk a mezőgazdaságban dolgozott, míg 40%-uk vegyes és házimunkát végzett.²¹ A főképpen az élőmunkát kihasználó termelés azonban azzal a hátránnyal járt, hogy a következő időszakban rendre elmaradt a termelés korszerűsítésére irányuló technológia fejlesztése.²²

A fiatalkorúak sátoraljaújhelyi telepítésének problémái – az elhelyezési feltételek hiányosságai, a fiatalkorúak látogatásának nehézségei, nem kevésbé a rendkívüli események szaporodása – a fiatalkorúak áttelepítésére indította a büntetés-végrehajtás vezetését. Az áthelyezés szándéka szerint centrális helyre kijelölendő intézet Budapestre, a *Budapesti Országos Börtön egyik* részlegébe került.²³ A mintegy 150 fiatalkorú (130 fiú és 20 leány) a korábbinál kedvezőbben, 10 személyes zárkákban nyert elhelyezést. Csoportosításuk foglalkoztatásuk szerint történt. A fiúk asztalos- és cipésműhelyekben, a lányok konfekció műhelyben dolgoztak. 1959-ben a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága — korábbi rendelkezéseit némileg módosítva — megerősítette a fiatalkorúak szakképzésének szükségességét. Az egy év hátralévő börtönbüntetéssel rendelkező elítélteket már kötelezte az ipariskola tanterv szerinti oktatásban való részvételére. A szakoktatást a szakma

elméletében és gyakorlatában jártas nevelőkre (úgynevezett osztályfőnökökre) bízták. Az osztályfőnökök és az őrség tevékenységét az fiatalkorúak nevelésével megbízott két fő szakképzett pedagógus hangolta össze.²⁴ A fiatalkorúaknak a Budapesti Országos Börtönbe telepítése újfent a felnőtt korúakkal együtt való elhelyezésének korábbi gondját prolongálta. Az 1958-1959-es áttelepítés előkészületei során felvetődött ugyan az önálló intézet létesítésének gondolata, de a kivitelezés anyagi terhei, nem kevésbé szemléleti akadályai (az új börtön építésének politikai tilalma) a megvalósítást csaknem négy évvel elodázták.

A büntetés-végrehajtás tiszti állományának (tisztjelöltjeinek) oktatása – a rendőrtisztképzéssel együtt – az 1959-ben létesített Belügyminisztérium Rendőrtiszti Akadémián folytatódott, ahol a büntetés-végrehajtási szakcsoport két oktatója látta el a büntetés-végrehajtási szaktantárgyaknak – a büntetés-végrehajtási őrszolgálati ismereteknek, a büntetés-végrehajtási szolgálati ismereteknek és a büntetés-végrehajtási nevelésnek – az oktatását. A büntetés-végrehajtási testület középfokú szakmai képzése 1960-ban kezdődött el a Belügyminisztérium Kun Béla Tiszthelyettes-képző Iskoláján. A szakmai képzés körébe voltak sorolhatók a különböző rabnevelői tanfolyamok, illetve a termelésben dolgozó műszaki és adminisztratív dolgozók szakmai továbbképzése is. A büntetés-végrehajtás ebben az időszakban jelentős erőfeszítéseket tett a személyi állomány azon tagjainak beiskolázására, akik nem végezték el az általános iskolát. Szakmai továbbképzés keretében tiszti, tiszthelyettesi, őri alapvizsgát kellett tennie minden büntetés-végrehajtási beosztottnak 1960. VI. 30-ig.

A szerény szakirodalomban az 1960-as évek elején merült fel először azon aggodalom, hogy az elítélt átnevelése, javítása nem érhet véget a börtönből való szabadításával. „Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy az utógondozás hiánya, vagy elégtelensége semmivé teheti évek munkáját, erőfeszítéseit.”²⁵ 1959-ben a Legfőbb Ügyészség a visszaesés okairól tájékozódva azt találta, hogy az ismételt bűnelkövetésben nagy sze-

repet játszott a társadalom elfordulása, a foglalkoztatás megtagadása. A vizsgálat hatására kibocsátott kormányrendelet előírta, hogy — az elítélt kérelmére — a büntetés-végrehajtási intézet köteles az elítélt szabadulása előtt négy héttel a lakóhelye szerinti tanácsot tájékoztatni az elítélt szakképzettségéről és személyi körülményeiről, két héttel a szabadulás előtt pedig az illetékes rendőri szervezetet, ahol az elítélt jelentkezni köteles. A korabeli szakirodalom arról adott számot, hogy éppen azok az elítéltek nem kértek segítséget, akiknek a legnagyobb szükségük lett volna rá, másrészt kifogásolták azt, hogy nem volt meg a megfelelő együttműködés a büntetés-végrehajtási, a tanácsai és a rendőri szervezetek között. A kormányhatározat kibocsátásának azonban kiemelhető jelentősége, hogy jogszabály hazánkban először rendelkezett a börtönből szabadult emberek utógondozásáról.

Jegyzetek:

¹ HORVÁTH: 216-228.p.

² Loc.cit. 219.p.

³ 1956. X. 25-én győri, 1956. X. 26-án a zalaegerszegi, a kecskeméti, az esztergomi és a nyíregyházi, 1956. X. 27-én pedig a szombathelyi börtönökbe hatolt be a tömeg.

⁴ 1956. X. 26-án az oroszlányi, 1956. X. 28-án pedig a komlói munkahely parancsnokságról szabadított ki a tömeg elítélteket.

⁵ HORVÁTH: op.cit. 220.p.

⁶ Honvédségi erőkkel egészítették ki az őrséget Kecskeméten, Kaposváron, a Budapesti Körzeti Börtönben, Állampusztán, Baracskán és Kalocsán.

⁷ HORVÁTH: op.cit. 224.p.

⁸ Loc.cit. 225.p.

⁹ Loc.cit. 226.p.

¹⁰ Loc.cit.

¹¹ A legújabb kutatási adatok szerint a polgári és katonai bíróságok által 1956. november 4-től 1957. július 31-ig halálra ítélték száma 131 fő volt, míg a forradalmi eseményekben való részvétel miatt kivégzettek összlétszáma meghaladta a 350 főt.

¹² A bűnelkövetők kategorizálását a BM-IM-Legfőbb Ügyészi 1958. évi közös utasítása tartalmazta.

¹³ „Korábban általános volt az a felfogás, amely szerint a börtönön belül nincs jelentősége az osztályhelyzetnek, mindenkit egyforma körülmények között kell őrizni és mindenkit egyforma módszerrel kell nevelni. E felfogás helytelenségét a gyakorlati élet cáfolja meg. ...Az osztályidegen elítélt a börtönön belül sem tagadja meg mivoltát, a maga számára kedvező helyzetet akar teremteni, s igyekszik befolyása alá vonni mindenkit, gyakran még a bv. személyi állomány tagjait is. Ha megfelelő kategorizálással, az osztálypolitikai szempontok céltudatos érvényesítésével nem törekedtünk az osztályidegen elítéltek ellenséges tevékenységének megakadályozására, akkor a nevelési munka eleve eredménytelen, mert a börtönből politikailag megtévesztett, az osztályellenség uszályába került elítéltek szabadulnának ki. A büntetés-végrehajtás során tehát különbséget kell tenni a különböző elítélt között az osztályhelyzet, a bűncselekmény és a büntetési idő alapján. Ez a megkülönböztetés kiindulási alap, amely megszabja a különböző elítéltekkel kapcsolatos nevelési módszerek tartalmát és kereteit. A büntetéseket ezen szemlélet szerint három fő csoportba szokás osztani: 1. Ellenforradalmárok és osztályidegen elemek. 2. Megrögzött bűnözők. 3. Alkalmoszerűen, kismértékben bűnöző, elmaradt emberek. A különböző kategóriák közötti határvonalat a nevelés, mint ráhatás mértéke és az alkalmazott nevelés várható eredménye vonja meg. Az ellenforradalmároknál és osztályidegen elemeknél a ráhatásnak erőteljesebbnek kell lennie az ideológiai eszközök előtérbe helyezésével, míg a megrögzött bűnözőknél az általános kultúra emelésével a morális érzék kialakítása a fontosabb. A legkevesebb gondot a nevelés részére a harmadik kategória jelenti, minthogy ezen emberek számára az esetek többségében az egyszerű büntetés inkább elrettentő, mint nevelő hatásként jelentkezik, őket további bűncselekmény elkövetésétől végleg visszatartja.”

SZÉNÁSI

¹⁴ A közös utasítás szerint ellenforradalmár elemeknek minősültek a szervezkedés, kémkedés, a hazaárulás bűncselekményeiben vezető, irányító tevékenységet folytató személyek, osztályidegeneknek a papok, a csendőrök és a volt horthysta katonatisztek.

¹⁵ A konszolidáció jegyében 1960. III. 9-én az Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága BISZKU Béla belügyminiszter előterjesztése alapján megtárgyalta és jóváhagyta az amnesztia-rendeletet. A Magyarország felszabadulásának 15. évfordulója alkalmából 1960. IV. 1-én kihirdetett részleges politikai közkegyelem — amelynek részletes tartalmára nem térünk ki — a fogvatartottak várakozásával ellentétben viszonylag kevés embert érintett: 1960. IV. 1-én és 2.-án a váci börtönből 193 elítéltet helyeztek szabadlábra. A szűkre szabott amnesztia elleni tiltakozásul éhségsztrájk robbant ki a Váci Országos Börtönben 1960. IV. 7-én, másnapra az elítéltek 80 %-a csatlakozott az akcióhoz. Az éhségsztrájkolókat elkülönítették. A sztrájk letörését a helyszínen FÖLDES László, a belügyminiszter első helyettese irányította.

¹⁶ Az első rabnevelői tanfolyamot 1960 nyarán, a másodikat 1961 augusztusában fejezték be, a két tanfolyamot a nevelők 90 %-a elvégezte. A tanfolyamok tantárgyai a marxizmus-leninizmus, rabnevelés, büntetés-végrehajtási szabályzat voltak.

¹⁷ ZORKÓCZY: Egy országos börtönben tartott komplex ellenőrzés tapasztalatai. 41.p.

¹⁸ PÁL: 180.p.

¹⁹ TEVESZ: 24.p.

²⁰ ZORKÓCZY: Gondolatok személyi állományunk megváltozott anyagi ellátásáról. ; Idem: Mit jelent az önálló pénzügyi szervezet felépítése a büntetés-végrehajtás területén.

²¹ DEME

²² PALOTÁS: 13.p.

²³ Az áthelyezést az 1958. decemberében a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága rendelte el. A fiatalokúak átszállítása 1959 januárjában megtörtént.

²⁴ Az 1959. és 1963. között a fiatalokúak büntetés-végrehajtásáról fennmaradt iratanyag feltárása még ma is akadályokba ütközik. Ezért ennek az időszaknak jellemzése napjainkban még csak töredékesen valósítható meg.

²⁵ MÉSZÁROS

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- HORVÁTH — HORVÁTH Miklós: *1956 hadikrónikája*. Budapest, 2006, Akadémiai Kiadó. 481 p. HU-ISBN 978 963 05 8026 8.
- PÁL — PÁL László: *Nevelés a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, 1976, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 522 p. HU-ISBN 963 22 0389 5.

TANULMÁNYOK

- DEME — DEME Mihály: A büntetés-végrehajtás 1959. évi gazdasági munkája. *Büntetés-végrehajtási Szemle*, IV.évf. (1960) 5.sz.
- MÉSZÁROS — MÉSZÁROS József: Hozzászólás a visszaeső bűnözés kérdéséhez. *Beliügyi Szemle*, I.évf. (1963) 12.sz. 79-86.p. HU-ISSN 0133-6738.

- SZÉNÁSI — SZÉNÁSI Géza: A szocialista büntetés-végrehajtás törvényessége. *Büntetésvégrehajtási Szemle*, II.évf. (1958) 4.sz.
- TEVESZ — TEVESZ Imre: a szocialista büntetésvégrehajtás feladata és az elítélt aktívák szerepe a rabnevelésben. *Büntetésvégrehajtási Szemle*, III.évf. (1959) 3.sz.
- ZORKÓCZY: Gondolatok személyi állományunk megváltozott anyagi ellátásáról. — ZORKÓCZY Károly: Gondolatok személyi állományunk megváltozott anyagi ellátásáról. *Büntetésvégrehajtási Szemle*, I.évf. (1957) 1-2.sz.
- ZORKÓCZY: Mit jelent az önálló pénzügyi szervezet felépítése a büntetésvégrehajtás területén. — ZORKÓCZY Károly: Mit jelent az önálló pénzügyi szervezet felépítése a büntetésvégrehajtás területén. *Büntetésvégrehajtási Szemle*, I.évf. (1957) 7-8.sz.
- ZORKÓCZY : Egy országos börtönben tartott komplex ellenőrzés tapasztalatai. — ZORKÓCZY Károly: Egy országos börtönben tartott komplex ellenőrzés tapasztalatai. *Büntetésvégrehajtási Szemle*, IV.évf. (1960) 4.sz.
- TANKÖNYVEK**
- PALOTÁS — PALOTÁS Miklós: *A büntetés-végrehajtási munkáltatás fejlődése és jelenlegi helyzete*. Budapest, 1983, Rendőrtiszti Főiskola.

Büntetés-égrehajtási intézetek az 1958- 59-es években

Országos Börtönök

Márianosztrai Országos Börtön
Váci Országos Börtön
Sopronkőhidai Országos Börtön
Budapesti Országos Börtön
Sátoraljaújhegyi Országos Börtön
Kalocsai Országos Börtön
Szegedi Országos Börtön

Megyei és körzeti börtönök

Miskolci Megyei Börtön
Balassagyarmati Megyei Börtön
Székesfehérvári Megyei Börtön
Kecskeméti Megyei Börtön
Veszprémi Megyei Börtön
Debreceni Megyei Börtön
Nyíregyházi Megyei Börtön
Szekszárdi Megyei Börtön
Zalaegerszegi Megyei Börtön
Szombathelyi Megyei Börtön
Kaposvári Megyei Börtön
Pécsi Megyei Börtön
Győri Megyei Börtön
Egri Megyei Börtön
Gyulai Megyei Börtön
Jászberényi Körzeti Börtön
Szolnoki Megyei Börtön
Budapesti Katonai Börtön
Esztergomi Megyei Börtön
Budapesti Megyei Börtön

Bv. munkahelyek

Baracska Munkahely
Pálhalmai Munkahely
Állampusztai Munkahely
Nagyfai Munkahely
Karcag-Tilalmasi Munkahely

SOM Krisztián

A magyarországi határforgalom-ellenőrzés 1900-1914

A határforgalom-ellenőrzés mindenkori célja a határon átkelő személyek, poggyászaik és egyéb, kereskedelmi áruk ellenőrzése, biztonsági, illetve vámügyi szempontok szerint, ami kiegészül az állatok, illetve feldolgozott áruk egészségügyi vizsgálatával is. A személyforgalom felügyelete az útiokmányok ellenőrzésének a segítségével valósul meg. Az ellenőrzés célja a közbiztonságra veszélyes személyek felderítése, valamint az idegenrendészettel kapcsolatos eljárások megvalósítása. Így volt ez a vizsgált időszakban is.

A határforgalom-ellenőrzése, a külföldre utazás szabályai és az idegenrendészet párhuzamosan, valamint részben összefonódva fejlődött.

A Magyar Királyság határforgalma a dualizmus békeidőszakában

Magyarország „külső” azaz az Osztrák Császársággal nem közös határszakaszán útlevél-kötelezettség állt fenn — amely alól a szerbiai határszakasz 1910 és 1912 között volt mentes¹ — ennek megfelelően a magyar-szerb és a magyar-román államhatárt a kijelölt határátkelőhelyeken lehetett átlépni a megfelelő útiokmány birtokában, bár a kishatárforgalom tekintetében e rendszer erős enyhítésekkel valósult meg. A kikötőkben — elsősorban a jelentős nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező fiumeiben — függetlenül a hajók által érintett kikötőktől és a végcéljuktól csak a kivándorlók ellenőrzése folyt.² Az Osztrák-Magyar Monarchiának azon „külső” határain,³ ahol útlevél-kötelezettség nem állt fenn — a személyforgalom ellenőrzése sem valósulhatott meg — vámellenőrzés azonban volt, bár az Osztrák-Magyar Monarchia határain kívülről érkező áruk esetében.⁴

A magyar-román és a magyar-szerb határon csaknem 30 településen működött határátkelőhely, korabeli szóhasználat szerint határkapu.⁵

A közúti határátkelőhelyeket elsősorban a határhoz közeli járáások és vármegyék lakosai használták. Jelentős volt egyes határátkelőhelyeken — ahol mindkét oldalon közel volt egy nagyobb település — a gyalogos forgalom, illetve az állat vontatta fogatok átlépése. Gépkocsik is előfordultak, bár a vidéki utántöltésük, illetve javításuk ekkor még nehézségbe ütközött és a vételáruk is legfeljebb a tehetősebb középrétegek számára volt elérhető. A menetrend szerinti autóbusz-forgalom az Osztrák-Magyar Monarchiában elsősorban az osztrák örökös tartományokban volt számottevő, de ott is csak helyközi járatként.⁶

A vasút nyújtott nagyobb szárazföldi távolságra közlekedési lehetőséget. A vasút az 1910-évek elején élte fénykorát. A korábbi évtizedekhez képest a jegyárak csökkentek, a szerteágazó hálózat miatt sokan vették igénybe. A gyorsvonati szerelvényeket vontató mozdonyok végsebessége már ekkor meghaladta a 100 km/órát is. A nemzetközi vasúti forgalom élénk volt, nem csak Európa nyugatabbra eső városaiba, hanem dél-keletre is. A Magyar Szent korona országait is érintő vasúti forgalomban — hasonlóan az Osztrák Császárság és a többi európai ország vasúti forgalmához — mindhárom kényelmi osztály kocsija igénybe vehető volt. Szerbiába és Romániába menetrend szerint indultak nemzetközi gyorsvonatok.⁷

A magyar és a román főváros között naponta öt alkalommal oda és ötször vissza indult vasúti személyszállító szerelvény.⁸

A Magyar Királyi Államvasutak és a vele együttműködő európai vasúti társaságok 1906-tól már napi rendszerességgel működtették a csak első osztályú kocsiból álló Orient Expresszt.⁹ A közel 3100 kilométeres Párizs – Konstantinápoly útvonalat 1914 nyarán a szerelvények már csak 61 óra 46 perc alatt tették meg, ami 50.2 kilométer / órás átlagsebességet jelentett.¹⁰ Az Orient Expresszt magas viteldíja miatt elsősorban gazdagok és előkelő személyek vették igénybe, köztük európai és ázsiai uralkodó családok tagjai is. A két végállomás között utazók összesen 6 esetben estek át útlevel-ellenőrzésen, a Párizsból, vagy Berlinből indulók úti okmányait először a ma-

gyar határrendőrök ellenőrizték Zimonynál, illetve a keletről érkezőkét ugyanitt utoljára.

A hajó olcsó, de egyben lassú is volt, valamint Magyarországon meglehetősen korlátozott menetvonalon lehetett igénybe venni, mivel forgalmuk elsősorban a nagyobb folyókon zajlott, illetve az Adria parti kikötők között valósult meg. A Duna magyarországi alsó szakaszán — a teherszállítás mellett — számottevő utasforgalom valósult meg, sőt Orsovától lehetőség nyílt az Al-Dunára is menetrend szerint utazni. Fiume volt Magyarország legforgalmasabb tengeri kikötője, bár szerepe az osztrák Trieszt mellett kisebb volt, azonban a fejlesztéseket és a vasúti kapcsolatának a megteremtését követően mind gyakrabban érkeztek ide hajók Ázsiából és Amerikából is.

A légi közlekedésnek Közép-Európában nem volt célja a határon át történő utazás, bár elvétve előfordult. Így az 1905-ös határrendőrségi utasítás is rendelkezett a külföldről „léghajóval” határt átlépő polgári személyek ellenőrzésének céljáról és módjáról.¹¹ Az alig két éve megvalósult repülés akkor még kis távolságra i elvétve fordult elő. A gáz- és hőlégballonok olcsóbb eszközök voltak ugyan, de repülési irányuk csak tervezhető volt, mert a menetterv megvalósulása a különböző magasságokban uralkodó eltérő széljárásoktól függött. Ezért már a XX. század első másfél évtizedében is elsősorban kedvtelési, a kikötött változatait pedig katonai célokra alkalmazták. A motor hajtotta léghajók a századfordulót követően gyors ütemben fejlődtek. A léghajókkal megvalósuló alkalmi távolsági utazás az 1910-es évektől már szélesebb körben is elérhető volt.¹² A motoros repülés — kifejlődésének éveit követően is — a kísérletező kedvű fejlesztők, a repülésre vágyó tehetősebbek és természetesen a haderők hasznosították. Az első kereskedelmi célú menetrend szerinti személyszállító légi járat már 1914. I. 1-én indult az Amerikai Egyesült Államokban.¹³ A számottevő polgári légi szállítás lehetősége — igaz egyenlőre csak országhatáron belüli forgalomban és csak két országban — már megvalósult 1914 nyarán.

Változások a magyar állampolgárok külföldre utazásában a balkáni háborúk idején 1912-1913-ban. Az első Balkán háború kitörése (1912. X. 9.) és a kiterjedő hadműveletek, valamint a már korábbi években is egyre nagyobb arányban kívándorló magyar védkötelesek miatt, a magyar miniszterelnök, az ő távozásukat kívándorlási céllal 1912. XII. 6-án egy évre megtiltotta, egyúttal a fegyveres erők kötelékébe tartozók útleveleinek a kiadását is ideiglenesen beszüntette.¹⁴ Az érintett személyeknek korábban kiadott úti okmányokat a törvényhatóságoknak be kellett vonnia. Budapesten — az átutazókat is figyelemmel kísérő — a vasúti rendőr kirendeltségek által igazoltatott és az említett személyeknél talált útlevelek bevonásáról a budapesti főkapitány 1912. XII. 10-én intézkedett¹⁵ bár az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét Balkán háborúban semleges maradt, azonban a feszültség miatt a korlátozásokat csak egy évvel később — a hadviselő felek által Bukarestben megkötött békeszerződést követő negyedik hónapban — oldották fel.¹⁶

A határforgalom-ellenőrző hatóságok 1914. év nyaráig

A kiegyezéstől, valamint a katonai határörvidék felszámolását követően az útlevél-ellenőrzés mindenhol az átkelőhely elhelyezkedése szerint illetékes törvényhatóság feladata volt. A határátkelőhelyen a rendőrbiztosi hivatal személyi állományán kívül a vámhivatalok és az egészségügyi állomás személyzete látott el állandó szolgálatot. A határvonal őrzését a pénzügyőr járőrök, majd 1891-től a csendőrség határszéli őrsei is ellátták.¹⁷ Ebben egészen 1906-ig nem volt jelentős változás.

1903-ban ezen változtatott a magyar országgyűlés, amikor törvényt alkotott a Magyar Királyi Határrendőrség felállításáról. Az új állami rendőrséget számos feladat végrehajtásával bízta meg a jogszabály, így többek között „ . . . azon határvonalon, hol útlevél-kötelezettség áll fenn, az útlevelek vizsgálata, . . . kitiltott, rendőri kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó egyének az állam területére belépésben megakadályozása, . . . nyomozott, vagy valamely büntető cselekménnyel gyanúsított s a törvények vagy a fennálló szabályok értelmében előzetesen letartóztatható egyéneknek a határszélen való

letartóztatása, . . . nócsempészet meggátlása, . . . határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendőri és közbiztonsági teendők meggátlása s a közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzése.”¹⁸ A magyar miniszterelnök és belügyminiszter ezt követően rendeletek útján szabályozta a testület működését és viszonyát más szervezetekhez. A határforgalom ellenőrzését ténylegesen csak 1906. I. 1-től látta el a Magyar Királyi Határrendőrség. Feladatát a vámhivatalok és az állat-egészségügyi hatóságokkal együttműködve hajtotta végre, esetenként más az államhatár biztonságában érdekelt szervezetek bevonásával.¹⁹ Amennyiben a határrendőrség határforgalom-ellenőrzés végrehajtására rendelt közegei nem bizonyultak elegendőnek a határátkelőhely működtetésére, vagy meghatározott feladat teljesítésére, akkor a helyi rendőrség vagy csendőrség támogatását is igénybe vehette a testület. Ilyen támogatás lehetett a határátkelőhely rendjének betartása érdekében karhatalom biztosítása, megfigyelésben és „Nyomozási cselekmény végrehajtása körüli cselekmény segédkezésében . . .”²⁰ Így a Magyar Királyi Határrendőrség szervezetei lényegében az egyes határőrizeti tevékenységek végrehajtásának összefogását, irányítását látták el.

A Magyar Királyi Határrendőrség szolgálati feladatait a kapitányságai, illetve a kirendeltségei által látta el, bár 1908 és 1912 között őrsőkkel is rendelkezett a testület. A határrendőrség területi szervezetei még a magyar-horvát szakaszon áthaladó vasútvonalak utolsó magyarországi állomásain is végeztek ellenőrzést az útlevél nélküli kivándorlók kiszűrése tekintetében.²¹

A határforgalom-ellenőrző hatóságok tevékenységében az 1912. év jelentős változást hozott. A szerb és a román határon működő legtöbb határátkelőhelyen — ott ahol a határforgalom döntő többségét a kishatárforgalom alkotta — a határrendőr kirendeltségek illetékességéből kivették az utiokmányok ellenőrzését és azokon a helyeken a Magyar Királyi Csendőrség hatáskörébe utalták. A csendőrség az átvett útlevél-ellenőrző feladatokat a „határkapu”-hoz kihelyezett, a határforgalom ellenőrzésével megbízott csendőrségi személyi állomány útján

végezte.²² A határrendőr kirendeltségek és kapitányságok 1912. V. 1-e után, a Romániával közös határszakaszon már csak a vasúti határátkelőhelyeken folytattak útlevél-ellenőrzést, azaz Vöröstoronyban, Predeálon, Gyimesbükkön, valamint Orsova vasúti és vízi határállomásain. Ezen határátkelőhelyeken a közúti forgalom ellenőrzése szintén a csendőrség feladatává vált.²³ A vasút által szállított jelentős személyforgalom miatt azonban a határrendőrség továbbra is jelentős számú utasforgalom ellenőrzését látta el. A legnagyobb magyar kikötővárosban, Fiumében a kivándorlókra kiterjesztett útlevél-ellenőrzés feladatát a fiumei városi rendőrség, majd — 1913 nyarától az akkor felállított — Fiumei Határrendőr-kapitányság beosztottai látták el.²⁴

A határrendőrség létszáma 1914-re elérte a 451 főt. E létszámba tartozott a 17-re növekedett kapitánysági és a 41-re emelkedett kirendeltségi személyzet létszáma is. A Magyar Királyi Határrendőrség személyi állományának egy része az osztrák örökös tartományokkal határos útvonalak mentén teljesített szolgálatot.²⁵ A csendőrség határőrizeti szolgálatát a magyar-szerb viszonylatban 52 őrsön szolgálatot teljesítő 310 csendőrrel látta el, míg a lényegesen hosszabb magyar-román határszakaszt 107 őrs 728 csendőrével ellenőrizték 1912 után.²⁶ A határátkelőhelyeken szolgálatot ellátó fegyveres testületek tagjai mellett még a vámhivatalom és egészségügyi állomások személyzete összességében mintegy 300-400 fő körül mozgó létszámmal látott el szolgálatot.²⁷

Határforgalom-ellenőrzés a Magyar Királyi Határrendőrség felállítását követően

Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának csak a szerb és a román határ szakaszán volt útlevélkényszer és egyúttal állandó határforgalom-ellenőrzés. Az Osztrák Császárság a román és az orosz határain ellenőrizte az utasforgalmat. Az Oroszországból érkezőkkel szemben — a viszonyosság elvén — általános láttamozási (vízum-) kényszer is fennállt. Az Osztrák Császárság Németországgal, Svájjal és Olaszországgal, valamint az Osztrák-Magyar Monarchia két társor-

szága az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság által irányított Bosznia-Hercegovina Montenegróval közös határszakaszán csak vámellenőrzés folyt.

A magyarországi határforgalom-ellenőrzést a Magyar Királyi Határrendőrség látta el más szervezetek — például a vámhivatalok — bevonásával. A határrendőrséget létrehozó törvény felsorolta a testület feladatait, amelyek jelentős részét a határátkelőhelyeken vagy az államhatár mellett kellett végezni. A törvény végrehajtásáról szóló belügyminiszteri rendelet pedig e feladatokat részletezte és azok végrehajtási módját írta elő.²⁸ A határforgalom-ellenőrzést részletesen szabályozó 1905. XII. 29-én kelt belügyminiszteri rendelet és a mellékleteként megjelent útlevélnyelzői utasítás az utiokmány ellenőrzés végrehajtásának rendjét és sorrendjét — korabeli megfogalmazás szerint „az útlevélnyelzést mikénti teljesítését” — pontosan meghatározta.

Az érvényesség vizsgálatából következett, hogy ellenőrizni kellett az utiokmány eredetiségét is. A személyek ellenőrzése során alkalmazni kellett a kitiltási és a — gyakran személyleírással kiegészített körözési nyilvántartásokat is. E végrehajtási mód a későbbi évtizedekben csak annyiban változott, hogy a személyi leírás ellenőrzésénél az utiokmányban — 1914/1915. év fordulójától kezdődően — elhelyezett fényképet is vizsgálni kellett, továbbá a kötelezővé váló láttamozás (vízum, utazási engedély) meglétét és érvényességét is. Ez a módszer lényegi lépésit tekintve egy évszázad alatt alig változott.²⁹

Az útlevélnyelzők a háború kitörése előtt a fényképek hiányából fakadóan a határátlépők úti okmányaiban szereplő személyleírás alapján azonosították az utasokat. Ez azonban nem volt kellően objektív, hiszen függött a kiállító és a személyleírás pontosságától.³⁰ Az 1905. évi útlevélnyelzői utasítás kiemelten hangsúlyozta a személyazonosság szükségességét, ugyanis gyakori volt a más részére kiállított útlevélnyelzővel való utazás. Ezen elkövetési mód a háború kitöréséig elsősorban a kivándorlással és a nócsempészettel függött össze. A hamisított, vagy más névre szóló utiokmányt felhasználók felfedése-

kor jegyzőkönyvet vettek fel a határátkelőhelyen, a lefoglalt utiokmányt pedig bűnjelként csatolták hozzá.³¹

Amennyiben az útlevélkezelő a megfelelő utiokmány hiányát, vagy annak szabálytalan kiállítását észlelte, illetve az utazó „más szempontok alapján kifogás” alá esett, akkor a belépést meg kellett tagadni. A rendőri célok között már ekkor is szerepelt, hogy a körözött személyek felfedésre kerüljenek, a szükséges eljárás ellenük lefolytatható legyen.³²

A határt átlépők ellenőrzése során a kémkedéssel gyanúsítható személyeket le kellett tartóztatni, vagy kellő bizonyíték hiányában átlépésük idejének jelentésével egy időben intézkedni kellett a megfigyelésükről. Mivel a postagalambok útján kiválóan lehetett információkat rejtett módon továbbítani, ezért a postagalambok behozatalát figyelemmel kísérték és az illetékességi területeken kimutatást vezettek a galambok birtokosairól és galambjaik számában bekövetkezett változásokról. Ezeken túlmenően a határt átlépőktől adatot kellett gyűjteni az állam biztonságának és nyugalmanak megzavarására alkalmas eseményekről, továbbá meg kellett akadályozni az államellenes izgatást tartalmazó nyomtatványok becsempészését. Ugyancsak meg kellett akadályozni a kivándorlási ügynökök belépését, a körözött személyek kilépését, illetve a nócsempészet érintettjeinek határátlépést. Az Oroszországból kiutasított nem magyar állampolgárok és a szerb majom- és medvetáncoltatók belépését is meg kellett tagadni. Természetesen az illetékességi területén a Magyar Királyi Határrendőrség és a határszéli csendőrség egyaránt számos mélyszégi feladatot is ellátott a határforgalom ellenőrzéséhez kapcsolódóan.³³

A diplomaták és a nemzetközi jogon alapuló mentességet élvező személyek határátlépésére is külön figyelmet kellett fordítaniuk az utiokmány kezelőknek.³⁴ Az utiokmány nélküli határátlépésre a határátkelők személyzetének és a határmenti települések lakóinak is lehetőségük nyílt, amennyiben személyazonosságuk ismert volt az útlevélkezelők előtt. Általános szabály volt továbbá, hogy a Magyarországon megszakítás nélkül keresztül utazók útlevél nélkül is beléptethetőek voltak.³⁵

A határforgalom-ellenőrzés témakörében 1905 decemberében keletkezett belügyminiszteri rendelet — az okmányellenőrzés végrehajtása mellett — részletesen szabályozta a különböző átkelőhelyeken az útlevél-ellenőrzésre jelentkezők módját is.

A gépjármű, kocsi és gyalogos közlekedéshez igénybe vett utakon a határátlépés céljából érkező utas köteles volt az útlevélvizsgálat számára kijelölt hivatalos helységben átlépésre jelentkezni és ott az okmányait átadni. A magyar államhatáron át közlekedő gépjárművektől 1910 nyaratól megkövetelték — az ovális alapú betűjelzéses — felségjelzés és a forgalmi engedély (akkori kifejezés szerint „gépjármű nemzetközi úti igazolvány”) meglétét is. Amelyik gépkocsi nem rendelkezett ezzel, vagy olyan országból érkezett, ahol ilyet nem állítottak ki, azt a határátkelőhelyen ideiglenes engedéllyel látták el.³⁶

A vasúti határátkelőhelyek esetében a vonat utasainak a határállomáson poggyászaikkal el kellett hagyniuk a kocsikat, amelyeket a határátkelőhely tagjai felügyeltek és ellenőriztek. Az útlevél-ellenőrzést a határállomás épületében az e célra kijelölt helységben hajtották végre. Ügyeltek arra, hogy útlevél bemutatása nélkül a teremből senki ne távozhasson. A szerelvények elhagyásának kötelezettsége alól azok mentesültek, akik szalon-, vagy hálókocsiban utaztak és ismert előkelőségek, vagy súlyosan beteg egyének voltak. Az ő úti okmányukat a vasúti jegyvizsgáló vitte az útlevél-kezelőhöz, aki ezt követően meggyőződött arról, hogy az említett személyeken kívül nem utazik-e más a vonaton. Azon külön meghatározott vonatokon, amelyeknél a vámvizsgálathoz az utasoknak nem kellett a járműről külön leszállni, ott útlevélvizsgálata a vonaton történt. Akik csak a határállomásig utaztak, azok az állomást minden további nélkül elhagyhatták.³⁷

A vízi határforgalom ellenőrzése általánosan csak a dunai kikötőkben folyt, Fiumében pedig kizárólag a kivándorlókat vizsgálták. A legfontosabb magyar folyami határátkelőhely Orsova volt, ahol a Duna ezt követően végérvényesen elhagyta a magyar partokat. A Magyarországról kilépő utasok esetében, az Orsovából Romániába induló hajók utasainak ellenőrzését a

beszállást követően, de még az indulás előtt a hajón hajtották végre. A Zimony és Orsova között közlekedő személyszállító hajók — amelyek a szerb parton is kikötöttek — utasainak utiokmányát a magyar útlevélkezelők menet közben vizsgálták. Magyarországra a Duna alsó folyásáról érkező utasok esetében az útlevél-ellenőrzést Orsován ejtették meg. Minden utasnak el kellett hagynia a hajót és a kikötőépület útlevélvizsgáltra kijelölt termében estek ellenőrzés alá. Ezt követően pedig a hajó helységeit is átvizsgálták, hogy nem maradt-e a fedélzeten rejtőzködő utas. Az útlevélvizsgálat természetesen kiterjedt a kézi meghajtású úszó járműveken közlekedő személyekre is.³⁸

A légi forgalom részére nem volt kijelölt határátkelőhely és az ellenőrzés is eltért a szárazfölditől. A polgári légi járművel érkezőket csak leszállásukkor kellett megfigyelni, de igazoltatásuk nem volt kötelező, azonban körültekintően kellett eljárni az esetleges kémkedésnél. A katonai légi járművek személyzetének határátlépéséről már 1889-ben született Magyarországon rendelet, de ez csak a német katonák részére tették lehetővé meghatározott feltételek mellett. A légi határforgalom ekkor még rendkívül csekély volt.³⁹

Az Osztrák-Magyar Monarchián belüli utazáshoz utiokmányra nem volt szükség. Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közös határa mentén csupán a kivándorlási céllal kiadott útlevelek ellenőrzése folyt, illetve a feltételezhetően kivándorlási céllal utazó azon utasok feltartóztatását valósították meg, akik nem rendelkeztek útlevéllel. Ugyanezen eljárás valósult meg a magyar-horvát határon is.

Az I. világháborút közvetlenül megelőző időszak határforgalom-ellenőrzése

Már 1914 januárjának legvégén életbe lépett azon kölcsönöségi szabály, mely szerint a magyar határőrizetben résztvevő testületek fokozottan ellenőrizték az Osztrák Császárság, illetve a Bosznia-Hercegovina-i illetőségű 17 és 35 év közötti férfiakat — akik az Osztrák-Magyar Monarchia területét szándékoztak elhagyni — azon szempont szerint is, hogy hadkötele-

zettségüknek az előírások szerint eleget tettek-é.⁴⁰ Ugyanez viszonyossági alapon vonatkozott az Osztrák Császárság vagy Bosznia-Hercegovina külső határát átlépni szándékozó magyar állampolgárságú érintett korú férfiakra is.⁴¹

1914. VI. 28-án délelőtt — a Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közös irányítása alatt álló Bosznia-Hercegovina székhelyén — Szarajevó városában *Ferenc Ferdinánd* trónörökösrel és feleségével szerb merénylőjük pisztolylövéssekkel végzett. Alapos és kiterjedt nyomozás indult a merénylet körülményeinek és végrehajtói kapcsolatainak felderítésére. Az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között időről-időre feszültté váló légkört gyilkosság kezdetben még nem élezte ki ugyan, azonban hamarosan a nyomozás mind több szála vezetett –Szerbiába. A merényletet követő első két hét nem hozott semmilyen számottevő változást Európában és még az Osztrák-Magyar Monarchia értéktözsdeire sem gyakorolt hatást.⁴² Raymond PIONCARÉ francia elnök miniszterelnöke társaságában 1914. VI. 16-án — diplomáciai úton megoldhatónak véelve a merényletet — négy hónapra tervezett oroszországi és skandináviai látogató körútját megkezdte.⁴³

Azonban az Osztrák-Magyar Monarchiában megkezdődött a politikai, majd a katonai készülődés egy újabb balkáni háborúra. Bár a dunai monarchia mindkét társországának kormánya igyekezett helyi háborúként kezelni a várható összecsapást, Németország reménykedett, hogy ez — a szövetségi rendszerek révén — egész Európára hatást fog gyakorolni és elsősorban Oroszországot kényszeríti hadba vonulásra.⁴⁴ A nagyhatalmak szövetségeseiket hamarosan támogatásukról biztosították egy esetleges fegyveres összecsapás esetére, megerősítve korábbi szövetségi szerződéseiket. Így a Német Császárság is feltétel nélküli támogatást ajánlott az Osztrák-Magyar Monarchia részére a leendő új háborúban.

A Szerbiával szembeni, az esetleges fegyveres összetűzés miatt a magyar miniszterelnök már 1914. VII. 20-án rendelkezett a déli államhatár jelentős mélységében a határvidék légtérének korlátozásáról. A rendelettel tilalmi zónává nyilvánították a magyar és a külföldi légi járművek számára Magyaror-

szág déli vármegyei légterének nagy részét, amely határközeli hajózó útvonalakat (Duna, Száva és a Tisza torkolat), kulcsfontosságú vasútvonalakat és közlekedési csomópontokat is magába foglalt (például Temesvár, Versec, Nagybecskerek, az újvidéki dunai vasúti híd stb.). E légtérben csak külön engedéllyel lehetett közlekedni, amely azonban nem vonatkozott a katonai illetőségű légi járművekre. Ezzel értelemszerűen megszűnt a déli határszakaszon áthaladó — mellesleg jelentéktelen légi határforgalom is.⁴⁵

Az Osztrák-Magyar Monarchia nándorfehérvári (belgrádi) követe báró Wladimir GIESL von Gieslingen altábornagy 1914. VII. 23-án továbbította az Osztrák-Magyar Monarchia jegyzékét a szerb kormányhoz, amely a merénylet eseményeit és a merényletnek a szerb hivatalos körökhöz fűződő kapcsolatát követelte tisztázni, a szerb belügyekbe való beleszólás által.⁴⁶ Minderre a szerbek számára a jegyzék két napot biztosított. E lépéssel kezdődött el az a folyamat, amely az Osztrák-Magyar Monarchia és a Szerb Királyság fegyveres harcába torkollott magával rántva számos más országot is.

A magyar határ túloldalán elterülő Nándorfehérvárból 1914. VI. 25-én Szerbia mélységébe kezdtek költöztetni a szerb kormányhivatalokat, a Szerb Nemzeti Bank és az állami vasúttársaság pénzvagyonát, valamint már délután három órakor elrendelték a szerb általános mozgósítást is.⁴⁷ 1914. VII. 25-én néhány perccel délután hat óra előtt az Osztrák-Magyar Monarchia nándorfehérvári követségén Nikola P. PAŠIĆ szerb miniszterelnök átadta az egy kivétellel lefogadott feltételekről szóló válaszjegyzéket. Azonban az Osztrák-Magyar Monarchia követeléseinek nem teljes körű teljesítése miatt a követ rögvest közölte, hogy így megszűnt a diplomáciai kapcsolat a Szerb királyság és az Osztrák-Magyar Monarchia között.⁴⁸ Az Osztrák-Magyar Monarchia követsége személyzetének tagjai este hat óra után elhagyták a szerb fővárost és vonaton Zimonyba távoztak.⁴⁹ Aznap este a román Bessaraba személyszállító gőzös ingajaratban hazaszállította Nándorfehérvárból az Osztrák-Császárság és a Magyar Királyság ott dolgozó állampolgárait, Zimonyból pedig a szerb alattvalókat a Szerb Ki-

ráltságba vitte.⁵⁰ *I. Ferenc József* a szerb válasz hatására nem sokkal este fél tíz előtt elrendelte a részleges mozgósítást. Másnapra a magyar-szerb határforgalom a legszükségesebbre korlátozódott. Az ausztriai üdüléséből hazautazó Radomir PUTNIK vajda, szerb vezérkari főnök — akit 1914. VII. 25-én késő este a budapesti kelenföldi pályaudvaron a katonai és politikai vezetés tudtával előállítottak, majd rövidesen *I. Ferenc József* közbenjárására elengedtek — 1914. VII. 26-án már csak Románián keresztül érhetett haza a rendelkezésére bocsátott különvonattal.⁵¹ Az előző napi eseményekre már 1914. VII. 26-án érzékenyen reagált az Osztrák-Magyar Monarchia pénzpiaca, a betétesek tömegével igyekeztek készpénzre váltani banki megtakarításaikat és sokan a bankjegyeiket is nemesfém érmékre kívánták becserélni. A kialakult helyzeten az Osztrák-Magyar Bank több intézkedéssel igyekezett úrrá lenni, miközben tartalékai jelentősen csökkentek. A részvénytőzsde összeomlásának megelőzése céljából a magyar tőzsde működését már 1914. VII. 27-én felfüggesztették.⁵²

1914. VII. 26-án azonnali hatállyal életbe lépett az a belügyminiszteri rendelet, amely — előrevetítve a másnapi osztrák-magyar hadüzenetet — Magyarországnak Szerbiával közös határszakaszának határátkelőhelyeit csak azzal a feltétellel engedte nyitva tartani, illetve igénybe venni, ha azt az alispán a katonai területi parancsnoksággal a egyetértőleg erre a célra megállapítja és csak abban az esetben, ha a határt átlépni kívánó magát és utazásának célját kellően igazolja.⁵³

Jegyzetek:

¹ 5380/1910.ME.r. ; 5951/1912.ME.r.

² 38 000/1913.BM.kr. melléklet 15. §-a.

³ Az Osztrák-Magyar Monarchia idején sosem használták a „külső” vagy a „belső” határ terminológiát, ezért tettem a tanulmányomban ezen kifejezéseket idézőjelbe. „belső” terminus technicus-al azon határszakaszokat jelöltem, amelyek az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság, illetve Bosznia-Hercegovina között húzódtak. „külső” terminus technicus-al jelöltem a társországok egymással nem közös határait. Ezt a vizsgált időszakban vámhatárnak nevezték, mivel az Osztrák-Magyar Monarchia két társországa az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság, valamint az általuk közösen irányított Bosznia-Hercegovina vámközösséget alkotott.

GALÁNTAI: 125-128.p. , 135-137.p.

⁴ Loc.cit. 125-128.p.

⁵ 71 500/1904.BM.r. ; BENCSIK: A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901-1915. ; PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben*. IX.sz. melléklet. 254-257.p.

⁶ RADEN: 177.p.

⁷ Loc.cit.

⁸ Loc.cit. 171.p.

⁹ Az Orient Expresz 1913. évi útvonala volt: Párizs – Bazel – Zürich – Innsbruck – Bécs – Budapest (Keleti Pályaudvar) – Zimony [magyar útlevél-ellenőrzés] – Nándorfehérvár [szerb útlevél-ellenőrzés] – Niš – Pirot [szerb útlevél-ellenőrzés] – Caribord [bolgár útlevél-ellenőrzés] – Szófia – Plovdiv – Kada Koi [bolgár útlevél-ellenőrzés] – Edirne [török útlevél-ellenőrzés] – Konstantinápoly (Sirkeci Pályaudvar). E vonatoknak Budapesten a Keleti Pályaudvarnál volt csatlakozása Berlinből érkező gyorsvonattal, illetve a szerbiai Niš-ben Theszalonikébe.

Loc.cit.

¹⁰ LÁNCZOS

¹¹ 91 000/1905.BM.kr.

¹² Az első polgári személyek Németországban repültek léghajóval. A Deutsche Luftschiffahrts AG 1910. VI. 19-vel kezdődően, a háború kitöréséig a Zeppelin léghajóval összesen 33 722 utast szállított részben séta-, részben Németországon belüli alkalmi távolsági repülések során. Az eredetileg tervezett, sőt beharangozott, nagy német városok közötti, menetrend szerinti légi közlekedést nem sikerült megvalósítani.

MONDEY: 228.p.

¹³ A floridai St. Petersburg és Tampa között (belföldi forgalomban, közel 40 kilométeres útvonalon a Tampa-öböl két partját kötötte össze) 1914 első napjától a március végi kényszerű leállásáig összesen 1024 utast szállított az amerikai St. Petersburg – Tampa Airboat Line légitársaság.

Loc.cit. 228.p.

¹⁴ 7227/1912.ME.r. ; 7252/1912.ME.r. ; 192 000/1912.BM.kr.

¹⁵ 60 121/1912.fk.int.

¹⁶ 203 706/1913.BM.kr.

¹⁷ PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata.

¹⁸ PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve, a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. ; 1903/VIII.tc. 2. §

¹⁹ PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben*. op.cit. 30.p. ; 1903/VIII.tc. op.cit. 7. §

²⁰ PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. ; 91 000/1905.BM.kr. op.cit.

²¹ PARÁDI: A dualizmuskori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség.

²² Idem: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. ; 48 999/1912.BM.kr. ; 58 320/1912.BM.kr.

²³ Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség. ; Idem: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrzésében.

²⁴ Idem: A Magyar Királyság határrendőrsége.

²⁵ Idem: Rendőrség a magyar határőrizetben.

²⁶ Idem: *Csendőrség a határőrizetben*. 177.p.

²⁷ Idem: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. 35-45.p.

²⁸ Loc.cit.

²⁹ SOM: 55-74.p.

³⁰ Loc.cit. 284.p.

³¹ 91 000/1905.BM.kr. op.cit.

³² Loc.cit. 15. §

³³ PARÁDI: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai.

³⁴ A határátlépéseket általában bélyegzővel jelölték, azonban a diplomatak útlevelét — amennyiben a diplomata személy ismeretlen volt az útlevélkezelő előtt, ezért azt ellenőrizte, azonban — pecsételni tilos volt.

76 142/1904.BM.kr. ; 91 000/1905.BM.kr. op.cit.

³⁵ PARÁDI: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. ; 336/1914.ME.r. op.cit. ; 11 101/1914.ME.r. op.cit. ; 27 573/1914.BM.kr. op.cit.

³⁶ A Föld országai közül 1910 nyarán még csak Ausztria, Belgium, Bulgária, az Egyesült Királyság, Franciaország, Monaco, Németország, Olaszország, Oroszország és Spanyolország állított ki nemzetközi úti igazolványt gépjárművek számára. A magyar határforgalomban döntően szerbiai, montenegrói, romániai és törökországi gépkocsik esetében volt szükség a határállomáson az ideiglenes engedély kiállítására.

73 000/1910.BM.r.

³⁷ 91 000/1905.BM.kr. op.cit.

³⁸ Loc.cit.

³⁹ 133 285/1898.BM.kr.

⁴⁰ 336/1914.ME.r. ; 11 101/1914.BM.kr.

⁴¹ 27 573/1914.BM.kr.

⁴² POGÁNY

⁴³ HAHNER

⁴⁴ MARGITAY - BECHT: 183.p.

⁴⁵ 5327/1914.ME.r.

⁴⁶ *Osztrák-Magyar Vöröskönyv. Diplomáciai akták a háború előzményeinek történetéhez.*

⁴⁷ Loc.cit. 87-88.p.

⁴⁸ SÜLE: 21-22.p.

⁴⁹ Loc.cit. 88.p.

⁵⁰ *Osztrák-Magyar Vöröskönyv. Diplomáciai akták a háború előzményeinek történetéhez.* op.cit.

⁵¹ POLLMANN

⁵² MARGITAY - BECHT: op.cit.

⁵³ Szám nélküli miniszterelnöki rendelet 1914. ; 5111/1914.BM.eln.r. ;
5471/1914.ME.r. ; 5472/1914.ME.r. ; 5473/1914.ME.r. ;
5474/1914.ME.r. ; 5478/1914.ME.r. ; 5735/1914.ME.r.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- GALÁNTAI — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918.* Budapest, 1985, Kossuth. 387 p. HU-ISBN 963 09 2589 3.
- MARGITAY - BECHT — MARGITAY – BECHT András: *A Leitha monitor . . . és a többiek.* Budapest, 2007, Hadtörténeti intézet és Múzeum – Petit Reál Könyvkiadó. 372 p. HU-ISBN 978 963 70 9726 3.
- PARÁDI: *Csendőrség a határőrizetben.* — PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 186 p. HU-ISBN 963 76 2331 0. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2./ HU-ISSN —
- PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben.* — PARÁDI József: *Rendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 266 p. HU-ISBN 963 76 2332 9. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 3./ HU-ISSN —
- RADEN — Alexander Sixtus von RADEN: *Az Osztrák-Magyar Monarchia. Történelmi dokumentumok.* Budapest-Salzburg, 1989, Széchenyi Kiadó – Druckhaus Nontal Bücherdienste. 307 p. HU-ISBN 963 02 7207 5.

- SOM — SOM Krisztián: *A magyar úti okmányok 1848-2012*. Budapest, 2014, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 313 p. HU-ISBN 978 963 89 8283 4. /Segédtudományok a magyar rendvédelem-történet szolgálatában, 1./ HU-ISSN 2064-5333.

ENCIKLOPÉDIÁK

- MONDEY — MONDEY David (szerk.): *The international encyclopedia of aviation*. [A repülés nemzetközi enciklopédiája] London, 1988, Octopus Books Limited – The Hamlyn Publishing Group. 480 p. UK-ISBN 060 05 6080 5.

TANULMÁNYOK

- BENCSIK: A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901-1915. — BENCSIK Péter: A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901–1915. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVII. évf. (2009) 20. sz. 13-37. p. A tanulmány korábbi változata 2006. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A XIX-XX. századi magyar forradalmak hatása a nemzeti rendvédelmi rendszerünkre” című XX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- LÁNCZOS — LÁNCZOS Péter: Száz éves a Ciwl 2347 pályaszámú étkezökocsi 1912-2012. *Vasútgépészet*, XXV.évf. (2012) 2.sz. 4-10.p. HU-ISSN 0230-0605.
- PARÁDI : A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. — PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI.évf. (1986) 3.sz. 541-570. p. HU-ISSN 0017-6540.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. — PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIII.évf. (1988) 1.sz. 56-92.p. HU-ISSN 0017-6540.

- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz. 21-50.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. — PARÁDI József: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X.évf. (2000) 11.sz. 42-53.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. — PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI.évf. (2005) 14.sz. 91-94.p. HU-ISSN 1216-6774.
- PARÁDI: A dualizmus-kori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség. — PARÁDI József: A dualizmus-kori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség. *Határrendészeti Tanulmányok*, III.évf. (2006) 1.sz. 5-46.p. HU-ISSN 1786-2345. A tanulmány korábbi változata 2006. január 17-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság és a Határőrség Országos Parancsnoksága közös szervezésében megvalósított konferencián. „*Az ezeréves magyar rendvédelem*” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf. (2007) 15.sz. 139-159.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2004. áprilisában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Rendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett Szemere Beszélgetések szimpózium-sorozat rendezvényén a Rendőrség Tudományos Tanácsának közreműködésével. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: Rendőrség a magyar határőrizetben. — PARÁDI József: Rendőrség a magyar határőrizetben. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV. Évf. (2008) 18. sz. 88-97.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2004. október 13.-án Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Karhatalmi feladatok a bűnmegelőzés és a békefenntartás szolgálatában Európában a XIX-XX. században*” című XVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIX.évf. (2010) 22.sz. 77-91.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2008. október 10-én Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Másfél évszázad rendszerváltozásainak hatásai a nemzeti rendvédelmünkre*” című XXII. konferenciáján.

- PARÁDI: A Magyar Királyság határrendőrsége. — PARÁDI József: A Magyar Királyság határrendőrsége. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII.évf. (2010) 21.sz. 101-116.p. A tanulmány korábbi változata 2007. október 5.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A magyar rendvédelem fejlődése a XIX–XX. században*” című XXI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrizetében. — PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrizetében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI.évf. (2011) 24.sz. 100-118.p. HU- ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1848-2005.*” című XXIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- POGÁNY — POGÁNY Ágnes: Az Osztrák-Magyar Bank az I. világháború és a forradalmak idején, 1914-1919. 343-412.p. In BÁCSKAI Tamás (szerk.): *A Magyar Nemzeti Bank története*. I.köt. *Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1816-1924*. Budapest, 1993, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 593 p. HU- ISBN 963 22 2661 5.

DOKUMENTUMGYŰJTEMÉNYEK

- Osztrák-Magyar vöröskönyv. Diplomáciai akták a háború előzményeinek történetéhez.* — *Osztrák-Magyar vöröskönyv. Diplomáciai akták a háború előzményeinek történetéhez.* Budapest, 1915, Atheneum Irodalmi Nyomda és Részvénytársulat. 175 p.

CIKKEK

- HAHNER — HAHNER Péter: Franciaország 1914-ben. A Harmadik Köztársaság vállalja a háborút. *Rubicon*, XXIV.évf. (2014) 258-259.sz. 38-49.p. HU-ISSN 0865-6347.
- POLLMANN — POLLMANN Ferenc: Dilettáns háborútervezés. Anekdotikus történetek a hadüzenet napjából. *Rubicon*, XXIV.évf. (2014) 4-5.p.82-86.p. HU-ISSN 0865-6347.

KÉZIRATOK

- PARÁDI : *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* 35-45.p. Bölcsész-doktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985.

ISMERETTERJESZTŐ KIADVÁNYOK

- SÜLE — SÜLE Antal (szerk.): *A világháború képes krónikája.* Budapest, 1914, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 416 p.

JOGSZABÁLYOK

- 1903/VIII.tc. — 1903/VIII.tc. a határrendőrségről.
- 133 285/1898.BM.kr. — 133 285/1898.BM.kr. az osztrák-magyar lég-hajós-katonatiszteknek Németország területén le szállhatása tárgyában és viszont. *Magyarországi Rendeletek Tára*, XXXIII.évf. (1899) I.köt. 29-30.p.
- 71 500/1904.BM.r. — 71 500/1904.BM.r. a határforgalom ellenőrzése, útlevelek vizsgálata, úti igazolványok kiállítása és a forgalmi adatok gyűjtése tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára*, XXXVIII.évf. (1913) füzet. 718-730.p.
- 76 142/1904.BM.kr. — 76 142/1904.BM.kr. az útlevelek láttamozása. *Baltiügyi Közlöny*. XXXVIII.évf. (1904) 38.sz. 427.p.
- 91 000/1905.BM.kr. — 91 000/1905.BM.kr. valamennyi törvényhatósághoz Fiume város kivételével a határrendőrségről szóló 1903/VIII.tc. életbe léptetésének a végrehajtásáról. *Magyarországi rendeletek Tára*, XXXIX.évf. (1905) I.füzet. 1455-1541.p.

- 5380/1910.ME.r. — 5380/1910.ME.r. az útlevelkötelezettségnek Szerbiával szembeni megszüntetéséről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLIV.évf. (1910) I.füzet. 603.p.
- 73 000/1910.BM.r. — 73 000/1910.BM.r. a nemzetközi úti igazolvánnyal vagy e nélkül közlekedő gépjárművekre vonatkozó eljárásról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLIV.évf. (1910) I.füzet. 367-375.p.
- 5951/1912.ME.r. — 5951/1912.ME.r. az útlevelkötelezettségnek Szerbiával szembeni újbóli elrendelése,
Belügyi Közlöny, XVII.évf. (1912) 50.sz. 429.p.
- 7227/1912.ME.r. — 7227/1912.ME.r. az 1909/II.tc. 2. §-a b. pontjának első bekezdésében megjelölt védköteles férfiszemélyek kivándorlásának megtiltása.
Belügyi Közlöny, XVII.évf. (1912) 52.sz. 441.p.
- 7252/1912.ME.r. — 7252/1912.ME.r. a fegyveres erők kötelékébe tartozó egyének részére útlevelek kiadásának beszüntetése.
Belügyi Közlöny, XVII.évf. (1912) 52.sz. 441.p.
- 48 999/1912.BM.kr. — 48 999/1912.BM.kr. határszéli külszolgaltnak átvétele a m. kir. csendőrség által.
Belügyi Közlöny, XVII.évf. (1912) 18.sz. 141-145.p.
- 58 320/1912.BM.kr. — 58 320/1912.BM.kr. a határrendőri külszolgalat ellátása a határrendőrségi őrségek megszüntetésével.
Belügyi Közlöny, XVII.évf. (1912) 18.sz. 136-140.p.
- 192 000/1912.BM.kr. — 192 000/1912.BM.kr. az 1909/II.tc. 2. §-ban megjelölt védkötelesek kivándorlásának betiltása és a fegyveres erők körébe tartozó egyének részére az útlevelek kiadásának beszüntetésére vonatkozó rendelkezései.
Belügyi Közlöny, XVII.évf. (1912) 52.sz. 448.p.
- 38 000/1913.BM.kr. — 38 000/1913.BM.kr. a határrendőrségről szóló 1903: VIII. t.-c.-nek Fiume városa és kerülete területén való életbe léptetéséről és végrehajtásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVI.évf. (1913) füzet. 1032-1069.p.

- 203 706/1913.BM.kr. — 203 706/1913.BM.kr. az 1909/II.tc. 2. §-a b. pontjában felsorolt férfi személyek kivándorlásának betiltására és a fegyveres erő kötetlékébe tartozó egyének részére szóló útlevelek kiadásának beszüntetésére vonatkozó rendeletek hatályon kívül helyezése.
Belügyi Közlöny, XVIII.évf. (1913) 53.sz. 584-585.p.
- Szám nélküli miniszterelnöki rendelet 1914. — Szám nélküli miniszterelnöki rendelet 1914. Az 1912 : LXIII. t.-c.-ben nyert felhatalmazás alapján a magyar királyi minisztérium és egyes miniszterek a következő című és mellékletként a „Budapesti Közlöny” 170. számához csatolt, folyó évi július hó 27-iki kelettel ellátott rendeleteket adják ki és azokat a mai hatállyal életbe léptetik.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I.köt. 1410-1413.p.
- 336/1914.ME.r. — 336/1914.ME.r. a határon kilépni készülő osztrák állampolgároktól és bosznia-hercegovinai tartományi illetőségűektől hadkötelezettségük szempontjából kívánt igazolásról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I.köt. 21-23.p.
- 5111/1914.BM.eln.r. — 5111/1914.BM.eln.r. a határátlépés korlátozásáról.
Belügyi Közlöny, XIX.évf. (1914) 468.p.
- 5327/1914.ME.r. — 5327/1914.ME.r. a légi közlekedés tilalmi zónájáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I.köt. 1404-1409.p.
- 5471/1914.ME.r. — 5471/1914.ME.r. a fegyveres erő kötetlékébe tartozó egyének részére útlevelek kiadásának beszüntetéséről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I-II.Füzet. 1414.p.
- 5472/1914.ME.r. — 5472/1914.ME.r. az útlevelkötelezettségnek Montenegróval szemben elrendeléséről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I-II.Füzet. 1415.p.

- 5473/1914.ME.r. — 5473/1914.ME.r. az útlevélkiállítás jogának a belügyminiszter, illetőleg a bán hatáskörébe utalásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I-II.Füzet. 1415.p.
- 5474/1914.ME.r. — 5474/1914.ME.r. a hadköteles férfi személyek kivándorlásának megtiltásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I-II.Füzet. 1416.p.
- 5478/1914.ME.r. — 5478/1914.ME.r. a postai, távirdai és távbeszélő-forgalom ellenőrzéséről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I-II.Füzet. 1423-1426.p.
- 5735/1914.ME.r. — 5735/1914.ME.r. a háború esetére szóló kivételes intézkedések tárgyában kiadott rendeletek hatályának kiterjesztéséről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I-II.Füzet. 1448-1450.p.
- 11 101/1914.BM.kr. — 11 101/1914.BM.kr. a határon kilépni készülő osztrák állampolgároktól és bosznia-hercegovinai tartományi illetőségűek tőli hadkötelezettségük szempontjából kívánt igazolásra vonatkozó rendelet megszegésének megtorlásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLVIII.évf. (1914) I.köt. 23.p.
- 27 573/1914.BM.kr. — 27 573/1914.BM.kr. a határon kilépni készülő magyar állampolgároknak az osztrák és bosznia-hercegovinai hatóságok előtt hadkötelezettségük szempontjából való igazolásáról.
Székesfővárosi Magyar Királyi Állami Rendőrség Hivatalos Lapja, XII.évf. (1914) 9.sz. 61.p.
- 60 121/1912.fk.int. — 60 121/1912.fk.int. védkötelesek kivándorlásának betiltása és a fegyveres erő kötelékébe tartozó egyének részére az útlevelek kiadásának beszüntetése.
A Székesfővárosi m.kir. Államrendőrség Hivatalos Lapja, XIII.évf. (1912) 51.sz. 404-405.p.

SZAKÁLY Sándor
A Magyar Királyi Csendőrség felügyelői 1919-1945*

A Magyar Királyi Csendőrség felügyelője szolgálati állás néhány esztendővel a csendőrség felállítását követően jelent meg a testületben.¹ Az 1881-ben kiadott „*Utasítás a magyar királyi csendőrség számára*” szolgálati szabályzat a testület felügyelőjének szolgálati állásával kapcsolatban még semmiféle utalást nem tartalmazott.² 1902-ben jelent meg a „*Szervi határozványok a csendőrségi felügyelőség számára*” címet viselő kiadvány,³ amely a csendőrség felügyelője rendfokozatára, szolgálati állására, alárendeltségére, hivatalos címére vonatkozóan a következőket tartalmazta: „A csendőrség felügyelője a csendőrség személyi és fegyelmi ügyeire nézve a honvédelmi miniszternek segédközege és mint ilyen, úgy szolgálata, mint személyi ügyei tekintetében közvetlenül a honvédelmi miniszternek, saját személyére nézve pedig mint tábornok, felügyeli becsületügyi és bűnügyekben a honvéd főparancsnokságnak van alárendelve és az utóbbiak tekintetében a honvéd bíróságok hatósága alatt áll. A csendőrség felügyelője vezérőrnagy vagy altábornagy, s hivatalos címe: »A magyar korona országaihoz tartozó csendőrség felügyelője« állandó székhelye Budapest.”⁴

Az 1927-ben kiadott „*Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára.*”⁵ hivatalos kiadvány a csendőrség felügyelőjét a „Központi vezetés” szervezetei között sorolta fel⁶ és róla a következőket rögzítette: „A m. kir. csendőrség élén »a m. kir. csendőrség felügyelője« áll. Feladatát és hatáskörét a részére kiadott »Szervi határozványok« állapítják meg. A csendőrség felügyelője altábornagy, aki mellé két tábornok van beosztva, közülük a rangidősebb »a m. kir. csendőrség felügyelőjének helyettese.«”⁷

* A testületek elnevezését — az idézetek kivételével — nem a korabeli írásmód szerint tüntettük fel.

Az idézett szöveg jelent meg gyakorlatilag szó szerint az 1941-ben kiadott — és némi módosításon „átesett” — „*Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára*” című szabályzatban.⁸

Nem ismeretes, hogy „*Szervi határozványok a csendőrségi felügyelőség számára*”⁹ kiadvány átesett-e valamilyen módosításon 1903 óta, de 1943-ban új „*Szervi határozványok a m. kir. csendőrség felügyelője számára*” szabályzat jelent meg,¹⁰ amely a Magyar Királyi Honvédségben és a Magyar Királyi Csendőrségben bekövetkezett változások eredményeként születhetett meg. A szolgálati állás elnevezéséről, az abba helyezett személy rendfokozatáról a következőket mondta ki: „A m. kir. csendőrség élén »a m. kir. csendőrség felügyelője« áll. Ő a csendőrség legfőbb katonai parancsnoka. A csendőrség felügyelője a csendőrségtől vagy a honvédségtől származó vezérőrnagy vagy altábornagy, akit a Kormányzó Úr Ő Főméltósága nevez ki. Kinevezésére előterjesztést a belügyminiszter véleményének meghallgatása után a honvédelmi miniszter tesz.”¹¹

Az alárendelés és a szolgálati viszony témájában a „*Szervi határozványok az m. kir. csendőrség felügyelője számára.*” című szabályzat úgy rendelkezett, hogy: „A csendőrség felügyelője a csendőrség katonai vezetése, továbbá a csendőrség személyi, előléptetési, fegyelmi, valamint katonai szolgálati ügyei tekintetében közvetlenül a honvédelmi miniszternek, saját személyére nézve pedig — mint tábornok — fegyelmi, becsületügyi és bűnvádi tekintetben a m. kir. honvéd vezérkar főnökének van alárendelve. A csendőrség felügyelője a belügyminiszternek nincs alárendelve.”¹²

A csendőrség felügyelője szolgálati állást az 1919 és 1945 közötti esztendőkből a volt Magyar Királyi Csendőrségben összesen tizenkét személy töltötte be,¹³ akik esetében a vitézi jelző, nemesi előnév, a beosztás betöltésekor viselt rendfokozatok megadása mellett a születési és halálozási adatokat és vallásfelekezeti hovatartozást is feltüntettem. A beosztást időrendi sorrendben az alábbi személyek töltötték be:

- **1919. VIII. 10 – 1919. VIII. 22.** (ideiglenesen):

BARISS Árpád, csendőr ezredes (Galgóc, 1867. XII. 4 – Budapest, 1944. XI. 7., evangélikus);

- **1919. VIII. 22 – 1920. IX. 20.** (ideiglenesen, majd „véglegesen” **1920. IX. 20. – 1921. II. 21.**)

kőrösszeghi és adorjáni gróf CSÁKY Zsigmond, csendőr ezredes, majd tábornok (Miskolc, 1866. III.1 – Bős, 1945., római katolikus)

- **1921. III. 1 – 1923. III. 31.:**

bazédi és körpényesi KONTZ Sándor, tábornok (Kisbudak, 1870. IV. 10 – Budapest, 1942. IX. 3. római katolikus /eredetileg görög keleti/)

- **1923. III. 31. – 1928. VI. 16.:**

SZÁHLENDER Béla, tábornok majd altábornagy (Budapest, 1874. I. 12 – Szigetszentmiklós, 1955. II. 2., római katolikus)

-**1928. VII. 28. – 1931. X. 5.:**

SCHILL Ferenc, tábornok (Somlóvásárhely, 1876. VI. 19 – Budapest, 1931. XII. 13., római katolikus)

-**1931. X. 5 – 1936. VIII. 1.:**

vitéz szinai SZINAY (1921. IX. 30-ig SZNISTSÁK) Béla, tábornok majd altábornagy (Eger, 1880. VI. 9. – Budapest, 1948. IX. 8., római katolikus)

- **1936. VIII. 1 – 1938. II. 1.:**

folkusfalvi FOLKUSHÁZY Lajos, altábornagy (Zólyom, 1881. IX. 28 – Salzburg /Ausztria/, 1972. I. 29., evangélikus)

- **1938. II. 1. – 1939. VIII. 1.:**

vitéz FALTA László, altábornagy (Apátfalva, 1884. XI. 24 – Budapest, 1939. IX. 6., római katolikus)

- **1939. VIII. 1 – 1942. XI. 15.:**

vitéz NEMEREY (1927-ig GROSS) Márton, tábornok majd altábornagy (Brassó, 1888. X. 17 – Debrecen, 1958. I. 11., evangélikus)

- 1942. XI. 15 – 1944. X. 16.:

vitész FARAGHO (1927. XII. 31-ig FARAGÓ, 1929-ig FARAGHÓ) Gábor, vezérőrnagy, altábornagy majd vezérezredes (Kecskemét, 1890. II. 16. – Kecskemét, 1953. XII. 22., római katolikus)

- 1944. X. 18 – 1945. V. :

vitész TEMESVÁRI Endre, vezérőrnagy (Marosvásárhely, 1891. I. 19. – Strasbourg /Franciaország/, 1964. VII. 20., római katolikus)

- 1944. XI. 1 – 1945. V. :

FINTA József, altábornagy (Káptalanvizs, 1889. VII. 31. – Sopron, 1968. III. 3., római katolikus).

A Magyar Királyi Csendőrség felügyelői beosztását betöltött személyek történelmi-statisztikai vizsgálata során egyrészt a családi háttérrel, az iskolai végzettséget — és az azzal részben összefüggő nyelvismeretet —, a katonai-csendőri pályafutást, illetve az 1945 utáni helyzetüket érdemes vizsgálni.¹⁴

Mivel kis létszámról — mindössze tizenkét főről — van szó nyilván az eredmények csak „tájékoztató jellegűek” lehetnek, de mégis jelzés értékkel bírhatnak abban a kérdésben, hogy „kik is voltak, honnét is jöttek” a Magyar Királyi Csendőrség 1919 és 1945 közötti elsőszámú (katonai) vezetői.

A Magyar Királyi Csendőrség 1919 és 1945 közötti vezetői kivétel nélkül a XIX. század utolsó harmadában születtek, többnyire alsó középosztálybeli családok gyermekeként. A családok között megtalálhatóak voltak a nemesi családok — egy arisztokrata származású személy is található a volt felügyelők között — és a polgári családok egyaránt. Azonban ezen alsó középosztálybeli családokhoz besorolható családok gyermekei mellett számosan voltak a Magyar Királyi Csendőrség felügyelői között olyanok is, akik kispolgári családok gyermekeként látták meg a napvilágot.

Ha az apák foglalkozását nézzük, akkor a Magyar Államvasutak tisztviselőitől, a városi hivatalnokokon keresztül az orvosig és a gyógyszerészig, valamint a földbirtokosig, illetve

a katonatisztig sok foglalkozás, hivatás képviselőit találhatjuk meg közöttük. Az édesanyák esetében szinte kizárólag csak kereső foglalkozást nem folytató személyekkel találkozhatunk. Ez egyébként az adott időszakban teljesen természetes volt.

A családok szinte kivétel nélkül vagyontalanok voltak. Még az arisztokrata származású CSÁKY Zsigmond családja sem rendelkezett jelentősebb földbirtokkal.

A legtöbb, — később első számú csendőrségi vezetővé váló — személy három - hat gyermekes családokból származott. A vallási hovatartozásukat tekintve pedig azt tapasztalhatjuk, hogy a magyarországi vallási felekezetek közül a római katolikus és az evangélikus képviselőit találjuk az egykori felügyelők között. Egy személy esetében ismeretes a vallási felekezet megváltoztatása, ami házasság okán következett be.

Nem lenne egyszerű meghatározni a tizenkét személy esetében a nemzetiségüket, mivel nem található róluk olyan adat, ami ne magyar származást igazolna, de minden bizonnyal német eredetűnek tekinthető a NEMEREY — eredetileg GROSS — Márton, SCHILL Ferenc, illetve valamilyen szláv eredetű SZINAY — eredetileg SZNISTSÁK — Béla. Mivel nevezett személyek származásukkal kapcsolatban maguk nem nyilatkoztak, nemzetiségük illetően történő jelzése csak a nevükből, születési helyükből feltételeztethető.

A születési hely vizsgálata egyébként a két világháború közötti Magyarország katonai és/illetve csendőri felső vezetői esetében érdekes és tanulságos. Egy nagyobb vizsgálat eredményeként kiderült, hogy a trianoni békediktátum által elcsatolt területekről származott a magyar katonai felső vezetés több mint 50 százaléka és ugyanez derült ki az 1919 és 1945 közötti magyar csendőri felső vezetők esetében is.¹⁵

Úgy vélem ennek a tényezőnek is meghatározó szerepe volt a csendőri, katonai vezetőknek a revízióhoz való viszonyában, annak következetes hangoztatásában és támogatásában.

A jelen vizsgálatban szereplők esetében ez az arány egyébként nem a leírtakat tükrözi, mivel a tizenkét személy

közül heten a trianoni Magyarország területén, hárman a Romániához, míg ketten a Csehszlovákiához csatolt területeken születtek és senki nem született a Szerb - Horvát - Szlovén (később Jugoszláv) Királysághoz csatolt területeken, avagy az Ausztriához került Nyugat-Magyarországon.

A Magyar Királyi Csendőrség felügyelőinek iskolai végzettségéről, illetve idegen nyelvismeretéről a következőket lehet elmondani, előrebecsátva azt, hogy ők a XIX. század utolsó harmadában és a XX. század első éveiben végezték a tanulmányaikat, amelyek elemi iskolai éveket, középiskolai tanulmányokat, illetve katonai tanintézeteket jelentenek.

Az elemi iskola első négy osztályának elvégzését követően a tizenkét személy közül tízen gimnáziumban, egy személy reáliskolában, míg egy másik személy császári és királyi katonai alreáliskolában kezdte el a középiskolai tanulmányait.

Közülük öten a gimnázium negyedik osztályának elvégzését követően, ketten a gimnázium ötödik osztályának elvégzését követően, míg a reáliskola negyedik osztályát elvégzett személy is katonai tanintézetekben tanult tovább. A katonai császári és királyi alreáliskolában tanuló egy személy császári és katonai főreáliskolában tanult tovább. Hárman a gimnázium nyolcadik osztályában fejezték be a középiskolai tanulmányaikat és tettek sikeres érettségi vizsgát. Ez azt jelzi, hogy a tizenkét főből kilencen már a 18. életévük betöltése előtt a katonatiszti hivatást tekintették életcéljuknak és annak megfelelő képzőintézményekben folytatták a tanulmányaikat.

A 14-15 éves korukban tisztképző katonai tanintézetekbe került személyek közül egy fő, — az akkor még négy évfolyamos hadapródiskolaként működő — Ludovika Akadémián, három fő a Magyar Királyi Honvédség nagyváradi hadapródiskolájában két fő a Császári és Királyi Hadsereg budapesti gyalogsági hadapródiskolájában, míg két fő a Császári és Királyi Hadsereg nagyszombati gyalogsági hadapródiskolájában tanult. Ebben az életkorban hárman még a gimnáziumban, míg egy személy a Császári és Királyi Hadsereg morvafehértemplomi katonai főreáliskolában tanult.

A honvéd, illetve a „közös” hadapródiskolákban tanuló személyek közül egy-egy fő a harmadik évfolyam sikeres befejezése után a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián, illetve a bécsújhelyi Császári és Királyi „Mária Terézia” Katonai Akadémián folytatta tanulmányait.

Az érettségizettek közül egy fő a — már három évfolyamos katonai akadémiaként működő — Ludovika Akadémiára nyert felvételt, míg a császári és királyi katonai főrealiskolát végzett személy a bécsújhelyi Császári és Királyi „Mária Terézia” Katonai Akadémián folytatta tovább a tanulmányait.

Ennek következtében a hivatásos tiszti rendfokozatát egy fő a még négy évfolyamos hadapródiskolaként működő Ludovika Akadémia elvégzését követően, két fő a honvéd hadapródiskolát elvégezve, két fő a már katonai akadémiaként működő Ludovika Akadémia befejezést követően, míg három fő a császári és királyi gyalogsági hadapródiskola, illetve két fő, a bécsújhelyi Császári és Királyi „Mária Terézia” Katonai Akadémia elvégzését befejezve nyerte el.

A tíz, hivatásos tisztté felavatott későbbi csendőrségi felügyelő mellett ketten az egyévi önkéntesi szolgálat, majd a tartalékos tiszti rendfokozat elnyerését követően eltöltött csendőrségi próbaszolgálat után kerültek be a hivatásos csendőrtiszti állományba.

A honvédségben, illetve az úgynevezett „közös haderőben” szolgáló tíz hivatásos katonatiszt közül, egy fő alig háromévi szolgálat után — az előírt csendőrségi próbaszolgálat sikeres teljesítését követően — került át a Magyar Királyi Csendőrség személyi állományába, míg egy fő az I. világháborús összeomlást követően az 1920-as évek elején letöltött csendőrségi próbaszolgálat után került át a Magyar Királyi Csendőrség személyi állományába.

A tíz hivatásos katonatiszt közül 1918 előtt öten szolgáltak a Magyar Királyi Honvédségben, míg öten a Császári és Királyi Hadsereg.

1919-ben a Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében, illetve a fegyverletételig ahhoz tartozó Székely

Hadosztályban a későbbi csendőri vezetők közül négyen szolgáltak. A tanácsköztársaság 1919. VIII. 1-ei összeomlását követően mind a tizenkét későbbi csendőri vezető a Nemzeti Hadsereg,¹⁶ illetve a Magyar Királyi Csendőrség tisztjeként szolgált tovább. A Magyar Királyi Csendőrség későbbi vezetői köréből a Székely Hadosztály tisztjeként román hadifogságba került két személy, ők 1920-ban térhettek vissza Magyarországra és attól kezdődően szolgálhattak a Nemzeti Hadseregben.

A vizsgálatban szereplő tizenkét személy közül 1914 előtt négyen végeztek el a Császári és Királyi Hadsereg vezérkari tisztképző intézményét, a Bécsben működő Hadiiskoláját, míg egy fő 1920 után a Magyar Királyi Honvédség vezérkari tisztképző intézményét — a „rejtés” miatt akkori nevén a „Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyam”-át —, a Magyar Királyi Honvéd Hadiakadémiát.

Ha azt nézzük, hogy a Magyar Királyi Csendőrség felügyelői beosztását elnyert tizenkét személy a katonai-csendőri szolgálatának évei miként alakultak, akkor meglepő adattal találkozhatunk. Nevezett tizenkét személy esetében azt tapasztaljuk, hogy a Magyar Királyi Csendőrség legmagasabb vezetői/parancsnoki beosztásába kinevezettek közül mindösszesen négyen teljesítettek a Magyar Királyi Csendőrség kötelékében szolgálatot, mielőtt a csendőrség felügyelői beosztásba kerültek volna. Nevezetesen BARISS Árpád, aki 1890-től, CSÁKY Zsigmond, aki 1889-től, SCHILL Ferenc, aki 1900-tól és TEMESVÁRI Endre, aki 1922-től szolgált csendőrtisztjeként. NEMEREY Márton, a csendőrség felügyelőjévé történt kinevezése előtt, már, mint tábornok került a csendőrség felügyelője helyettesi szolgálati beosztásába, melyet egy esztendeig töltött be. Ez azonban megítélésem szerint nem tekinthető érdemi csendőri szolgálatnak. Ezek az adatok azért is érdekesek, mivel a dualizmus időszakában a Magyar Királyi Csendőrség vezetőinek többsége a testület személyi állományának a köréből került kinevezésre.

Elmondható tehát, hogy a Magyar Királyi Csendőrség 1919 és 1945 közötti felügyelőinek kétharmada csendőrtiszti szolgálat nélkül került beosztásába, ami egyébként alapvetően katonai beosztásnak volt tekinthető a Magyar Királyi Csendőrség felügyelője számára készített dualizmuskori és két világháború közötti szervezeti határozványokban foglaltak szerint egyaránt.¹⁷

Ha megnézzük, hogy ki mennyi ideig állt a csendőrség élén a csendőrtiszti szolgálattal rendelkezők közül, akkor azt tapasztaljuk, hogy BARISS Árpád tizenkét napig, CSÁKY Zsigmond 18 hónapig, SCHILL Ferenc 39 hónapig és TEMESVÁRI Endre 6 hónapig.

S hogy a Magyar Királyi Csendőrség két világháború közötti vezetői mennyi ideig szolgáltak ebben a beosztásban?

Általában a másfél - két esztendő volt a jellemző, de természetesen voltak eltérések is. Ha az 1919. augusztusi „sajátos” helyzetet nem számítjuk, akkor azt láthatjuk, hogy a már korábban említett, SCHILL Ferenc pályafutását befolyásoló „puccsot”, illetve a második világháború befejeződése „megszakította” pályafutásuktól eltekintünk akkor következő adatokkal találhatjuk szembe magunkat:

- SZÁHLENDER Béla 63,5 hónap;
- SZINAY Béla 58 hónap;
- NEMEREY Márton 40 hónap (ezt megelőzően 12 hónapig a felügyelő helyettese);
- SCHILL Ferenc 39 hónap;
- KONTZ Sándor 25 hónap;
- FARAGHO Gábor 23 hónap;
- FOLKUSHÁZY Lajos 18 hónap;
- FALTA László 18 hónap;
- CSÁKY Zsigmond 18 hónap (ebből 10 hónap ideiglenesen megbízva);
- FINTA József 6 hónap;
- TEMESVÁRI Endre 6 hónap;
- BARISS Árpád 12 nap.

A felsorolt személyek közül SCHILL Ferencet egy puccsban való érintettség miatt mentették fel a beosztásából, FARAGHO Gábor a nyilas-hungarista hatalomátvétel miatt került felmentésre, míg FINTA József és TEMESVÁRI Endre pályafutásának a világháború befejezte vetett végét.

Hány és milyen nyelveken voltak képesek megszólalni a csendőrség felügyelői?

Nyilván az Osztrák-Magyar Monarchia örökségének (is) betudható, hogy a tizenkét személy közül tízen tökéletesen, míg ketten gyengén használták a német nyelvet. Nyolcan beszéltek, írtak, olvastak franciául, akik közül tökéletesen egy személy, jól kettő, gyengén öt bírta a nyelvet. Románul öten beszéltek, gyengén. Szlovákul négyen, közülük egy tökéletesen, míg oroszul jól egy fő, kettő pedig gyengén beszélt. Egy személy — ugyanaz — tökéletesen használta a horvát és a szerb nyelvet, egy személy tudott gyengén angolul, olaszul, bolgárul és szlovénül, míg egy személy gyengén csehül.

Két nyelvet ismert és használt öt fő — FALTA László, FINTA József, SCHILL Ferenc, SZÁHLENDER Béla, SZINAY Béla és TEMESVÁRI Endre, három nyelvet BARISS Árpád, CSAKY Zsigmond és NEMEREY Márton, négyet FOLKUSHÁZY Lajos és KONTZ Sándor, míg kilencet FARAGHO Gábor.

Katonai-csendőri pályafutásuk kapcsán elmondható, hogy szinte valamennyi személy esetében a Magyar Királyi Csendőrség felügyelői beosztása volt a pályafutás csúcса. S ezen beosztásba általában az 50. életévük betöltése után kerültek. 49 évesen lett a Magyar Királyi Csendőrség felügyelője egy fő, 51 évesen három fő, 52 évesen három fő, 53 évesen két fő, 54 évesen egy fő és 55 évesen két fő.

E beosztásba már szinte kivétel nélkül tábournoki rendfokozatot elérve kerültek kinevezésre — az 1919. augusztusi helyzetet leszámítva — az adott személyek. A tábournoki rendfokozatot a kinevezése után nyerte el CSAKY Zsigmond, míg mindenki más már abban a rendfokozatban szolgált. A tábournoki rendfokozatot 48 évesen egy fő, 49 évesen két fő, 50 évesen két fő, 51 évesen egy fő, 52 évesen egy fő, 53 évesen egy

fő, míg 55 évesen egy fő nyerte el. Egy személy esetében nem ismeretes a tábornokká történt kinevezés időpontja, így nem tudható, hogy hány évesen „vált” tábornokká.

A Magyar Királyi Csendőrség felügyelője beosztásból — leszámítva a második világháború hozta helyzetet, illetve SCHILL Ferenc esetében a „puccs” ügyét — került szinte kivétel nélkül mindenki nyugállományba. CSÁKY Zsigmond esete annyiban kivétel, hogy a felügyelői beosztásából történt felmentése után a Magyar Királyi Csendőrség felügyelőjének adlátusa lett és azon beosztásból került nyugállományba.

A nyugállományba helyezések — a „normál viszonyok” fennállásakor — általában az 53-55. életévekre estek. A honvédségben és csendőrségben ugyanis 36 évet lehetett szolgálni — azon felül csak államfői külön engedéllyel — és a szolgálati idő a tisztté történt felavatástól számított. A 36 szolgálati évet azonban viszonylag csak kevesen „szolgálták le”, általában 32-34 szolgálati év után következett a nyugállományba helyezés. A jelen vizsgálatban szereplők többsége esetében ugyanakkor az mondható el, hogy a többségük 36, illetve 35, 34 szolgálati év után került nyugállományba. SZINAY Béla 37 évet, KONTZ Sándor, FALTA László, FOLKUSHÁZY Lajos, illetve NEMEREY Márton 36 évet, míg SZÁHLENDER Béla 35 évet szolgált. SCHILL Ferenc 35 év szolgálati viszony után még tényleges állományban volt, amikor szervezkedésben való részvétel gyanúja miatt felmentette beosztásából az államfő. 34 évet szolgált CSÁKY Zsigmond, míg 29 évet BARISS Árpád. Nem került nyugállományba katonai/csendőri szolgálatának lezárulásával FARGHO Gábor, FINTA József és TEMESVÁRI Endre. FARAGHO Gábor 1945-ben 35, FINTA József 33, míg TEMESVÁRI Endre 35 szolgálati évvel rendelkezett.

A II. világháború éveiben, a vizsgálatban szereplő személyek közül négyen teljesítettek tényleges szolgálatot, míg nyolcan már nyugállományban voltak, illetve már korábban elhunytak.

Ha azt nézzük meg, hogy a vizsgálatban szereplő tizenkét személy helyzete milyen volt 1944. X. 15-én / 1944. X. 16-án

a nyilas-hungarista hatalomátvétel időpontjában, akkor azt láthatjuk, hogy: már nem élt három személy FALTA László, KONTZ Sándor, SCHILL Ferenc. Nyugállományban volt hat fő BARISS Árpád, CSÁKY Zsigmond, FOLKUSHÁZY Lajos, NEMEREY Márton, SZÁHLENDER Béla és SZINAY Béla. Tényleges szolgálatot teljesít három fő: FARAGHO Gábor, aki a Magyar Királyi Csendőrség és Magyar Királyi Rendőrség felügyelője volt és a Moszkvában tárgyaló magyar fegyverszüneti delegációt vezette, TEMESVÁRI Endre, aki Budapesten a csendőri és rendőri karhatalom parancsnoka volt és rövid időre a nyilas-hungarista hatalomátvétel idején német letartóztatásba került, továbbá FINTA József, aki a Magyar Királyi 7. Honvéd Póthadosztály parancsnokaként szolgált.

A nyilas-hungarista hatalomátvételt követően helyzetükben a következő változás történt: FINTA József a Magyar Királyi Csendőrség és a Magyar Királyi Rendőrség főfelügyelője,¹⁸ míg TEMESVÁRI Endre a Magyar Királyi Csendőrség felügyelője lett, FARAGHO Gábor pedig nem tért vissza Moszkvából. FARAGHO Gábor az ott tárgyaló/szervezkedő magyar katonai vezetőkkel és emigrációban élő kommunista politikusokkal működött együtt és lett 1944. XII. 22-én a Debrecenben létrejött Ideiglenes Nemzeti Kormány tagja.

A II. világháború befejeződését a volt Magyar Királyi Csendőrség felügyelői közül négyen — BARISS Árpád, FALTA László, KONTZ Sándor, SCHILL Ferenc — nem élték meg. Egy fő — CSÁKY Zsigmond 1945-ben, de közelebb nem ismert időpontban — elhalálozott. Az életben lévő hét személy közül egy fő, FOLKUSHÁZY Lajos elhagyta az országot, míg hatan Magyarországon maradtak.

Az utóbbiak közül FARAGHO Gábort igazolták és az Ideiglenes Nemzeti Kormány minisztere lett, de később kitelepítették. SZÁHLENDER Bélát igazolták, nem ismeretes, hogy bármilyen hátrány érte volna. SZINAY Bélát rendszeresen „zaklatta” az államvédelem és annak következtében önkézeivel vetett véget az életének 1948-ban. FINTA Józsefet 12 évi, NEMEREY Mártont 6 évi, míg TEMESVÁRI Endrét 10 évi szabadságvesztés

tésre ítélték a népbíróságok. Büntetésüket valamennyien letöltötték. TEMESVÁRI Endre 1958-ban elhagyhatta Magyarországot. Fiához Franciaországba távozhatott.

Ha a Magyar Királyi Csendőrség volt felügyelőinek az életútján végigtekintve az életút végét vizsgáljuk, akkor a következő adatokkal szolgálhatunk¹⁹:

Az elhunyt neve	A halálozás ideje	A halálozás helye	Az elhunyt életkora
SCHILL Ferenc	1931	Budapest	55 év *
FALTA László	1939	Budapest	55 év
KONTZ Sándor	1942	Budapest	72 év
BARISS Árpád	1944	Budapest	77 év
CSÁKY Zsigmond	1945	Bős	79 év
SZINAY Béla	1948	Budapest	68 év*
FARAGHO Gábor	1953	Kecskemét	63 év
SZÁHLENDER Béla	1955	Szigetszentmiklós	81 év
NEMEREY Márton	1958	Debrecen	70 év
TEMESVÁRI Endre	1964	Strasbourg (Franciaország)	73 év
FINTA József	1968	Sopron	79 év
Folkusházy Lajos	1972	Salzburg (Ausztria)	91 év

*öngyilkos.

Jegyzetek:

¹ (TÖRÖK Ferenc) „...1886. év október 13-án kelt legfelsőbb elhatározással Schatz Lajos csendőrezredes utódként a honvédelmi minisztérium IV. ügyosztályának vezetőjévé nevezetett ki, egyttal megbizatván a magyar korona országaihoz tartozó csendőrség felügyelőjének teendőivel is. Ezen minőségben lett a katonailag szervezett csendőrség felügyelője a mindenkori honvédelmi miniszternek segédközege”.

- PRESZLY: *A csendőrség úttörői*. 32-33.p.

- PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség*. 52.p.

² SZUT-1881

³ SZHCSF-1902

⁴ Loc.cit. 3.p.

⁵ SZUT-1927

⁶ Loc.cit. 21.p.

⁷ Loc.cit. 22.p.

⁸ SZUT-1941

⁹ SZHCSF-1902: op.cit.

¹⁰ SZHCSF-1943

¹¹ Loc.cit. 3.p.

¹² Loc.cit.

¹³ A nyilas-hungarista hatalomátvételt követően 1944. XI. 1-étől a csendőrség és rendőrség felügyelője szolgálati állás — amely 1944. VII. 1-től volt rendszeresítve — a csendőrség és rendőrség főfelügyelője szolgálati állásra módosult. Alárendeltségében külön megjelent a csendőrség, illetve a rendőrség felügyelője. Erre való tekintettel úgy a főfelügyelő, mind a felügyelő személyét bevontam a vizsgálatba.

¹⁴ SZAKÁLY: *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. Történelmi – statisztikai áttekintés a magyar királyi csendőrség vezetőiről*.

¹⁵ SZAKÁLY: *A magyar katonai elit 1938-1945*. 64-65.p.

¹⁶ A KÁROLYI Gyula gróf vezette szegedi ellenkormány hadügyminiszterének, HORTHY Miklós altengernagynak 1919. VI. 6-án kelt 40/1919. I. számú hüm. rendeletére „Magyar nemzeti hadsereg” állíttatott fel. 1920. IV. 1-től a hivatalos megnevezés magyar királyi Nemzeti Hadseregre módosult. 1922. I. 4-től a magyar haderő hivatalos megnevezése magyar királyi Honvédség-re változott.

¹⁷ SZHCSF-1902: op.cit. ; SZHCSF-1943: op.cit.

¹⁸ FINTA Józsefet 1945. I. 6-án megbízták a határrendészeti felügyelői beosztással is.

¹⁹ Itt adom meg a nevezett személyek által elért legmagasabb rendfokozatot, illetve a vitézi címet és jelzöt, mivel voltak, akik a Magyar Királyi Csendőrség felügyelője beosztásból történt felmentés után nyerték el azt, illetve érték el a magasabb rendfokozatot akár a „valóságosat”, akár a címzeteset.

- BARRIS Árpád, címzetes tábornok* (1921. V. 18.);

- körösszeghi és adorjáni gróf CSAKY Zsigmond, címzetes altábornagy (1925. X. 19.)
- vitéz (1926. VI. 20.) bazédi és körpényesi KONTZ Sándor altábornagy (1923. IV. 1.),
- SZÁHLENDER Béla, altábornagy (1926. V. 1.);
- SCHILL Ferenc, tábornok (1927. XI. 1.);
- vitéz szinai SZINAY Béla, altábornagy (1936.);
- folkusfalvi FOLKUSHÁZY Lajos, altábornagy (1936. V. 1.);
- vitéz (193?) FALTA László, altábornagy (1937. V. 1.);
- vitéz (1927. VI. 26.) NEMEREY Márton, altábornagy (1941. V. 1.);
- vitéz (1927. VI. 26.) FARAGHO Gábor, vezérezredes (1944. IX. 27.);
- FINTA József, altábornagy (1944. XI. 1. , 1944.VII. 1-ei rang);
- vitéz (1927. VI. 26.) TEMESVÁRI Endre, vezérőrnagy (1943. V. 1.)

* A tábornoki elnevezés 1941. július 29-ével vezérőrnagyira módosult. A nevek mellett az adott időben használatos elnevezést adtam meg.

SZAKÁLY: *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. Történelmi – statisztikai áttekintés a magyar királyi csendőrség vezetőiről.* op.cit. 73.p. , 90-91.p. , 145-146.p. , 227-228.p. , 213-214.p. , 233-234.p. , 115-116.p. , 106-107.p. , 171-172.p. , 108-109.p. , 112-113.p. , 245-246.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

PARÁDI	—	PARÁDI József: <i>A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtisztület 1881-1945.</i> Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU-ISSN 2062-8447.
PRESZLY	—	PRESZLY Lóránd: <i>A csendőrség úttörői.</i> Budapest, 1926, Hírlap Nyomda. 378 p.
SZAKÁLY: <i>A magyar katonai elit 1938-1945.</i>	—	SZAKÁLY Sándor: <i>A magyar katonai elit 1938-1945.</i> Budapest, 1987, Magvető Könyvkiadó. 272 p. HU-ISBN 963 14 1081 1. /Nemzet és emlékezet./ HU-ISSN 0231-0910.

SZAKÁLY: *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. Történelmi – statisztikai áttekintés a magyar királyi csendőrség vezetőiről.* — SZAKÁLY Sándor: *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. Történelmi – statisztikai áttekintés a magyar királyi csendőrség vezetőiről.* Budapest, 2014², (Második, javított és bővített kiadás), Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet. 301 p. HU-ISBN 978 963 99 6172 2.

SZABÁLYZATOK

- SZUT-1881 — *Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.* Budapest, 1881, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. 192 p.
- SZHCSF-1902 — *Szervi határozványok a csendőrségi felügyelőség számára.* Budapest, 1902, Pallas Részvénytársaság Nyomdája. 7 p.
- SZUT-1927 — *Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára.* Budapest, 1927, Pallas Részvénytársaság Nyomdája. 384 p.
- SZUT-1941 — *Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára.* Budapest, 1941, Stádium Sajtóvállalat Rt. 414 p.
- SZHCSF-1943 — *Szervi határozványok a m. kir. csendőrség felügyelője számára.* Budapest, 1943, Athenaeum. 8 p.

VEDÓ Attila
A Magyar Királyi Csendőrség feladatai
a külföldiek ellenőrzésében

A Magyar Királyi Csendőrség létrehozását követő évtizedekben nemcsak közbiztonsági feladatait hajtotta végre eredményesen, hanem emellett növekvő mértékben vette ki részét a határőrizeti és idegenrendészeti teendőkből is. A dualizmus időszakában és a két világháború közötti időszakban a külföldiek ellenőrzésének elsődleges végrehajtójává vált a vidéki területeken. A testület rugalmasan alkalmazkodott a változó jogszabályi környezethez éppúgy, mint az Osztrák-Magyar Monarchia szabad mozgáson alapuló felfogásából az első világháborút követő részletes, mai értelemben vett idegenrendészeti szabályrendszerbe történő átmenethez.

Az idegenrendészet értelmezése a dualizmus időszakában
A korabeli értelmezés szerint az idegenrendészet egyrészt a határszéli szolgálati teendők részét képezte a határon már átlépett külföldiek ellenőrzése vonatkozásában, másrészt a közbiztonsági szolgálat fontos része volt, hiszen az „idegen” fogalma alatt nemcsak a külföldieket értették, de azokat a magyar állampolgárokat is, akiknek illetőségi helyük máshol volt mint ahol az illető tartózkodott. A külföldi és belföldi idegenek ellenőrzésének éppen ezért azonos módszertana volt.

Az idegenrendészet határszéli szolgálattal érintkező területei egy olyan komplex rendszerbe illeszkedtek, ami több állami szervezet együttműködésével biztosította Magyarország érdekeinek érvényesülését. A határőrizet nem tartozott az Osztrák-Magyar Monarchia közös ügyei közé, annak megvalósítása mindkét társállam polgári közigazgatásának saját kompetenciája volt.¹ A kiegyezéskor a Magyar Királyság külállamokkal szomszédos határait a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszai őrizték. A határátkelőhelyeken az utasforgalom ellenőrzését a legközelebbi város rendőrségének kikülönített csoportjai végez-

ték, az áruforgalom felügyeletét pedig a területileg illetékes vámhivatalok „bemondó őrsei” valósították meg. A határrenddel kapcsolatos teendők a határmenti járásokban e célra létrehozott szolgabírói kirendeltségekre hárultak. Határőrizet tehát csak a katonai határőrvidék működési területén kívül eső vámhatárokon valósult meg, ami kezdetben megoszlott a központi államhatalom (pénzügyőrség és vámhivatalok), valamint az önkormányzatok között. Elmondható tehát, hogy a csendőrség határőrizetbe való bekapcsolódásáig a vezető szerep a pénzügyi tárcára hárult.²

A csendőri szervezet bevonása a határőrizeti feladatokba az egyre növekvő közbiztonsági kockázatok eredménye volt. A hegyi erdőterületek közelében a századfordulót követően már jelentős időszakos települések és táborok jöttek létre. 1905-ben a határszéli telepeken mintegy 18 000 fő, 1908-ban már 20 000-22 000 fő fakitermelő munkás dolgozott, akik között számos körözött bűnöző talált menedéket. A táborokban kialakuló nemzetiségi összetűzések és rendzavarások komoly kihívást jelentettek. Az első lépést az 1891-ben kibocsátott határőrizeti utasítás jelentette, amely a Beszterce-Naszód vármegyében található hármas határponttól Orsováig terjedő határvonal védelmét a határszéli csendőrségre bízta feladataik részletes megállapítása mellett. Az utasítás a továbbiakban eltiltotta a pénzügyőrséget a határőrizeti feladatoktól és hatáskörük csak a jövedéki szabályok és a vámhatárok ellenőrzésére terjedt ki.³

A határőrizeti rendszer azonban még mindig túl bonyolult volt az idegenrendészeti hatékony fellépéshez, így specializált hatóság vált szükség az idegenrendészeti feladatok koordinálása céljából. A határrendőrség felállításáról szóló törvénycikk 1903-ban látott napvilágot, de gyakorlati megvalósítására csak 1906. I. 15-től került sor. 12 új határszéli rendőrkapitányság felállításával egyidejűleg az érintett területeken megszüntették a „rendes rendőri hatóságok” határszéli teendőit. Az új szervezet feladata nem a szűkebb értelemben vett határőrizet megvalósítása volt — melyhez nem is rendelkezett elegendő személyi állománnyal — hanem az azzal kapcsolatos figyelő és nyomó-

zó szolgálat ellátása és a távolsági határforgalom ellenőrzése, valamint a határrend betartatása, továbbá a határőrizeti feladatok teljesítésében résztvevő társ rendvédelmi testületek részhatárőrizeti teendőinek koordinálása. A határrendőrség kapitányságai és az elsőfokú rendőrhatalóságok — főszolgabíró, városi rendőrkapitány — egymással mellérendeltségi viszonyban álltak és kötelező együttműködéssel támogatták egymás tevékenységét. A határrendőrség felállításával a járási szolgabírói kirendeltségek megszűntek, feladataikat a határrendőr kapitányságok és kirendeltségek vették át.⁴ A csendőrség a továbbiakban határmenti járőrszolgálatok ellátásával, esetleges karhatalmi erő kiállításával, megfigyelésekkel, valamint a nyomozások segítségével kapcsolódott a rendszerhez.⁵

1912-ben — külföldi tapasztalatok nyomán — a határőrizeti rendszert átszervezték, melynek során az 1908-ban felállított határrendőri őrségek személyi állományát a határrendőr kirendeltségek és kapitányságok szervezetébe olvasztották. A járőrszolgálati — a korabeli szóhasználatkal külszolgálati — feladatok teljes mértékben a csendőrséghez kerültek. Emellett a helyi csendőri erők átvették az útlevelellenőrzést több határkapunál és a határszéli úti igazolványok kiállítására is hatáskört kaptak. Azokon a határállomásokon, ahol az átszervezés után is a határrendőrség végezte az útlevelelvizsgálatot, a csendőrség ügyeleti szolgálatot volt köteles adni minden érkező és induló vonatnál és hajónál.⁶ A határszéli csendőrség feladatait az 1891. évi határőrizeti utasítás, majd az 1900. évi és az 1912. évi szolgálati utasítás tartalmazta.⁷ Az idegenrendészeti teendőkben hangsúlyos részt kapott a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok ellenőrzése,⁸ továbbá az embercsempészés és leánykereskedelem megakadályozása, valamint a kivándorlás ellenőrzése.⁹

A Magyar Királyi Csendőrség határőrizetbe való bevonásával az egylépcsős modellt kétlépcsősé vált, melyet egyrészt a pénzügyőri szakaszok, másrészt a határszéli csendőr őrsők alkottak. Mindkét lépcső saját feladatkörén belül többvonalas rendszert képezett, vagyis az államhatár-

tól különböző mélységekben, több egymást követő vonalban működtették járőrszolgálati rendszerüket. Ezzel nyílt meg először annak a lehetősége, hogy működőképes ellenőrzési rendszert — mai terminológia szerint migrációs szűrőhálót — hozzanak létre, melyet kis létszámú erővel is sikeresen lehetett működtetni. A pénzügyőrség határmenti szakaszai, a határszéli csendőrség és a határrendőrség személyi állományának kétharmada a magyar-román, egyharmada pedig a magyar-szerb határon teljesített szolgálatot, ami egyben — a határszakaszok hosszának a figyelembe vételével — kockázati besorolását is jelezte.¹⁰

A csendőrség végezte a kishatárforgalmi rendszerben utazók ellenőrzését is, melyben az okmánnyal kapcsolatos visszaélések megakadályozása volt a csendőr járőr fő feladata. Külön elbánás alá esetek a kettős birtokosok is, illetve azok, akiknek a birtokán a határvonal áthaladt. E birtokok tulajdonosai és művelői birtokukon bárhol átléphettek a határt és terményeiket, állataikat is átvihették, de a birtok határán kívülre csak útlevéllel léphettek.¹¹ fentiekből is látszik, hogy az adott korszakban a határ közelében megfelelő okmányok nélkül talált külföldiek ellenőrzése komoly felkészültséget igényelt.

A magyar határőrizeti modell lényegét tekintve a nyugat-európai típushoz sorolható, mivel békeidőben rendvédelmi testületek valósították meg a határok őrizetét, szemben a kelet-európaival, ahol békében is katonai erők végezték ezt a tevékenységet.¹² A magyar modell sajátossága volt, hogy a nemzeti rendvédelmi testületek határmenti alakulatai láttak el olyan határőrizeti részfeladatokat, melyek összhangban álltak alaptevékenységükkel. Szükséges volt azonban a Magyar Királyi Határrendőrség vezető szerepe, amely összehangolta és egységesítette e feladatokat.¹³

A Magyar Királyi Csendőrség kiegészítette valamennyi szervezet feladatrendszerét és gyakorlati végrehajtó erőként a hatóságok munkáját támogatta. Az útlevél nélkül elfogott, csempészéssel nem gyanúsítható személyeket például a határrendőr kapitányságra állította elő, a bűncse-

lekmény miatt körözött külföldieket pedig a járásbíróságra. A határszéli csendőr őrsök kötelessége volt az is, hogy 24 óránként a a pénzügyőrségtől és a vámhivataloktól az útlevel nélkül elfogott csempészeket átvegye és a határrendőr kapitányságra kísérje.¹⁴ A csendőr tehát csak elfogta a jogsértést elkövetőket, a szükséges eljárásokat az adott szakterület felelős hatósága folytatta le.

A számos átszervezésen átesett rendszer képes volt kiszűrni a legális utasforgalomból azokat a személyeket, akik tevékenységükkel vagy a birtokukban tartott tárgyak által veszélyt jelentettek a magyar államra. A szűkebb értelemben vett, határszéli szolgálathoz kapcsolódó idegenrendészet azonban csak erre korlátozódott, a jogsértést elkövető külföldiek állampolgárságának és személyazonosságának megállapítását elsősorban közbiztonsági érdekek tartották.

Az ország mélységében tartózkodó külföldiek ellenőrzése hasonló alapokon nyugodott, melynek lényege, hogy minden kártékony idegen személyt az illetőségi helyére kellett visszatoloncolni. A községi illetőség a polgári magyar közigazgatás egyik alapvető fogalomköre volt, amely leginkább a mai állandó lakóhelyhez hasonlítható. Az illetőség nem helyettesíthette az állampolgárságot, azonban az állampolgárságon belül mindenkinek volt valamilyen konkrét illetősége, illetőség nélküli állampolgárság nem létezett. Az illetőség lényegében egy településhez kapcsolódott, mivel valamennyi helység – emberek meghatározott csoportjára nézve – egyúttal illetőségi község is volt. A jogintézmény elsősorban a közellátásban részesülő szegények ügyeinek rendezését célozta, mivel az egyes községek feladatává tette a gondozást és segélyezést. Aki tehát koldulásból vagy bűncselekmények elkövetéséből élt, azt visszatoloncolták származási helyére, ahol rehabilitálhatták. A külföldieket származási országukba juttatták vissza, vagyis a kiutasítás eredendően közbiztonsági intézkedésnek tekinthető.

A bejelentési kötelezettség később az ország egész területére kiterjedt.¹⁵ A községbe érkező bejelentett idege-

nekről az előjáróság „Nyilvántartási könyv”-et vezetett.¹⁶ Az idegenek ellenőrzése és nyilvántartása elsősorban a közigazgatás feladata volt, melybe a csendőr csak támogató jelleggel kapcsolódott be. A bejelentési és nyilvántartási folyamatba a csendőr őrs nem volt bekapcsolva, mégis rá hárult az ellenőrzések felelőssége.¹⁷

A csendőr járőr a portyázás közben talált utasokra nézve „*mindazon rendőri szabályok figyelemmel tartására volt köteles, melyek az idegenekre nézve fennálltak*”, vagyis az idegenrendészeti ellenőrzés a csendőr alapfeladatai közé tartozott. Fontos volt azonban, hogy alapos gyanú nélkül, csupán útlevél ellenőrzése miatt senkit nem lehetett megállítani. Akik azonban bármely okból gyanúsak voltak, azokat a járőr igazoltatni volt köteles, például aki körözött személyre hasonlított, a csendőr közeledtére más irányba fordult, vagy ruházatán tiltott uszító jelvényt viselt, stb.¹⁸ A személyazonosság megállapítására különböző igazolványok és könyvecskék szolgáltak. Az ellenőrzést nehezítette, hogy az útlevél vagy úti igazolvány ekkor nem volt feltétlenül személyhez köthető. Ezen okmányokat a családfő részére állították ki és hatályuk a családtagokra is kiterjedt. Csak 1899-től írták elő, hogy a családtag nevét, korát és rokonsági fokát is be kell jegyezni. Az okmányok a fénykép nem volt kötelező része, így az útlevelek ellenőrzése komoly feladat volt.¹⁹

Külön kihívás volt azon külföldiek felderítése, akik nem jogszerűtlen tartózkodásukkal, hanem büntetendő cselekmények elkövetésével veszélyeztették a közcsendet és biztonságot. A nemzetközi gonosztevők közé sorolták a menekülő és a letelepedett idegen bűnözőket, a külföldi csavargókat és hivatásos koldusokat, az utazó bűnözőket, valamint a nemzetközileg üldözött bűncselekmények elkövetőit. A menekülő és letelepedett bűnelkövetők vagy utazó bűnözők figyelemmel kísérése és felderítése elsősorban közbiztonsági szempontból volt fontos, azonban a nemzetközi bűncselekmények elkövetői körében a szélhámosok és csalók mellett a leánykereskedők tevékenységét kiemelten kezelték.²⁰

A belföldi idegenek ellenőrzése főként a házaló árusokra és vándoriparosokra vonatkozó rendelkezések betartásából, valamint a csavargók és adománygyűjtők felügyeletéből állt. E jogszabályoknak is volt azonban külföldiekre vonatkozó tartalma. Az igazolvány nélküli átutazó, vándoripart űző külföldiek esetében előzetes letartóztatásnak volt helye,²¹ házalást pedig csak magyar állampolgároknak engedélyeztek.²²

A korszak sajátossága volt, hogy az országba bejutni szándékozó külföldiek ellenőrzése mellett a határszéli szolgálat kiemelten kezelte az országból kijutni törekvő magyar állampolgárok ellenőrzését is. Mivel a kivándorlók a határ átlépéséig belföldi idegenként utaztak, felügyeletüket a szakirodalom sokszor az idegenrendészettel együtt kezelte. A dualizmus időszakában 1909-ben újra szabályozták a kivándorlás ügyét.²³ Eszerint kivándorlónak volt tekinthető, aki „*tartós kereset céljából külföldre távozik*”. A kivándorláshoz kivándorlási engedélyre volt szükség. A nőknél külön vizsgálták, hogy nem merültek-e fel leánykereskedelemre utaló jelek. A magyar kormány nem kívánta megakadályozni a kivándorlást, de korlátozó rendelkezéseket vezetett be.²⁴ A csendőrség elsősorban a kivándorlási engedélyt nyert személyek útleveleinek, valamint a kivándorlók szállítását végző személy belügyminiszter által kiadott tevékenységi engedélyének ellenőrzésében vett részt. A kivándorlásra toborzás, felhívás, valamint az engedély nélküli szállítás bűncselekmény volt.²⁵

Az idegenrendészeti ellenőrzés és nyilvántartás rendszere a közigazgatási és rendvédelmi szakmai igények, majd a háborús készülődés miatt egyre komplexebbé vált. A Magyar Királyi Csendőrség ellenőrzési feladatait főként az információáramlás lassúsága nehezítette. A külföldiek rendészetével kapcsolatos fejlődő felügyeleti igény azonban olyan ellenőrzési eljárások kidolgozásához vezetett, melyek számos, ma is alkalmazott, a schengeni határellenőrzési gyakorlatba illeszkedő alapelvben élnek tovább.

Idegenrendészet a két világháború között

A külföldiek bejelentését és tartózkodását az 1920-as években még mindig az 1903. évi törvény szabályozta²⁶, melynek ellenőrzésében a helyhatóság saját közegein túl az újjáalakult csendőrségnek is egyre nagyobb szerep jutott. Az idegenrendészeti ellenőrzés rendszere szinte azonos volt a háború előtti gyakorlattal. Az őr-parancsnok a tudomására jutott külföldieket a legközelebbi járőrszolgálatban felkerestette és személyazonosságukat valamint tartózkodásuk célját megállapította. Ebből a célból az előző belföldi tartózkodási hely szerinti rendőrhatalóságot vagy csendőr őrsöt is megkereshette. Mivel a külföldinek csak abban az esetben kellett személyesen megjelennie a községi előjáróságnál, ha letelepedési engedélyért kívánt folyamodni, egyéb esetben pedig minden bejelentési kötelezettségét adatlapon teljesítette közvetett módon, az igazoltatott külföldiek esetében a csendőr járőr továbbra sem tudta megállapítani a kötelezettségek teljesülését. Külön figyelmet kaptak azok a külföldiek, akik lakhatási bizonylatot vagy letelepülési engedélyt kaptak. Őket nemcsak a főszolgabíró, hanem az illetékes őrs is nyilvántartotta és rendszeresen ellenőrizte. A pályaudvarok, vendéglátóhelyek, szállodák ellenőrzésére időről időre „razziát” szerveztek, mely során valamennyi ott talált külföldit igazoltattak.²⁷

1925-ben az idegenrendészeti ellenőrzések gyakorlati végrehajtása kapcsán új elemeket vezettek be.²⁸ Eszerint minden külföldi két hónapot tartózkodhatott a Magyar Királyság területén, melyet — a tartózkodási idő lejárta előtt kérelmezett — tartózkodási engedély kérelem által hosszabbíthatott meg. A kereső tevékenység folytatásához a beutazás előtt beszerzett úgynevezett kincstári engedély vagy utólag kérelmezett munkavállalási engedély volt szükséges.²⁹ 1925-ben új — az idegenrendészettel foglalkozó tartalmú — rendeletet bocsátottak ki, amely egyértelműen külföldinek tekintett mindenkit, aki „*a fennálló jogszabályok értelmében nem magyar állampolgár.*” A kérdés azonban ennél bonyolultabb volt. Magyar állam-

polgárságot származás, törvényesítés, házasság és honosítás útján lehetett szerezni.³⁰ Az elcsatolt területekről származó személyeket a külföldiekre vonatkozó kötelezettségek terhelték és ezek következetes ellenőrzésével igyekeztek ösztönözni őket állampolgárságuk rendezésére. E személyek esetében nem a születési helyet, hanem az illetőségi helyet kellett figyelembe venni, vagyis akinek illetőségi helye továbbra is magyar területen volt, annak a magyar állampolgárságot nem kellett külön „optálnia”.³¹

Fő szabály szerint tartózkodási engedélyt az kaphatott, aki nem akart lakóhelyet létesíteni hazánkban. Érvényeségi ideje egy év lehetett, melyet csak a belügyminiszter által kiállított tartózkodási engedély léphetett túl kivételes esetekben. A munkavállalási célú tartózkodási engedély kiadása kizárólag a belügyminiszter hatásköre volt. Aki le akart telepedni lakhatási bizonylatot kaphatott, amely szintén egy évig jogosított magyarországi lakhatásra, de érvényessége meghosszabbítható volt.³²

A bevezetett új rendelkezések a korábbinál világosabb és célhoz kötöttebb engedélyezési rendszert teremtettek, melyben a csendőrség feladatai is jobban meghatározhatóak voltak. A tartózkodási idő, bejelentési kötelezettségek, valamint a különböző tartózkodásra jogosító engedélyek céljuknak megfelelő felhasználása mellett nagy hangsúlyt kapott a külföldiek munkavállalásának ellenőrzése is. Ez a közbiztonsági érdekek érvényre juttatása mellett a hazai munkaerőpiac védelmét is szolgálta. Az 1925. VIII. 1. után beutazott külföldiek csak munkavállalási engedély birtokában folytathattak kereső tevékenységet. Ezek a személyek kizárólag az engedélyben megjelölt munkakörben, községben, munkaadónál, időtartamban és feltételekkel vállalhattak munkát. Bármelyik körülmény megváltozásával új engedélyért kellett folyamodni. A más háztartáshoz szegődött házcselédek vagy nevelőnők és munkaadóik például a rendelkezést azzal próbálták kijátszani, hogy az alkalmazottat rokonként vagy próbaidősként jelentették be. Aki nem munkavállalási engedélyt, hanem más igazoló okmányt mutatott be, és ebben munkavállalást megengedő

bejegyzés nem volt, akkor azt kellett vélelmezni, hogy az a számára tiltva van. Az ellenőrzések támogatására a korabeli szakirodalom rendszeresen foglalkozott az idegenrendészeti kérdésekkel, sőt mai terminológia szerint „kockázatelemzéseket” is készített a csendőrök számára. Az engedély nélküli munkavállalást valószínűsítette például, ha az ellenőrzött külföldi származási országában is napszámból vagy alkalmi munkákból élt illetve magyar vendéglátói is ezzel keresték kenyerüket.

A külföldi engedély nélküli munkavállalása kihágást valószínűsített meg, amelyért a munkaadót és a munkavállalót is felelősség terhelte. A csendőr ekkor a kihágási feljelentés mellé úgynevezett közigazgatási jelentést is készített, amelyben a külföldi ügyében eljáró rendőrbírókn kívül a közigazgatási szervek ügyintézőinek figyelmét is felhívta a körülményekre, például arra, hogy az adott területen a hazai munkaerőpiac veszélybe került-e.³³

A szakirodalom külön figyelemre érdemes csoportba sorolta még a külföldi artistákat és cirkuszi mutatványosokat, a „bolgár kertészeket”, a házaló bosnyák és székely árusokat, valamint a vándorló drótosokat és köszörűsöket is. A különböző kockázati kategóriák ellenőrzéséhez különböző módszereket alkalmaztak. A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság rendelkezése szerint például a mezőgazdasági idénymunkásokat (bolgár kertészeket) a munkatelepeken az összes munkás szigorú igazoltatásával évente kétszer kellett ellenőrizni, melyeket április második felében és szeptemberben kellett végrehajtani az idénymunkákhoz igazodóan.³⁴

Az ellenőrzési, engedélyezési és nyilvántartási feladatok egységes és központosított végrehajtására 1930-ban létrehozták a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságot.³⁵ A külföldiek ellenőrzését a főszolgabírók és a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságot továbbra is elsősorban a bejelentő és nyilvántartó lapok alapján végezték, így a vidéki területeken a csendőrség volt a gyakorlati végrehajtásra elsődlegesen hivatott testület.

A tartózkodási engedélyt nyert vagy egyéb bejelentett külföldiek ellenőrzésére a csendőr előre fel tudott készülni, tájékozódni a beszélt nyelvről és tolmácsról gondoskodni, az utast megfigyelni vagy érdeklődni felőle. Más volt a helyzet azonban az út közben, lakott területen kívül igazoltatott külföldiekkel. A harmincas évek elején egyre több külföldi szerencsevadász és világutazó tűnt fel az utakon, akik új kihívás elé állították a csendőrséget, ezzel ösztönözve új módszertan kidolgozását. Az igazoltatás közben a csendőröknek például nem szabadott egymás között magyarul az utasról beszélni, mivel az ellenőrzött személy sok esetben eltitkolta magyar nyelvtudását. Éppen ezért ha a csendőr beszélte is az utas feltételezett nyelvét, először magyarul kellett megszólítania, majd idegen nyelven.³⁶ A külföldiekkel való érintkezés során azonban problémát okozott a világnyelvek ismerete. A leggyakoribb ismert idegen nyelv a német volt a legénység körében, azonban francia, angol vagy olasz nyelvismerettel szinte senki nem rendelkezett. A minimálisan szükséges kommunikáció biztosítására még két részből álló nyelvi füzetecskék gondolata is felmerült, mellyel a csendőr „*a külföldi rendelkezésére állhatott.*”³⁷ A nyelvismeret hiánya azonban nem vezethetett az intézkedés megghiúsulásához. A testület szolgálati utasítása szerint a csendőr a felszólítását és a „*törvény nevében*” szavakat először magyarul mondta ki, majd – ha az intézkedéssel érintett személy nyelvét ismerte – más nyelven is. Azonban ha más nyelven nem beszélt, elég volt a magyar nyelvű felszólítás is, melynek eredménytelensége esetén jogosult volt további intézkedéseket tenni és kényeszereszközöket használni.³⁸

A növekvő idegenforgalom kapcsán nemcsak a nyelvismeret okozott problémát a mélységi ellenőrzések során. A korábnál nagyobb felkészültséget igényelt az útiokmányok vizsgálata is. A korszak „kockázatelemzése” szerint az igazi világjáró okmányai rendben vannak, megfelelő mennyiségű pénzeszközzel rendelkezik, fizető szálláshelyen száll meg nagyobb városokban, nappal mozog és csak akkor megy gyalog, ha valamit meg akar figyelni.

Ezzel szemben a külföldi „csavargó” általában nem belépő állomáson, hanem átkelő állomáson lép be az országba, ahol nem derül fény a létfenntartásához szükséges anyagi fedezet hiányára, úti célja általában valamely balkáni állam, kerüli a nagyobb településeket, gyalog közlekedik és az ingyenes szállásokat keresi. A szakirodalom külön megemlíti, hogy ezek az „ávilágutazók” az utazás céljának igazolására saját készítésű albumot mutatnak be, melyben feljegyzett élményeik és fényképeik mellé igyekeznek hivatalos hatósági bejegyzéseket és pecsétet szerezni „emlékül”. Igazoltatásuk alkalmával aztán e bélyegzőlenyomatokra hivatkozva állítják, hogy korábban már ellenőrzésre kerültek. A csendőrnek e bejegyzésekre és főleg a fényképekre külön figyelmet kellett fordítania, mivel a hidakról, repülőterekről és vasútvonalakról készített képek a kémkedés gyanúját is felvetették.³⁹ A nem kívánatos, közbiztonsági veszélyt és szociális terhet jelentő külföldiek kiszűrése tehát alapvető fontossággal bírt, ezért a csendőr minden általa fogatosított intézkedés alkalmával köteles volt körültekintően megállapítani az érintett személyazonosságát és egyéb körülményeit.⁴⁰

Az általános gyakorlat szerint az útlevel-ellenőrzés a borítólapon szemrevételezésével kezdődött, melynek színéből a kiállító országra lehetett következtetni. Ezt követte a fénykép és a fényképet biztosító bélyegzők vizsgálata, majd a személyazonosítás. Az útlevelbe bejegyzett nevet és adatokat a külfölditől meg kellett kérdezni, ki kellett mondatni. A név ellenőrzésében a keresztnevek külföldön szokásos írásmódját tartalmazó rendelet melléklete⁴¹ nyújtott segítséget. Ha az útlevelel „vakarás vagy javítás” volt észlelhető, úgy a tulajdonosát elő kellett vezetni és személyazonosságát meg kellett állapítani.⁴²

A személyazonosság és a név helyes megállapítását követte a nyomozókulcsban történő priorálás és annak megállapítása, hogy a külföldi mikor és hol lépett az ország területére, valamint nem lépte-e túl az engedélyezett tartózkodási időt. Az útlevel utolsó lapoldalának bejegyzéseit is érdemes volt szemügyre venni, mivel a konzulátu-

sok és követségek itt jelezték, ha a pénzzavarba került külföldit segélyben részesítették. Ez a körülmény jelezte a csendőrnek, hogy a külföldi a továbbiakban már nem rendelkezik megfelelő anyagi fedezettel, amely miatt végső soron kiutasítható volt. A külföldi útlevelék bejegyzéseinek vizsgálatához – kellő számban rendelkezésre álló mintaokmány hiányában – javasolt volt, hogy az őrszolgálatban tartózkodó megbízható külföldiek útlevelét a csendőr kérje kölcsön, és egy szintén megbízható, a nyelvet jól beszélő segítővel fordíttassa le, készítsen segédletet a jövőre nézve.

A bejelentési kötelezettség teljesítését be- vagy kijelentő lappal igazolhatta a külföldi, melyet a csendőr szintén megvizsgált. Javasolt volt a csomagok ellenőrzése is, mivel az „álvilágutazók” a tapasztalatok szerint könnyoradomány gyűjtésből (például képeslap árusításból) tartják fenn magukat. Erre utaló jelek esetén kihágási eljárásnak volt helye.⁴³ Ha a csendőr az ország mélységi területein ilyen „álvilágutazót” talált, vagy tiltott határátlépésen tetten ért valakit, de vámjövédéki kihágás gyanúja nem merült fel, az ilyen személyt „csavargásban leletnek” tekintette,⁴⁴ mint közveszélyes munkakerüléssel gyanúsítottat tényvázlal szerkesztése mellett közvetlenül a közigazgatási hatóságnak, mint rendőri büntetőbírósnak adta át.⁴⁵

Az ellenőrzések során a csendőrnek arra is figyelemmel kellett lennie, hogy az igazoltatott személy korábban nem került-e kiutasításra vagy a visszatéréstől eltiltásra. Bizonyos bűncselekmények esetében – ahogy ma is – a bíróság a külföldieket az ország területének elhagyására kötelezte (kiutasította), a magyar állampolgárokat pedig valamely községből kitiltotta. A bűnvádi eljárás alá vont személyek állampolgárságát megfelelően tisztázni és lehetőleg „okmánszerűen” megállapítani volt szükséges.⁴⁶ A büntettet elkövető külföldiek kiutasításuk mellett határozott időre vagy örökre eltilthatók voltak a visszatéréstől.⁴⁷

A kiutasítás körüli eljárást igazságügy miniszteri rendelet szabályozta.⁴⁸ A kiutasított külföldieket a toloncolás szabályainak megfelelően kísérték a határra.

Az idegenrendészetre vonatkozó szabályok betartásának ellenőrzése komoly felkészültséget és szakmai tapasztalatot igényelt. A fejlődő ellenőrzési módszertan ellenére azonban az idegenrendészet még az 1930-as évek közepén sem volt külön tantárgy az őrparancsnoki vagy járőrvezetői tanfolyamon.⁴⁹ Minden nehézség ellenére a Magyar Királyi Csendőrség a megváltozott kihívásokkal is eredményesen nézett szembe.

Az idegenrendészeti feladatok fejlődése a szolgálati utasítások tükrében

Az idegenrendészeti feladatok fejlődése természetesen a szolgálati utasításokban is tetten érhető volt. Az 1881. évben kiadott „*Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.*” című szabályzat még csak arra vonatkozóan tartalmazott rövid rendelkezéseket, hogy a csendőr szolgálata során a magányosan és rossz hírben álló csárdákat és az ott talált gyanús idegeneket ellenőrizze. A portyázás közben talált utasokra nézve az idegenrendészeti szabályok ellenőrzése kötelező volt, a szabályozás azonban külön kiemelte, hogy ok nélkül feltartóztatni – az Osztrák-Magyar Monarchián belüli szabad mozgás biztosításának elve szerint – senkit nem lehetett. A csendőrnek a vámhatár átlépése tilos volt, azonban az Osztrák Császárság területén — bizonyos feltételek mellett — üldözhetette a Magyar Királyság területén jogsértést elkövetőket.⁵⁰

Az 1900. évben kiadott „*Szolgálati utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.*” című szabályozás a határszéli szolgálat kapcsán már kiemelte az útlevélrendészeti szabályok elsődleges ellenőrzését, valamint a csavargók, kémek vagy „a biztonságra egyébképpen veszélyes egyének” kiszűrését. A magyar-román határt útlevél vagy igazolvány nélkül átlépő személyeket az illetékes elsőfokú rendőrhatalóság elé kellett állítani.⁵¹

Az 1912. évben kiadott „*Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.*” című szabályozás az előbbi rendelkezések megtartása mellett külön „Határszéli szolgálati utasítás” résszel bővült, ami a dualizmus korának legtelje-

sebb szabályrendszerét foglalta össze a témában.⁵² A külön utasítás igénye a határrendőri őrségek 1912. V. 1-ei megszüntetésével merült fel, amikor a csendőrségre egyébként is érvényes jogszabályok fenntartása mellett a „határrendőri külső végrehajtó szolgálatot” a testület átvette. Az utasítás előremutató módon megkülönböztet közvetlenül a határvonal mentén szolgálatot teljesítő őrsöket és bizonyos határforgalmi tranzit- és csempészútvonalak mentén elhelyezkedő mélységi őrsöket. A határszéli őrsök teendői között markánsan helyet kaptak az idegenrendészeti feladatok. Ezek különösen a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok és a kitiltott, magukat igazolni nem tudó gyanús egyéneknek ellenőrzéséből, a kerítés és leánykereskedés megakadályozásából, a határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendészeti, közbiztonsági és közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzéséből, útlevélvizsgálatból és a határszéli szállodák, vendéglők, kocsmák, kávéházak és egyéb nyilvános helyek figyelemmel kíséréséből állt. Külön feladatkört képezett a tiltott kivándorlás megakadályozása.⁵³ A csendőrség a fentieket nemcsak önállóan, hanem a határszéli rendőrkapitányságok és kirendeltségek megkeresésére is teljesítette. A határrendi vagy idegenrendészeti jogsértések elkövetőit is a fenti hatóságoknak adták át, vagyis a csendőrség csupán végrehajtó erő volt.

A Magyar Királyi Csendőrség személyi állományának a tagjai szolgálatellátásuk során a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályokat a vonatkozó törvények és a végrehajtásukra kiadott utasítások alapján ellenőrizték.⁵⁴ A csendőrségnek kötelessége volt a határszéli rendőrkapitányságok működési területén kívül meggyőződni arról, hogy a szállodákban és magánházakban megszállt külföldiek érkezésének és távozásának bejelentésére vonatkozó szabályokat betartják-e. Magánházakba azonban csak indokolt esetekben léphettek be, elsősorban a bejelentési szabályokkal kapcsolatos mulasztás gyanúja esetén. A gyártelepeken alkalmazott⁵⁵ és a népszerű fürdőhelyeken turistaként tartózkodó⁵⁶ külföldiekre külön idegen-

rendészeti szabályok vonatkoztak, melyeket szintén ellenőriztek.

Különösen fontos erkölcsrendészeti feladatnak tekintették a határszéli vasúti vagy hajóállomások utasainak feltűnés nélküli megfigyelését a leánykereskedelem megakadályozása céljából. A megfigyelést a személyes szabadság megóvása és különösen a nők erkölcsi érületének és jó hírnevének tiszteletben tartása mellett kellett végrehajtani úgy, hogy kivándorlás ürügye alatt utaztatott megtévesztett fiatal lányokat a csempészekről megmenthessék.

A két világháború között az idegenrendészeti feladatok átértékelődtek, a külföldi és belföldi idegenek felügyeletének azonos alapelveit felváltotta a kizárólag nem magyar állampolgárokra vonatkozó rendészeti szabályok ellenőrzése. Az 1924. évi „*Szolgálati utasítás a magyar királyi csendőrség számára.*” című szabályozás továbbra is kötelezővé tette a nyilvános helyiségek rendszeres idegenrendészeti célú ellenőrzését és az ott talált külföldiek személyazonosságának, foglalkozásának és itt tartózkodásuk céljának megállapítását. A csendőrnek ezen felül ismernie kellett a működési területen letelepedett más állampolgárságú személyeket, figyelnie kellett életmódjukat, valamint azt, hogy jelentkezési és bejelentési kötelezettségeiknek eleget tettek-e. Ha arra vonatkozó információ merült fel, hogy valahol be nem jelentett külföldi tartózkodott, arról mindig személyes ellenőrzéssel kellett meggyőződni. Az idegenrendészet felértékelődését jelezte az is, hogy a szállodai vendégkönyveket lehetőleg naponta ellenőrizni kellett a portyázások során, sőt a nagyobb idegenforgalmú helyiségekben az őrsparancsnok személyesen is köteles volt megjelenni az előljárásnál ilyen célból. Az illetékes hatóságtól ideiglenes tartózkodási engedélyt nyert külföldiek iratainak érvényességi idejét az ellenőrzések során fel kellett jegyezni, a lejáratot követően pedig személyes ellenőrzéssel tisztázni, hogy a személy távozott, vagy tartózkodási engedélyét meghosszabbította-e?⁵⁷

A tudatosabb, következetesebb ellenőrzések térnyerése az 1927. évben kiadott „*Szervezeti és szolgálati utasítás a*

Magyar Királyi Csendőrség számára.” című szabályozásban foglaltaknak megfelelően folytatódott, miszerint az őrsparancsnok kötelessége volt, hogy az őrskörletben tartózkodó külföldiek ellenőrzését megszervezze, valamint figyelemmel kísérje, hogy a külföldiek illetőleg szállás- vagy munkaadók a bejelentési és nyilvántartási kötelezettségeiknek pontosan eleget tesznek-e? Ezt rendes szolgálattal kellett biztosítani, de indokolt esetben külön erre a célra vezényelt járőrt is kiküldhetett. A külföldi ellenőrzése továbbra is történhetett a közigazgatási hatóságok megkeresésére, de saját észlelés alapján hivatalból is. A szokásos ellenőrzési eljárások a tartózkodás céljának és körülményeinek vizsgálatával egészültek ki, valamint a létfenntartáshoz szükséges anyagi fedezet meglétére is kitértek. Szükség esetén a járőr „bizalmas módon” is puhatolhatott a külföldi után. Ezt különösen akkor kellett megtenni, ha a külföldi bejelentette távozását, de gyanú volt arra, hogy az országot nem hagyja el.⁵⁸ A fenti szabályozás állandó maradt és az 1941. évi *„Szervezeti és szolgálati utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.*” című szabályozás is változatlan formában átvette.⁵⁹

Összességben elmondható, hogy a Magyar Királyi Csendőrség által kidolgozott és tökéletesített ellenőrzési eljárások hatékonyan biztosították az idegenrendészeti szűrőrendszer működését mind a dualizmus időszakában, mind az újjáalakulást követően. Az európai határbiztonsági rendszerbe illeszkedő mai rendvédelmi testületek tevékenysége sok tekintetben az itt kialakított modellen alapul és gyakorlati fellépésük végső soron nem különbözik a csendőrség ellenőrzési metódusától.

Jegyzetek:

- ¹ PARÁDI — SUBA — VEDÓ: 52.p.
- ² Loc.cit. 55.p. ; PARÁDI: : A polgári magyar állam határőrizet szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. ; PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* 82.p.
- ³ CSAPÓ: 122.p.
- ⁴ PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben.* ; PARÁDI: A dualizmuskori Magyar Királyság határrendőrsége. ; PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. ; PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. ; PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség. ; PARÁDI: A Magyar Királyság határrendőrsége.
- ⁵ PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, köz-pontosított közbiztonsági őrtisztület 1881-1945.* 96.p.
- ⁶ PARÁDI: *Csendőrség a határőrizetben.* 60.p.
- ⁷ 50 431/1891.BM.r. ; SZUT-1900 ; SZUT-1912.
- ⁸ 48 999/1912.BM.r. ; 58 320/1912. BM.r.
- ⁹ 1909/II.tc. ; 57 000/1909.BM.r.
- ¹⁰ PARÁDI — SUBA — VEDÓ: op.cit. 62-70.p.
- ¹¹ PARÁDI: A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig.
- ¹² PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.
- ¹³ PARÁDI: A dualizmus kori Magyar Királyság határrendőrsége. op.cit. 45.p.
- ¹⁴ *A csendőrségi SZUT magyarázata.* 150.p.
- ¹⁵ 1912./LXIII.tc. 6. §
- ¹⁶ 1886/XXII.tc. 2. § g) pont
- ¹⁷ SZABÓ
- ¹⁸ *A csendőr kézikönyve.* 41-46.p.
- ¹⁹ PARÁDI: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között
- ²⁰ Zsebkönyv:222-237.p.
- ²¹ 38 547/1880.BM.r.
- ²² SZALAY
- ²³ 1909/II.tc. op.cit.
- ²⁴ BENCSIK
- ²⁵ K. NAGY
- ²⁶ 1903./V.tc.
- ²⁷ KELEMEN
- ²⁸ 200 000/1925.BM.r.
- ²⁹ DEÁK
- ³⁰ 1879/L.tc.
- ³¹ DEÁK: op.cit.

³² 200 000/1925.BM.r. op.cit. ; 101 000/1927.BM.r. ; Csendőr lexikon 1.

³³ KOVÁCS-BUNA 1.

³⁴ Loc. cit.

³⁵ 1930/XXVIII.tc.

³⁶ Kovács-Buna 2.

³⁷ Milvius.

³⁸ A csendőrségi SZUT magyarázata. op.cit. 23.p.

³⁹ KOVÁCS-BUNA 2. op.cit.

⁴⁰ DEÁK: op.cit.

⁴¹ 86 225/1895.BM.r.

⁴² *A csendőrségi SZUT magyarázata*. op.cit. 134. p.

⁴³ KOVÁCS-BUNA 2. op.cit. ; 1879/XL.tc. 66-69. § ; 81 000/1924.BM.kr.

⁴⁴ 1913/XXI.tc.

⁴⁵ Csendőr lexikon 2. op.cit.

⁴⁶ 29 601/1886.IM.r.

⁴⁷ 1878/V.tc.

⁴⁸ 129 405/1908.BM.r.

⁴⁹ KOVÁCS-BUNA 1. op.cit.

⁵⁰ SZUT 1881. 18 § ; 35. § ; 54. § ; 55. §

⁵¹ SZUT 1900 153. §.

⁵² SZUT 1912 153. §. III. rész Határszéli szolgálati utasítás.

⁵³ SZUT 1912. op.cit. III. rész 4. §. ; 6. § ; 11. § ; 13. § ; 14. § ; 16. §

⁵⁴ 1903/V.tc. op.cit. ; 90 000/1905.BM.r.

⁵⁵ 29 807/1906.BM.r.

⁵⁶ 34 283/1906.BM.r.

⁵⁷ SZUT 1924 45. § 250. pont ; 253. pont

⁵⁸ SZUT 1927. 59. §. 376. ; 377. 378.

⁵⁹ SZUT 1941 59. §.

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- CSAPÓ — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 186 p. HU-ISBN 963 90 7940 5. /Pannónia Könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.
- PARÁDI: *A magyar rendvédelem története*. — PARÁDI József et. al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1995, Tipico Design Kft. 317 p. HU-ISBN 963 04 6215 X.

- PARÁDI: *Csendőrség a határőrizetben.* — PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design Kft. 186 p. HU-ISBN 963 76 2331 0. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2./
- PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben.* — PARÁDI József: *Rendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 266 p. HU-ISBN 963 76 2332 9. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 3./ HU-ISSN —
- PARÁDI : *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* — PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU-ISSN 2062-8447.
- PARÁDI — SUBA — VEDŐ — PARÁDI József — SUBA János — VEDŐ Attila: *A magyar-román határ és őrzése 1867-1918.* Budapest, 2014², Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 172 p. HU-ISBN 978 963 89 8285 8. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 3./ HU-ISSN 2062-8447.

TANULMÁNYOK

- BENCSIK — BENCSIK Péter: A kivándorlás jogi szabályozása 1903-1914. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII.évf. (2007) 15.sz. 13-31.p. HU-ISSN 1216-6774.
- PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. — PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása, *Belügyi Szemle*, 1982. 10.sz. 44-51.p
- PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. — PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI.évf. (1986) 3.sz. 541-570. p. HU-ISSN 0017-6540.

- PARÁDI: A dualizmus kori Magyar Királyság határrendőrsége. — PARÁDI József: A dualizmus kori Magyar Királyság határrendőrsége. In: *A modern magyar határrendészet száztiz éve*, Budapest, 2013. Magyar Rendészettudományi Társaság, 45-60 p. HU-ISBN 978 963 08 6212 7
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz. 21-50.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A polgári magyar állam határőrizet szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. — PARÁDI József: A polgári magyar állam határőrizet szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. *Határőrségi Tudományos Közlemények* IV.évf. (1994) 1.sz. 4-23.p. HU-ISSN 1786-2345
- PARÁDI: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. — PARÁDI József: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között, *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X.évf. (2000) 11.sz. 42-53.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1999. ápr. 20-án hangzott el a „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XI. konferencián. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII.évf. (2007) 15.sz. 139-159.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2004. áprilisában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-

- történeti Tudományos Társaság Rendőr-ség-történeti Szakosztálya által szervezett Szemere Beszélgetések szimpozion-sorozat rendezvényén a Rendőrség Tudományos Tanácsának közreműködésével. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig. — PARÁDI József: A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf.(2007) 15.sz. 125-138 A tanulmány korábbi változata 2005. 08. 27-én hangzott el a szlovéniai Lendván a Hajnal István Kör által szervezett tud. konferencián. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A Magyar Királyság határrendőrsége. — PARÁDI József: A Magyar Királyság határrendőrsége. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII. évf. (2010) 21.sz. 101-116.p. A tanulmány korábbi változata 2007. október 5.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „A magyar rendvédelem fejlődése a XIX–XX. században” című XXI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A dualizmus kori Magyar Királyság határrendőrsége. — PARÁDI József: A dualizmus kori Magyar Királyság határrendőrsége. 45-59.p. In GAÁL Gyula — HAUZINGER Zoltán (szerk.): *A modernkori magyar határrendészet 110 éve*. Budapest, 2013, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat. 298 p. HU-ISBN 978 963 08 6212 7.
- CIKKEK**
- A nemzetközi gonosztevőkről. — A nemzetközi gonosztevőkről. 222-236.p. In Csendőrségi Lapok szerkesztősége (szerk.): *A Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve*. Budapest, 1906, Franklin társulat. 367 p.

- DEÁK — DEÁK Andor: Külföldiek ellenőrzése és a nyilván nem tartott külföldiek kinyomozása a csendőrség által. *Csendőrségi Lapok*, XVIII.évf. (1928) 25.sz. 684-686.p.
- K. NAGY — K. NAGY Sándor: A kivándorlás és a csendőr I. rész *Csendőrségi Lapok*. III.évf. (1909) 14.sz. 157-159. , II.rész III.évf. 15.szám 169-170.p.
- KELEMEN — KELEMEN Miklós: Idegenrendészet a községekben *Csendőrségi Lapok*, XIV.évf. (1924) 6.sz. 6-10.p.
- KOVÁCS-BUNA 1. — KOVÁCS-BUNA Károly: Külföldiek munka-vállalásának ellenőrzése. *Csendőrségi Lapok*, XXV.évf. (1935) 10.sz. 305-309.p.
- KOVÁCS-BUNA 2. — KOVÁCS-BUNA Károly: Világutazók, *Csendőrségi Lapok*, XXIII.évf. (1933) 6.sz. 166-172.p.
- MILVIUS — MILVIUS Attila: Idegenforgalom és csendőrség. *Csendőrségi Lapok*, XXI.évf.(1931) 13.sz. 351-352.p.
- SZABÓ — SZABÓ Jenő: Idegenek ellenőrzése, *Csendőrségi Lapok* XIV.évf. (1924) 1.sz. 2-3.p.
- SZALAY — SZALAY Szabolcs: Idegenek a községben *Csendőrségi Lapok*, XVIII.évf. (1928) 32.sz. 891-893.p.
- Csendőr lexikon 1. — Szerkesztőségi közlemények: Csendőr lexikon. *Csendőrségi Lapok*, XVIII.évf. (1928) 36.sz. 1019.p.
- Csendőr lexikon 2. — Szerkesztőségi közlemények, Csendőr lexikon *Csendőrségi Lapok*, XXI.évf. (1931) 18. szám 489. p.
- SZABÁLYZATOK, TANANYAGOK**
- SZUT-1881. — *Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára*. Budapest, 1881, Pesti Könyvnyomda Rt. 191.p.
- SZUT-1900 — *Szolgálati utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára*. Budapest, 1900, Pesti Könyvnyomda. 361 p.
- SZUT-1912 — *Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára*. Budapest, 1912, Várnay és fia „Municipa” Kiadóhivatal. 361.p.

- SZUT-1924 — *Szolgálati utasítás a magyar királyi csendőrség számára. (Tervezet)* Budapest, 1924, Pallas. 292 p.
- SZUT-1927 — *Szervezeti és szolgálati utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.* Budapest, 1927, Pallas. 387 p.
- SZUT-1941 — *Szervezeti és szolgálati utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára. (Szut.)* Budapest, 1941, Stádium. 414 p.
- A csendőrségi SZUT magyarázata.* — *A csendőrségi SZUT magyarázata.* Budapest, 1909. Kaufman Á. És Fiai 175.p.
- A csendőr kézikönyve.* — *A csendőr kézikönyve.* Szeged, 1894, Várnay Könyvkiadó. 62 p.

TÖRVÉNYEK

- 1877./XX. tc. — 1877/XX. tc. a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.
- 1878/V.tc. — 1878/V.tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről.
- 1879/XL.tc. — 1879/XL. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a kihágásokról.
- 1879/L. tc. — 1879/L. tc. a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről.
- 1886/XXII.tc. — 1886/XXII.tc. a községekről.
- 1903/V.tc. — 1903/V.tc. Külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról.
- 1909/II.tc. — 1909/II.tc. a kivándorlásról.
- 1912./LXIII.tc. — 1912./LXIII. tc. a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről.
- 1913/XXI.tc. — 1913/XXI.tc. a közveszélyes munkakerülőkről.
- 1930/XXVIII.tc. — 1930/XXVIII.tc. a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról.

RENDELETEK

- 38 547/1880.BM.kr. — 38 547/1880.BM.kr. a magyar büntetőtörvénykönyvek végrehajtása tárgyában.
Magyarországi Rendeletek Tára, XIV. évf. (1880) 629-659.p.

- 29 601/1886.IM.kr. — 29 601/1886.IM.kr. az országból való kiutasításra ítélt külföldiek honossága és illetőség helyének megállapítása és a kiutasítás végrehajtásánál a közigazgatási tolonczhatóságok közbenjárásának igénybevétele tárgyában.
Magyarországi Rendeletek Tára, XX.évf. (1886) 998-999.p.
- 50 431/1891.BM.r. — 50 431/1891.BM.r. a m. kir. belügyminiszternek 50.431. szám alatt I. Besztercze-Naszód, II. Maros-Torda, III. Csik, IV. Háromszék, V. Brassó, VI. Fogaras, VII. Szeben, VIII. Hunyad és IX. Krassó-Szörény vármegye közönségéhez intézett rendelete, az 1888. évi XIV. törvény-cikkkel becikkelyezett magyar-román határ-egyezmény alapján kiadott ha-tárőrizeti utasítás tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára, XXV.évf. (1891) I.füzet. 877-902.p.*
- 86 225/1895. BM r. — 86 225/1895.BM.r. az utóneveknek a születési anyakönyvekbe – a magyar mellett – idegen nyelven is bejegyezhetése tárgyába.
Magyarországi Rendeletek Tára XXIX.évf. (1895) 1397-1421.p.
- 90 000/1905. BM.kr. — 90 000/1905.BM.kr. (1906) a »Külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról« szóló 1903: V. t.-c. végrehajtása tárgyában.
Magyarországi Rendeletek Tára XL. évf. (1906) 171-204.p.
- 29 807/1906.BM.kr. — 29 807/1906.BM.kr. a gyártelepeken alkalmazott külföldiek nyilvántartásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XL.évf. (1906) 622-623.p.
- 34 283/1906.BM.r. — 34 283/1906.BM.kr. a külföldiek nyilvántartásáról fürdőtelepeken.
Magyarországi Rendeletek Tára XL. évf. (1906) 609-610.p.
- 129 405/1908.BM.kr. — 129 405/1908.BM.kr. a m. kir. igazságügy-miniszter által az 1878 : V. t.-c. 64. §-a alapján az országból kiutasításra ítélt külföldiekkel szemben követendő eljárás iránt 18.138/1908. sz. a. kiadott rendelet közzétételéről.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLII.évf. (1908) 1706-1709.p.

- 57 000/1909. BM.r. — 57 000/1909. BM körrendelet valamennyi törvényhatósághoz és Budapest székesfőváros állam-rendőrsége főkapitányához, a kivándorlásról szóló 1909 : II. t.-c. életbeléptetéséről és végrehajtásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, XLIII.évf. (1909) I.füzet. 1049-1098.p.
- 48 999/1912.BM.r. — 48 999/1912. BM.r. Határszéli külszolgálat átvétele a m. kir. csendőrség által.
Belügyi Közlöny, XVII. évf. (1912) 18.sz. 141-145.p.
- 58 320/1912.BMr. — 58 320/1912.BMr. A határrendőri külszolgálat ellátása a határrendőri őrségek megszüntetésével.
Belügyi Közlöny XVII. évf. (1912) 18.sz. 136-140.p.
- 200 000/1925.BM.r. — 200 000/1925.BM.r. külföldieknek az ország területén lakhatásáról szóló 1903:V.t.-c. végrehajtásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára. LIX.évf. (1925) 179-195.p.
- 101 000/1927.BM.kr. — 101 000/1927.BM.kr. a külföldiek tartózkodási engedélyéről.
Magyarországi Rendeletek Tára, LX.évf. (1927) 165-166.p.
- 81 000/1924.BM.r. — 81 000/1924.BM.kr. a könyöradománygyűjtés (koldulás) szabályozásáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, LVIII.évf. (1924) 399-401.p.

PARÁDI József
műveinek válogatott bibliográfiája
1982-2015

*A jegyzék nem tartalmazza a szerző által készített szerkesztéseket, a szöveggon-
dozásokat és válogatásokat, lektorálásokat, e-learning tananyagokat, az ismeret-
terjesztő műveket, az előszavakat, a beszédeket, a recenziókat, bibliográfiákat és
repertóriumokat, katalógusokat valamint az előadásokat, a kiadatlan műhely-
tanulmányokat, az interjúkat, a lexikonok szócikkeit, a lectori salutemeket,
absztraktokat, personáliákat stb.*

KÖNYVEK:

A határszéli csendőrség 1891-1914. Budapest, 1984, Határ-
őrség. 95p. ill. HU-ISBN —

*A dualista Magyarország pénzügyi szerveinek határőrizete
1867-1914.* Budapest, 1987, Határőrség. 123 p., ill. HU-ISBN —

*Fejezetek a BM történetéből 1990-2000. A Magyar Köztársas-
ság Belügyminisztériuma a rendszerváltástól az ezredfordulóig.* Bu-
dapest, 2001, BM Kiadó. ISBN 963 8036 66 4. /Fejezetek a Bel-
ügyminisztérium történetéből./ HU-ISSN —

Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben. Budapest,
2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 7623 30 2. /Rendvédelem
a határokon a XIX-XX. században 1./ HU-ISSN —

Csendőrség a határőrizetben. Budapest, 2003, Tipico Design.
186 p. HU-ISBN 963 7623 31 0. /Rendvédelem a határokon a XIX-
XX. században 2./ HU-ISSN —

Rendőrség a határőrizetben. Budapest, 2003, Tipico Design.
266 p. HU-ISBN 963 7623 32 9. /Rendvédelem a határokon a XIX-
XX. században 3./ HU-ISSN —

*Die Verhältnisse des Personalstands bei der Ungarischen Kö-
niglichen Gendarmerie.* [Humán viszonyok a Magyar Királyi Csend-
őrségnél.] Berlin, 2008, Fachhochschule für Verwaltung und Rechts-
pflege Berlin, 19 p. /Beitrage aus dem Fachberich 3 der Fachhoch-
schule für Verwaltung und Rechtspflege Berlin, 68./ A tanulmány
korábbi változata 2008. V. 28-án Berlinben hangzott el az Európai
Unió ERASMUS-oktatási programjának a keretében megvalósított

professzori mobilitás során a Fachhochschule für Verwaltung und Rechtspflege Berlin BA képzés keretében tanuló hallgatói számára. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945. Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0./A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU-ISSN 2062-8447.

KÖNYVRÉSZEK:

et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története.* Budapest, 1995, Tipico Design. 222 p., 141 melléklet. HU-ISBN 963 04 6215 X.

et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története.* Budapest, 1996², Osiris. második javított, bővített kiadás, 269 p., 141 melléklet. HU-ISBN 963 04 7958 3

PARÁDI Ákos társszerzőségével: *Rendvédelmünk 1867-1945.* Budapest, 2006, Rendőrtiszti Főiskola. HU-ISBN 963 06 0281 4.

SUBA János — VEDÓ Attila társszerzőségével: *A magyar-román határ és őrzése 1867-1918.* Budapest, 2011, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 138 p. HU-ISBN 978 963 08 1708 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 1./ HU-ISSN 2062-8447.

SUBA János — VEDÓ Attila társszerzőségével: *A magyar-román határ és őrzése 1867-1918.* Budapest, 2014², Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 172 p. HU-ISBN 978 963 89 8285 8. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 3./ HU-ISSN 2062-8447.

BODA József és REGÉNYI Kund Miklós társszerzőségével: *1872 Anleitung zum Kundschaftsdienste. Felderítő-szolgálati utasítás.* Budapest, 2014, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 399 p. HU-ISBN 978 963 89 8284 1. /A magyar rendvédelem-történet hagyatéka, 1./ HU-ISSN 2064-4728.

TANKÖNYVEK:

A dualista Magyarország belügyi szervei. Budapest, 1987, Rendőrtiszti Főiskola, 56 p., ill. HU-ISBN —

A politika és a hatalom történelmi szerveződései és civilizációs-formációs alakzatai. Budapest, 1988, Rendőrtiszti Főiskola. 17 p. HU-ISBN —

A dualista Magyarország rendvédelmi szervei. Budapest, 1990, Rendőrtiszti Főiskola. 56 p. HU-ISBN —

KESERŰ István társszerzőségével: *A magyar határőrizet története, hagyományai.* Budapest, 1990, Határország, 72 p. ill. HU-ISBN —

KESERŰ István társszerzőségével: *Határőrizetünk (1867-1990).* Budapest, 1990. Határország. 157 p., ill. HU-ISBN —

A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelmi testületei 1919-1941. Budapest, 1991, Rendőrtiszti Főiskola. HU-ISBN —

TANULMÁNYOK:

A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. *Belügyi Szemle*, XXX.évf. (1982) 10.sz. 44–51.p. HU-ISSN 0133-6738.

A határőrizet erői. *Belügyi Szemle*, HU-ISSN 1218-8956, XXXI.évf. (1983) 1.sz. 62–66.p.

A pénzügyőrség és a vámhivatalok a dualizmus korában. *Pénzügyőrök lapja*. XXXIX.évf. (1983) 9-10.sz. 12-13.p. , 11.sz. 8-9.p. HU-ISSN 0133-2872.

A népi demokratikus forradalom határrendőrsége 1945-1949. In ÁBEL László (szerk.): *A Határország 40 éve.* Budapest, 1985, Határország. 67-80.p. HU-ISBN —

A dualista Magyarország belügyi szervei. *Belügyi Szemle*, XXXIV.évf. (1986) 4.sz. 45-50.p. HU-ISSN 0133-6738.

A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve, a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI.évf. (1986) 3.sz. 541-570.p. HU-ISSN 0017-6540.

GÁSPÁR László társszerzőségével: A magyar határőrizeti szervek feladatai, a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában 1912-1914. *ZMKA Akadémiai Közlemények*, XXX.évf. (1987) 134. sz. 131-151.p. HU-ISSN 1218-5507.

A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIII.évf. (1988) 1.sz. 56-92.p. HU-ISSN 0017-6540.

A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség. *Belügyi Szemle*, XXXVII.évf. (1989) 2.sz. 35-40. p. HU-ISSN 0133-6738.

A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIV.évf. (1989) 2. sz. 177-196.p. HU-ISSN 0017-6540.

GÁSPÁR László társszerzőségével: A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete a trianoni békeszerződésig 1919. 08. 07 - 1920. 06. 04. *ZMKA Akadémiai Közlemények*, XXXIII.évf. (1990) 167. sz. 87-100.p. HU-ISSN 1218-5507.

Elképzelések a határőrség korszerűsítésére. *Belügyi Szemle*, XXXVIII.évf. (1990) 1. sz. 64-71.p. HU-ISSN 1218-88956.

Kivándorlás a Magyar Királyságból a két világháború között. *RTF Főiskolai figyelő plusz*, I.évf. (1990) 1.sz. 73-81.p. HU-ISSN 0866-4404.

Biztonságpolitika-magyarázat pártatlan történelem szemlélettel? *Új Honvédségi Szemle*, I.évf. (1991) 12.sz. 120-122.p. HU-ISSN 1216-7436.

A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok kapcsolata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, I.évf. (1991) 1.sz. 30-37.p. HU-ISSN 1216-6774.

Határőrizet (1945-1949) = Határvadászok? *RTF Főiskolai figyelő plusz*, II.évf. (1991) 1.sz. 51-54.p. HU-ISSN 0866-4404.

Hozzászólás a „Gondolatok a korszerű műveltség megnövekedett szerepéhez” című cikkhez. *RTF Főiskolai figyelő plusz*, II.évf. (1991) 2. sz. 205-208.p. HU-ISSN 0866-4404.

Rendőrtisztképzésünk hagyományai 1867-1945. In DÁNOS Valér (szerk.): *A rendőrképzés reformja a kelet-európai változások tükrében*. I. Budapest, 1991, BM Rendészeti Kutatóintézet, 35-51.p. HU-ISBN — /Tanulmányok a rendészet köréből/ HU-ISSN —

A rendvédelem-történeti tantárgy a Rendőrtiszt Főiskola oktatási rendszerében és a rendvédelem-történeti kutatás jövőbeni feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, I. évf. (1991) 2. sz. 29-35. p. HU-ISSN 1216-7674.

Adatok a Magyar Királyi Belügyminisztérium ügyrendjének változásaihoz a 20-as évektől. In BORSI József (szerk.): *Fejezetek a Magyar Királyi Belügyminisztérium történetéből 1919-1945*. Budapest, 1992, BM Kiadó, 19-34.p. ISBN 963 7703 53 5 /Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből./ HU-ISSN —

A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, II. évf. (1992) 3. sz. 21-28.p. HU-ISSN 1216-6774.

A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1993) 4.sz. 21-50.p. HU-ISSN 1216-6774. <http://www.szbmrtt.atw.hu>.

A magyar rendőrség hagyományai. 54-72.p. In DÁNOS Valér (szerk.): *Rendőrség és társadalom. A rendszerváltás magyar rendőrsége*. Budapest, 1993, BM Kiadó. 122 p. HU-ISBN 963 7703 83 7 /Társadalmi és rendészeti szervek./ HU-ISSN 1216-7932.

A rendőrség és a csendőrség személyi állományának biztosítási tradíciói. *RTF Főiskolai Figyelő Plusz*, IV.évf. (1993) 1.sz. 130-136.p. HU-ISSN 0866-4404.

Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV.évf. (1994) 5.sz. 13-17.p. HU-ISSN 1216-6774.

Határőrizeti metodika a két világháború közötti Magyar Királyságban. *Rendészeti Tanulmányok*, III.évf. (1994) 2.sz. 84-126.p. HU-ISSN 1216-5018.

A magyar állam határőrizete a két világháború között. A magyar határőrizeti struktúra változásai a két világháború között. *Főiskolai figyelő plusz*, V.évf. (1994) 4.sz. 391-404.p. HU-ISSN 0866-4404.

A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. *Határőrségi Tudományos Közlemények*, (1994) 1.sz. 4-23.p.

A magyar állam határőrizete a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, V.évf. (1995) 6.sz. 64-75.p. HU-ISSN 1216-6774.

A magyar rendvédelem sajátosságai és fejlődési periódusai a második világháború előtt és után. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VI.évf. (1996) 7.sz. 80-89.p. HU-ISSN 1216-6774.

A magyar határőrizet 1867-1945. *Határőrségi Tanulmányok*, (1997) 1.sz. különszám 11-35.p.

A Magyar Királyi Csenedőrség megalakulása és működése 1881-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII.évf. (1997) 8.sz. 78-83.p. HU-ISSN 1216-6774.

Rendvédelmi tisztképzésünk hagyományai. *Belügyi Szemle*, XXXV.évf. (1997) 4.sz. 101-109.p. HU-ISSN 1218-8956.

A magyar határőrizet teendői a nemzetgazdaság védelme terén az Osztrák-Magyar Monarchiában és a két világháború közötti Magyar Királyságban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta*

Historiae Praesidii Ordinis), VIII.évf. (1998) 9.sz. 26-30.p. HU-ISSN 1216-6774.

A dualizmus kori magyar pénzügyőrség és vámhivatalok. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VIII. évf. (1998) 9.sz. 82-85.p. HU-ISSN 1216-6774.

A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. *Határőrségi Tanulmányok*, (1999) 5.sz. különszám 27-48.p. és 14 melléklet.

A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX.évf. (1999) 10.sz. 98-147.p. HU-ISSN 1216-6774.

Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (2000) 11.sz. 42-53.p. HU-ISSN 1216-6774.

A rendvédelmi diszciplína Magyarországon. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, HU-ISSN 1216-6774, X. évf. (2000) 12.sz. 23-26.p.

A rendvédelem, közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X.évf. (2000) 12.sz. 79-87.p. HU-ISSN 1216-6774.

Nadzor meje ob Muri v začetku dvajsetih let. [Határőrizet a húszas évek elején a Mura mentén.] *Lendvaski zveki [Lendvai Füzetek]*, XVII.évf. (2000) 17.sz. 114-131.p. HU-ISSN 1408-1016.

Rendvédelem vagy rendészet. *Belügyi Szemle*, XLIX.évf. (2001) 2.sz. 97-108.p. HU-ISSN 1218-8956.

Rendvédelem kontra rendészet. *Pécsi határőr tudományos közlemények*, I.évf. (2002) 1.sz. 7-12.p. HU-ISSN 0237-3416.

A pénzügyőrség szerepe a dualizmuskori Magyarország határőrizetében. In. BERTA Gyula (szerk.): *Somogy megyei rendvédelem-történeti szimpózium 2001-2002*. Kaposvár, 2002, Szemere

Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 46-48.p. HU-ISBN —

A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizetében részt vevő szervezetek együttműködése a csempészet elleni küzdelemben. In BERTA Gyula (szerk.): Somogy megyei rendvédelem-történeti szimpózium 2001-2002. Kaposvár, 2002, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 49-53.p. HU-ISBN —

La gendarmerie hongroise: naissance et fonctionnement 1881-1914. [A magyar csendőrség szervezete és működése 1881-1914.] Revue de la gendarmerie nationale, IV.évf. (2002) 205.sz. 109-114.p.

A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. In BODA József (szerk.): A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koraőrőség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség. Budapest, 2004, Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány, 74-109.p.

A magyar határőrizet és az európai biztonság a XIX—XX. században 1867-1914. Pécsi határőr tudományos közlemények, III.évf. (2004) 3.sz. 123-138.p. HU-ISSN 1589-1674.

A történelmi Magyarország határőrizeti tapasztalatai. In MEZEY Barna (szerk.): *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó, 357-388.p. HU-ISBN 963 9500 86 0. /Jogtörténeti értekezések, 28./ HU-ISSN 0134-0026.

Az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi rendőrségei 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 13.sz. 97-104.p. HU-ISSN 1216-6774.

A Magyar Királyság rendőrségei 1920-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 13.sz. 105-113.p. HU-ISSN 1216-6774.

Az európai rendvédelem története. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 14.sz. 85-90.p. HU-ISSN 1216-6774.

A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 14.sz. 91-94.p. HU-ISSN 1216-6774.

A Kárpát-medencét érintő Magyarországon kívüli határőrizeti formák a német-osztrák modell kivételével. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 14.sz. 95-101.p. HU-ISSN 1216-6774.

A magyarországi rendvédelem fejlődési tendenciái 1867-1950. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 13.sz. 84-96.p. HU-ISSN 1216-6774.

A dualizmuskori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség. *Határrendészeti Tanulmányok*, III.évf. (2006) 1.sz. 5-46.p. HU-ISSN 1786-2345.

A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf. (2007) 15.sz. 125-138.p. HU-ISSN 1216-6774.

A Magyar Királyi Határrendőrség. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf. (2007) 15.sz. 139-159.p. HU-ISSN 1216-6774.

Útlevel és útlevelellenőrző szervezetek a két világháború közötti Magyar Királyságban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordini)*, XII. évf. (2007) 15.sz. 160-169.p. HU-ISSN 1216-6774.

Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIII. évf. (2007) 16.sz. 90-93.p. HU-ISSN 1216-6774.

A magyar rendőrtisztképzés tradíciói 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIII. évf. (2007) 16.sz. 94-99.p. HU-ISSN 1216-6774.

A csendőrtisztképzés és a fizetési osztályokba sorolt állami alkalmazottak szakvizsgarendszere. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIII.évf. (2007) 16.sz. 100-104.p. HU-ISSN 1216-6774.

Integrált rendvédelem a polgári magyar államban 1867-1945. 71-80.p. In HAUZINGER Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem” című tudományos konferenciáról*. Pécs, 2007, Magyar Hadtudományi Társaság Határőrizeti Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja. 255 p. HU-ISBN — /Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, VII./ HU-ISSN 1589-1674.

Viszontválasz FINSZTER Géza: „Honvédelem rendvédelem” válaszcikkére. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, HU-ISSN 1216-7674, XIV. évf. (2008) 17.sz. 51-56.p.

A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIV. évf. (2008) 17.sz. 57-87.p. HU-ISSN 1216-6774.

Rendőrség a magyar határőrizetben. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV. évf. (2008) 18.sz. 88-97.p. HU-ISSN 1216-6774.

A magyar rendvédelem fejlesztési reformjai a XIX. század második felétől a XX. század közepéig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV. évf. (2008) 18.sz. 98-112.p. HU-ISSN 1216-6774.

OLASZ György — ZEIDLER Sándor társszerzőségével: A magyar rendvédelmi testületek rendfokozati rendszere a kiegyezéstől az ezredfordulóig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV. évf. (2008) 18.sz. 28-63.p. HU-ISSN 1216-6774.

Elpusztított emlékhelyek. *Rendvédelem-történeti Hírlevél (Nuntiotones Historiae Praesidii Ordinis)* XVII.évf. (2008) 29-30.sz. 96-109.p. HU-ISSN 1785-3257.

Második kiadás: 349-362.p. In PARÁDI József et al. (szerk.): *Magyar Csendőrség-történeti tanulmányok*. Budapest, 2015, Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 401 p. HU-ISBN 978 963

A csendőrség magyarországi története. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVI. évf. (2009) 19.sz. 63-87.p. HU-ISSN 1216-6774.

Második kiadás: 161-200.p. In PARÁDI József et al. (szerk.): *Magyar Csendőrség-történeti tanulmányok*. Budapest, 2015, Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 401 p. HU-ISBN 978 963 89 8288 9. /Magyar rendvédelem-történeti tanulmányok, 1./ HU-ISSN 2415-9875.

A rendvédelem védelmében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVI. évf. (2009) 19.sz. 88-98.p. HU-ISSN 1216-6774.

Tények és érzelmek egy hajdan volt magyar rendvédelmi testület kapcsán. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVII. évf. (2009) 20.sz. 93-99.p. HU-ISSN 1216-6774.

A XIX-XX. századi magyar forradalmak rendvédelme. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVII. évf. (2009) 20.sz. 100-107.p. HU-ISSN 1216-6774.

Csendőrség-történeti kutatások a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaságnál. *Rendvédelem-történeti Hírlevél (Nuntiotones Historiae Praesidii Ordinis)* XVIII. évf. (2009) 31-32. sz. 156-168.p. HU-ISSN 1785-3257.

Rendőrség-történeti kutatások a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaságnál. *Rendvédelem-történeti Hírlevél (Nuntiotones Historiae Praesidii Ordinis)* XVIII. évf. (2009) 31-32. sz. 169-181.p. HU-ISSN 1785-3257.

Világító torony a HORTHY hídon! Egy elfelejtett emlékhely?
Rendvédelem-történeti Hírlevél (Nuntiotones Historiae Praesidii Ordinis) XVIII. évf. (2009) 31-32. sz.233-236.p. HU-ISSN 1785-3257.

A dualizmuskori magyar rendvédelem. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII. évf. (2010) 21.sz. 66-84.p. HU-ISSN 1216-6774.

A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelme.
Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), XVIII. évf. (2010) 21.sz. 85-100.p. HU-ISSN 1216-6774.

A Magyar Királyság határrendőrsége. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII. évf. (2010) 21.sz. 101-116.p. HU-ISSN 1216-6774.

A polgári magyar rendvédelem a XIX-XX. században. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIX. évf. (2010) 22.sz. 60-76.p. HU-ISSN 1216-6774.

A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIX. évf. (2010) 22.sz. 77-91.p. HU-ISSN 1216-6774.

A polgári magyar állam rendvédelmi testületeinek humán viszonyai 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIX. évf. (2010) 22.sz. 92-114.p. HU-ISSN 1216-6774.

PARÁDI József: Csendőrség és a XIX-XX. századi magyar rendszerváltozások, a csendőrség helye a polgári magyar rendvédelemben. 311-326.p. In GAÁL Gyula — HAUZINGER Zoltán (szerk.): *Tanulmányok „Quo vadis rendvédelem? Szabadságjogok, társadalmi kötelezettségek és a biztonság.” című tudományos konferenciáról.* 2010, Magyar Hadtudományi Társaság Határőrizeti Szakosztályának Pécsi Szakcsoport. 390 p. HU-ISBN — /Pécsi Határőr Tudományok Közlemények, XI./ HU-ISSN 1589-1674.

Kontinuitás és újrakezdés a XIX-XX. századi magyar rendvédelemben. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XX. évf. (2011) 23.sz. 99-110.p. HU-ISSN 1216-6774.

Rendvédelem-karhatalom 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XX. évf. (2011) 23.sz. 111-123.p. HU-ISSN 1216-6774.

A polgári magyar állam rendőrségei 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XX. évf. (2011) 23.sz. 124-143.p. HU-ISSN 1216-6774.

A Magyar Királyi Csendőrség szervezete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI. évf. (2011) 24.sz. 80-90.p. HU-ISSN 1216-6774.

A Magyar Királyi Csendőrség szolgálati tevékenységei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI. évf. (2011) 24.sz. 91-99.p. HU-ISSN 1216-6774.

A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága külső határainak őrizetében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI. évf. (2011) 24.sz. 100-118.p. HU-ISSN 1216-6774.

ZEIDLER Sándor társszerzőségével: A Magyar Királyi Csendőrség tábori csendőri szolgálatának jelvényei. *Rendvédelem-történeti Hírlevél (Nuntiotones Historiae Praesidii Ordinis)* XX. évf. (2011) 35-36. sz. 192-200.p. HU-ISSN 1785-3257.

A magyar rendvédelem 1867-1914. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII. évf. (2012) 25.sz. 80-84.p. HU-ISSN 1216-6774.

A magyar állami rendőrség fejlődéstörténeti tapasztalatai 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII. évf. (2012) 25.sz. 85-103.p. HU-ISSN 1216-6774.

A XIX-XX. századi magyar rendszerváltások és a csendőrség. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII. évf. (2012) 25.sz. 104-113.p. HU-ISSN 1216-6774.

Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának határszéli csendőrsége. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII. évf. (2012) 26.sz. 81-104.p. HU-ISSN 1216-6774.

Második kiadás: 201-236.p. In PARÁDI József et al. (szerk.): *Magyar Csendőrség-történeti tanulmányok*. Budapest, 2015, Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 401 p. HU-ISBN 978 963

Az egységes állami fizetési rendszer és a szakterületi rendfokozati rendszerek a polgári magyar állam rendvédelmében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII. évf. (2012) 26.sz. 105-119.p. HU-ISSN 1216-6774.

A dualista Magyarország határőrizete a migráció tükrében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII. évf. (2012) 26.sz. 66-80.p. HU-ISSN 1216-6774.

Nemzeti határőrizetünk polgári szakasza. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIII. évf. (2013) 27-28-29-30.sz. 141-154.p. HU-ISSN 1216-6774.

Az államfő testőrségei az Osztrák-Magyar Monarchiában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIII. évf. (2013) 27-28-29-30.sz. 155-160.p. HU-ISSN 1216-6774.

Rendvédelmi testületek a polgári magyar állam időszakában 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIII. évf. (2013) 31-32-33-34.sz. 121-146.p. HU-ISSN 1216-6774.

A dualizmuskori Magyar Királyság Határrendőrsége. 45-59.p. GAÁL Gyula — HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A modernkori magyar határrendészet 110 éve*. Budapest, 2013, Magyar Rendészet-tudományi Társaság Határrendészeti Tagozat. 298 p. HU-ISBN 978 963 08 6212 7.

22 év a magyar rendvédelem-történet szolgálatában. 15-30.p.
BODA József — PARÁDI József (szerk.): *A XIX-XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Budapest, 2014², Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 358 p. HU-ISBN 978 963 89 8280 3.

Az Evidenzbüro. 51-72.p. BODA József — PARÁDI József (szerk.): *A XIX-XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Budapest, 2014², Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 358 p. HU-ISBN 978 963 89 8280 3.

ÉRTEKEZÉSEK

A dualista Magyarország határőrizete (1867-1914). Bölcsész-doktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985. 138 p. + 24 p. melléklet.

A magyar állam határőrizete (1920-1941). Hadtudományi kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1990. 264 p. + 562 p. melléklet.

A kötet szerzői

Dr. BENCSIK Péter Ph.D.
egyetemi adjunktus
Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék

Dr. BODA József Ph.D.
tanszékvezető, egyetemi docens, a Rendészettudományi Kar dékánja
Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar
Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék

Dr. jur. DEÁK József doktorandusz
egyetemi tanársegéd
Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar
Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék

Dr. jur. ERNYES Mihály
nyugalmazott rendőr dandártábornok
Pécs és Baranya vármegye rendvédelem-történetének kutatója

Dr. LŐRINCZ József kandidátus
egyetemi tanár
Eötvös Lőránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

SOM Krisztián
A diplomatica, a paleográfia, az epigráfia, a heraldika, a papirologia és a szfragisztika történelmi segédtudományoknak a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre alkalmazott változatát művelő kutató

Dr. SZAKÁLY SÁNDOR MTA doktora
egyetemi tanár
Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Intézet
Veritas Történetkutató Intézet főigazgatója

VEDÓ Attila doktorandusz
rendőr őrnagy
a polgári magyar állam közbiztonság-történetének kutatója

Felelős kiadó:
a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság
elnöke

A kötet formátuma:
A/5

A kötet terjedelme:
9,7 ív

Sorozatempléma:
ZEIDLER Sándor

Borító:
Dr. PARÁDI Józsefné

Papír minősége:
80 grammos ofszet papír

Betűtípus:
Cambria és Times New Roman

SALUTEM

2

